Praca zbiorowa
pod redakcją Macieja Boryny

ENCYKLOPEDIA ZIEMI SZPROTAWSKIEJ i ŻAGAŃSKIEJ

(CZĘŚĆ I)

Zapomniane historie, miejsca i ludzie

© Copyrights by Maciej Boryna

Na jubileusz
750-lecia Szprotawy
w 2010 roku

Szprotawa 2010

Autorzy:
Maciej Boryna (red.)
Krzysztof Wachowiak
Krzysztofa Danielkowska

Projekt okładki:
Maciej Boryna

Zdjęcia na okładce:
Zabytki ziemi szprotawskiej
(fot. M.Boryna)

Współpraca:
Karol Błaszczyk
Waldemar Jędroszkowiak

Korzystano ze zbiorów:
Muzeum Ziemi Szprotawskiej im. F.Matuszkiewicza
Regiopedia Lubuska (http://lubuski.regiopedia.pl)

Patronat:
Stowarzyszenie Nowa Szprotawa
Federacja Rozwoju Regionu Bory Dolnośląskie

Patronat medialny:
Gazeta Lubuska
Radio Bory Dolnośląskie

© Copyrights by Maciej Boryna, Szprotawa 2010

Właścicielem praw autorskich jest Maciej Boryna.
Powielanie, rozpowszechnianie całości lub fragmentów opracowania bez zgody autora jest zabronione.

ISBN 978-83-930137-0-8

Wydawca:
Towarzystwo Bory Dolnośląskie im. K.Haenscha
Osiedle Słoneczne 6/17, 67-300 Szprotawa
e-mail: borydolnoslaskie@interia.pl, http://tbdwitryna.w.interia.pl

© Copyrights by Maciej Boryna

Czytelniku !

Otrzymujesz do rąk pierwszą część Encyklopedii Ziemi Szprotawskiej i Żagańskiej. Zapewne pytasz, dlaczego razem dla obu terenów? A dlatego, że oba łączy w wielu przypadkach wspólna historia, wynikająca przecież z wzajemnego sąsiedztwa. Bezpośrednią inspiracją do napisania encyklopedii jest jubileusz 750-lecia Szprotawy, nawiązujący do faktu jej pierwszego wzmiankowania w 1260 roku jako miasta – osady targowej. Istotnym przyczynkiem okazał się również konkurs Gazety Lubuskiej na internetową encyklopedię regionalną – Regiopedię, w tworzeniu której pierwsze wyróżnienie przypadło Szprotawie. W ramach tego konkursu powstała większość haseł.

Dzisiejsze społeczeństwo coraz rzadziej sięga do książek, nie mówiąc już o ich przeczytaniu od dechy do dechy. Stąd pomysł na praktyczną i łatwą w użyciu formę encyklopedii. Czytelnik w prosty i wygodny sposób znajdzie w niej to, czego akurat potrzebuje, bez konieczności prześledzenia całej treści. Hasła są na tyle ciekawe, że zastosowana forma encyklopedyczna nie czyni zeń sztucznej i bezdusznej. Wiele wątków trafia na szpalty po raz pierwszy. Niektóre zostały dopiero co przetłumaczone na język polski. Encyklopedia odkrywa na nowo zapomniane historie, miejsca, obiekty, wybitnych ludzi i ich ważne osiągnięcia. Z pewnością zachęci ona niektórych do podjęcia badań i poszukiwań oraz przyczyni się do rozwiązania niejednej tajemnicy. To również podręcznik kompetentnego samorządowca, urzędnika, nauczyciela, a także pomoc dla ucznia, studenta, regionalisty i publicysty. Duża dawka archiwalnych informacji statystycznych pozwala na prześledzenie zmian demograficznych i społeczno-gospodarczych w niemal każdej miejscowości. Nawet w tych, które już nie istnieją.

Nie wymagaj od encyklopedii, by traktowała o wszystkim i wyczerpująco, choć niektóre hasła są rozwinięte ponad przyjęty kanon zwięzłości. To dopiero część pierwsza. Jeśli znajdziesz w niej nieścisłości lub błędy, nie krytykuj, lecz dopomóż, by zaprezentowane tu treści stały się w przyszłości bliższe doskonałości. Nie załączamy kompletnej bibliografii, bo zajęłaby ona trzecią część całej publikacji. Najcenniejszymi źródłami informacji były: „Geschichte der Stadt Sprottau” Felixa Matuszkiewicza, „Unsere Sagan-Sprottauer Heimat” Matuszkiewicza i Georga Stellera, „Beschreibung der schlesischen Kreise Sagan und Sprottau” Stellera i Karla Handke (bezpośrednio tłumaczone statystyki z XVII-XIX wieku), „Z przeszłości Szprotawy” i „Szprotawa w Polsce Ludowej” Hieronima Szczegóły, „Tajemnice Szprotawy i okolic” i „Wały Śląskie. Tajemnice dawnych granic” Macieja Boryny. Korzystano przede wszystkim z bogatych zbiorów dokumentalnych Muzeum Ziemi Szprotawskiej i Lubuskiej Regiopedii.

Dziękujemy serdecznie naszym sympatykom i mecenasom,
wymienionym w końcowej części.

Życzymy przyjemnego korzystania !

Autorzy

© Copyrights by Maciej Boryna

Amatorski Klub Archeologiczny w Szprotawie, zał. w 1990 roku, jedno z pierwszych lokalnych stowarzyszeń w mieście po zmianach ustrojowych w Polsce, ukierunkowane na badanie dziejów okolicy. Jedną z akcji klubu było zorganizowanie społecznych prac przy odgruzowywaniu i porządkowaniu wnętrza ruiny kościoła ewang. w centrum miasta. Klub wydał pierwszą po 1989 roku publikację ilustrowaną (skrypt) poświęconą miastu pt. „Szprotawskie Karty - Szprotawa jakiej już nie ma”. Wyniki swoich prac klub publikował także w „Dwutygodniku Szprotawskim” (kościół ewang., Gród Chrobry, obóz jeniecki z I WŚ pod Wiechlicami i okoliczne epizody kampanii napoleońskiej). Pod względem merytorycznym klubem opiekował się mgr L.Milczarek, kierownik szprotawskiej ekspozytury Archiwum Państwowego, który na bazie archiwaliów organizował dla członków klubu lekcje z historii regionalnej. Klub nawiązał współpracę z niemiecką organizacją przedwojennych szprotawian, pozyskując cenne materiały historyczne. Tradycje klubu kontynuuje Towarzystwo Bory Dolnośląskie i Muzeum Ziemi Szprotawskiej.

Anonimowa kronika Szprotawy, spisana w XVIII wieku przez nieznanego autora, opisuje dzieje ziemi szprotawskiej i regionu od początków 2. tysiąclecia n.e. do 1548 roku. Od 1934 do 1945 roku w posiadaniu szprotawskiego historyka dr F.Matuszkiewicza (który opatrzył ją własnoręcznym objaśnieniem), obecnie w zbiorach Muzeum Ziemi Szprotawskiej. W XIX wieku służyła prawdopodobnie jako źródło pomocnicze do napisania Kroniki Kreis'a. Niewykluczone, że mamy do czynienia jedynie z częścią kroniki lub/i przepisem jeszcze starszego dzieła.

Apteka „Pod Murzynkiem” w Szprotawie, kamienica z XIX wieku, położona w południowo-wschodnim narożniku Rynku (obecnie ul. Odrodzenia). Dom rodzinny H.Göppert`a, zasłużonego dla nauki botanika, paleontologa i dyrektora ogrodu botanicznego we Wrocławiu, żyjącego w XIX wieku. Ojciec naukowca był aptekarzem. Apteka do 1945 roku nosiła nazwę Mohrenapotheke. Po 1945 roku dalej jako apteka. W latach 80-tych XX wieku przekształcona na salon gier, a następnie sklep RTV-AGD. Posadowiony na narożniku budynku, na wysokości 1. kondygnacji, zabytkowy murzynek, był znakiem firmowym apteki.

Asko-Vogel & Noot Sp. z o.o. Producent opakowań blaszanych. Adres: ul. Jesionowa 2 a, Wiechlice-Lotnisko**,** 67-300 Szprotawa. Tel. (068) 376 43 36, fax 376 00 99**,** e-mail: sekretariat@asko-vn.pl, szprotawa@vogel-noot.com**,** www.vogel-noot.com.

Baier Clemens, autor monografii poświęconej dziejom kościoła farnego w Szprotawie (Geschichte der Stadtpfarrkirche, ehemal. Klosterkirche der Magdalerinnen zu Sprottau, 1905). Prowadził chór kościelny.

Bajoro kościelne w Szprotawie (Kirchlache), niewielki staw zlokalizowany we wschodniej części miasta, w pobliżu parku „Dęby”, w ciągu tzw. rowu dziećmiarowickiego. Etymologia nazwy wskazuje, że był on powiązany z dobrami kościelnymi. Bajoro znajduje się w sąsiedztwie góry młyńskiej Mühlberg, na której stał wiatrak, - prawdopodobnie młyn sędziowski (poświadczony w średniowieczu).

© Copyrights by Maciej Boryna

Bartsch Karl Friedrich Adolf Konrad ze Szprotawy, ur. 25 lutego 1832 roku w Szprotawie, syn konduktora Karl`a. W 1849 roku rozpoczął we Wrocławiu studia na kierunku filologii klasycznej, wkrótce zmienił fach na języki germańskie i romańskie. Mieszkał przejściowo w Berlinie, Londynie, Paryżu i Oxfordzie. W 1855 roku został kustoszem Muzeum Germańskiego w Norymberdze. W 1858 roku uzyskał tytuł profesora na Uniwersytecie w Rostoku, a w 1871 roku w Heidelbergu. Zm. w Heidelbergu 20 lutego 1888 roku. Za największe dzieło uważa się pracę pt. „Untersuchungen über das Nibelungenlied" (rozważania nad pieśnią o Nibelungach).

Basen kąpielowy w Szprotawie, zlokalizowany na północny-wschód od centrum, wkomponowany w polodowcową terasę hydro-geologiczną zorientowaną na południe, otwarty w 1935 roku. 2 kąpieliska (dla dzieci i dorosłych) i pełna infrastruktura. Przedwojenne pocztówki opisują go jako jedyny w swoim rodzaju we wschodnich Niemczech. Wcześniejsze kąpielisko znajdowało nad Bobrem, na wschodzie miasta, powyżej elektrowni wodnej.

Baszta Zachodnia w Szprotawie, zachowana owalna kamienna basteja w zakończeniu ciągu średniowiecznych murów obronnych, u wylotu obecnej ul. Andersa w kierunku zachodnim. Przebite późniejsze otwory okienne, jeden z otworów o owalnym kształcie. Podpiwniczona. Do połowy XX wieku do baszty od strony centrum przylegała zabudowa mieszkalna. Charakterystyczny element miejskiego krajobrazu kulturowego, pod ochroną konserwatora zabytków. Po murze baszty pnie się chroniony egzemplarz bluszczu pospolitego.

Biernatów (Baierhaus, także Bärhauser), wieś w gminie Szprotawa, na prawach przysiółka. Położona w południowej części gminy, ok. 2 km na wschód od Leszna Górnego, w Borach Dolnośląskich, w otoczeniu podmokłych łąk, wzdłuż leśnej drogi do Przemkowa. Zabudowa rozproszona. Przez zachodnią rubież wsi przepływa Kamienny Potok. Wzmiankowana w 1699 roku jako Bäuerhäusser, ukazana na mapie Schubarth`a z 1739 roku. Na północ od wsi przebiega odcinek ciągu środkowego Wałów Śląskich. Leśniczówka. Patrz także: Obóz pracy RAD w Biernatowie.

Biernatów (część przemkowska) w latach 1786-87, posiada 14 służebnych chałupników. 1 inny dom. Łącznie 87 mieszkańców. Należy do baronatu przemkowskiego, do barona von Seherr-Toss.

Biernatów w 1840 roku, składa się z dwóch części: Część przemkowska należy do baronatu Przemków, do hrabiego von Block-Bibran na Modłej. Posiada 16 domów i 106 mieszkańców (tylko ewangelicy). Gmina wraz z sąsiednim Lesznem Górnym założyła wspólny cmentarz. Szkoła ewang. tylko dla miejscowych, 1 nauczyciel. Podległa kościołowi w Przemkowie. Gospoda; Część należąca do komory szprotawskiej, zwana Bruch- lub Forsthäuser, zamieszkana jest przez 2 chałupników.

Bitwa pod Przemkowem w 1015 roku, właściwie bitwa w lasach Dziadoszyców, zrelacjonowana przez 2 źródła, tj. Kronikę Thietmara oraz Roczniki Kwedlinburskie, stoczona pomiędzy wojskami polskimi a niemieckimi. Cesarz niemiecki Hen-

© Copyrights by Maciej Boryna

ryk II w 1015 roku zarządził wyprawę karną na Bolesława Chrobrego. Połączywszy się z wojskami księcia czeskiego Jaromka spustoszył Górne Łużyce, a następnie wywalczył przeprawę w okolicach Krosna Odrz., podążając w głąb kraju Chrobrego. Nie uzyskawszy oczekiwanych posiłków, Henryk dokonał odwrotu, inną drogą jak przybył. W marszu Niemcy popadli w niezamieszkałe porośnięte gęstą puszczą lasy Dziadoszyców. Po drodze napotkali jedynie pszczelarza, którego zabili. Za Henrykiem postępował Bolesław, który zebrawszy silniejsze wojsko zaoferował najeźdźcy pokój na swoich warunkach. Jak informuje Thietmar, cesarz ratował się ucieczką w nocy przez bagna. Jego tylna straż w liczbie 200 doborowych rycerzy została rozgromiona przez polskich łuczników w dniu 1 września. Niemiecki historyk dr F.Matuszkiewicz, a za nim również inni, twierdzą, że bitwa miała miejsce na obszarze Bagien Przemkowskich. Miejsca bitwy do dnia dzisiejszego nie odnaleziono. Temat ten stanowi jeden z programów badawczych Muzeum Ziemi Szprotawskiej.

Bobrowice w gminie Szprotawa, wieś położona na lewym brzegu rzeki Bóbr, w Borach Dolnośląskich. Po raz pierwszy wzmiankowana w 1260 roku (Bobrovice) w dokumencie konsekracji ołtarza maryjnego w Szprotawie, jako zobowiązana do dostaw zboża. 5 lutego 1406 roku książę Jan I Żagański sprzedaje ziemię Bobrowic wraz z polami i lasami na rzecz miasta Szprotawa. Niektórzy badacze sugerują związek pomiędzy nazwą wsi a plemieniem Bobrzan. Szlak turystyczny im. Göppert`a (niebieski) Szprotawa-Buczek. Gospodarstwo agroturystyczne „Nad Bobrem”.

Bobrowice w latach 1687-88, wieś należy do parafii w Lesznie Dolnym. Podlega radzie miejskiej w Szprotawie. Posiada 16 rolników i 6 chałupników. Poza jednym wszyscy luteranie.

Bobrowice w latach 1786-87, wieś posiada 1 wolny majątek, gospodę, szkołę, 16 służebnych rolników, 17 chałupników, 13 innych domów, łącznie 49 domostw i 230 mieszkańców. Właścicielem tych dóbr jest miasto Szprotawa.

Bobrowice w 1840 roku, wieś należy do komory szprotawskiej. Posiada 43 domy i 359 mieszkańców, w tym 4 katolików. Kościoły w Lesznie Dolnym. Szkoła ewang. tylko dla miejscowych, 1 nauczyciel. 8 rzemieślników i 1 kupiec.

Bobrzanie (Boberane, Pobarane), nazwa plemienia słowiańskiego, która pojawiła się w dokumencie z 1086 roku opisującym północną granicę biskupstwa praskiego. Miałaby dotyczyć plemienia zamieszkującego obszar nad rzeką Bóbr. Badacze nie są zgodni co do lokalizacji siedzib plemienia. Proponuje się okolice Bolesławca, okolice Szprotawy, okolice Żagania. Ostatnio pojawiła się teoria, iż to Obrzanie znad rzeki Obra. Należy dodać, że historyczne nazwy Bobru to także Bober i Pober, co bardziej przemawia za nadbobrzańskim charakterem plemienia. Być może pewną wskazówką jest nazwa wsi Bobrowice w gminie Szprotawa, występująca w 1260 roku jako Bobrovice.

Bobrzany w latach 1687-88 (Girbigsdorf, obecnie wieś w gminie Małomice), miejscowość przynależy do parafii w Chichach. Majątek rycerski „nowy folwark”

© Copyrights by Maciej Boryna

(Neuvorwerk) jest własnością księcia żagańskiego i posiada 7 rolników, 20 zagrodników oraz 4 chałupników (wszyscy luteranie). Połowa „folwarku zamkowego" (Schlossvorwerk) i „folwark sądowy" (Gerichtsvorwerk) liczą sobie 28 osób, 102 poddanych, razem 130 mieszkańców. W przypadku folwarku zamkowego idzie o dzisiejszy zamek w Janowcu.

Bobrzany w latach 1786-87, wieś składa się z 2 części. Część hrabiowska posiada 1 folwark ziemiański. 7 zagrodników. Łączna liczba mieszkańców: 38. Właścicielem jest hrabia von Dohna, wcześniej hrabia von Röder; Część należąca do Ch.B. von Knobelsdorf posiada 1 folwark ziemiański, 2 młyny wodne. 7 chłopów, 30 zagrodników, 6 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 296. Mieszkańcy przynależą do parafii w Chichach.

Bobrzany w 1840 roku, osada składa się z wsi górnej i dolnej, położona jest wzdłuż Młynówki (Cunzendorfer Bach). Należy do hrabiego A. zu Dohna na Małomicach. Do 1818 roku należała do powiatu żagańskiego. Kościół ewang. w Małomicach, kościół kat. w Bożnowie; Dolne Bobrzany: 72 domy, 1 folwark i 385 mieszkańców (w tym 7 katolików), 2 młyny wodne na 4 koła, 2 palarnie, 3 gospody, 6 rzemieślników, 5 kupców oraz owczarnia z 1 domem i 6 mieszkańcami na wzgórzu Charlottenhöhe; Górne Bobrzany: 8 domów, 1 folwark, 38 mieszkańców, 1 kowal.

Borowe w latach 1687-88 (Burau, obecnie wieś w gminie Iłowa), miejscowość włączona do parafii w Witoszynie Dolnym. Posiada 12 chłopów, 10 zagrodników, 1 chałupnika. Podlega hrabiemu B.E. von Promnitz.

Borowe w latach 1786-87. W 1776 roku właścicielem wsi był hrabia B. von Promnitz, obecnie hrabina von Kospoth. Posiada 1 ziemiański dom mieszkalny, folwark. 19 chłopów, 31 zagrodników, 8 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 464.

Borowe w 1840 roku, wieś należy do porucznika hrabiego S. vom Kospoth na Iłowej. Pałac, folwark, szkoła ewang. tylko dla miejscowych, młyn wodny, tłocznia oleju, tartak, smolarnia. Razem 113 chałup. Nauczyciel, pomocnik nauczyciela, 12 rzemieślników, 19 kupców zbożowych i 4 innych, 6 ław bawełniarskich, 12 ław lniarskich, 2 ławy wełniarskie. Łączna liczba mieszkańców: 722 (w tym 8 katolików). Kościół ewang. i kat. w Witoszynie Dolnym. Do tego przynależy kolonia Buschhäuser (lub Neu-Burau) z 20 posesjami. Kościół ewang. w Gozdnicy.

Borowina w latach 1687-88 (Hartau, obecnie wieś w gminie Szprotawa), miejscowość zamieszkuje 17 rolników, 12 zagrodników, 6 chałupników, - wszyscy luteranie. Kościół podlega parafii w Borowie Wielkim. Prawa patronackie nad kościołem należą do luteranina S. von Haugwitz. Do kościoła należy droga dla bydła (Viehweg). W szkole jest 17 uczniów. Parafialnie do Borowiny włączona jest osada Międzylesie. Luteranie uczęszczają do kościoła w Jeschkendorf na Łużycach.

Borowina w latach 1786-87, wieś posiada kościół kat. Do parafii przynależy również Międzylesie. Plebania, szkoła, pałac, 1 folwark, 1 gospoda, 1 młyn (wiatrak).

© Copyrights by Maciej Boryna

16 służebnych rolników, 24 zagrodników, 13 chałupników, 46 innych domów, - łącznie 104 domostwa i 571 mieszkańców. Własność rodziny von Stosch.

Borowina w 1840 roku, wieś należy do hrabiego von Stosch, rycerza zakonu św. Anny. Posiada 74 domy, 1 pałac, 3 folwarki, 621 mieszkańców (w tym 3 katolików). Kościół ewang. w Witkowie. Szkoła ewang. tylko dla miejscowych (sprzed 1539 roku). Czynsze na rzecz biednych dzieci. Szkoła kat. w Borowie w pow. kożuchowskim. Na miejscu kościół kat., zamknięty ze względu na zły stan budowlany. Grunty proboszczowskie. Do tut. parafii przynależy sąsiednia osada Międzylesie. 2 młyny (wiatraki), 2 ławy lniarskie, 3 gospody, 10 rzemieślników, 1000 owiec, 271 cielaków.

Borowy Zdrój w latach 1786-87 (Koberbrunn, śródleśna wieś gminna zał. w 1. poł. XVIII wieku na wzgórzu Koberbrunner Höhe, na południowym krańcu dawnego powiatu szprotawskiego, spacyfikowana w końcu XIX wieku z racji tworzenia poligonu wojskowego), wieś należy do hrabiego von Dohna na Małomicach. 1 chałupnik. 8 innych domostw, - łącznie 19 domostw i 105 mieszkańców.

Borowy Zdrój w 1840 roku, wieś należy do starosty okręgowego hrabiego zu Dohna na Małomicach. Posiada 24 domy, 153 mieszkańców (w tym 1 katolik). Kościół ewang. we wsi Dohms nad Kwisą. Szkoła ewang. tylko dla miejscowych, 1 nauczyciel. 107 wołów.

Bory Dolnośląskie, mezoregion, część Niziny Śląsko-Łużyckiej, zlokalizowany w południowo-zachodniej części Polski. Leży na terenie obecnych województw Dolnośląskiego i Lubuskiego, w tym na obszarze ok. 20 gmin. Jeden z największych zwartych kompleksów leśnych Europy Środk. Zajmuje powierzchnię ok. 165 tys. ha. Ubogie piaszczyste gleby, bagna i mokradła przyczyniają się do osłabionego rozwoju osadnictwa na terenie borów. Ponadto rozwój osadnictwa hamuje utworzenie poligonu wojskowego w 1898 roku. Po opuszczeniu Polski przez JAR (1992), powierzchnia poligonu zostaje zmniejszona, we wschodnich borach ustanowiono Przemkowski Park Krajobrazowy (1997). W borach dominuje sosna, z domieszką dębu szypułkowego i bezszypułkowego, brzozy, buka, olchy czarnej, osiki. Osobliwą enklawę stanowi Rezerwat Buczyna Szprotawska (floryst.). Stanowiska występowania wielu rzadkich i chronionych gatunków roślin, m.in.: wawrzynek wilczełyko, podrzeń żebrowiec, pióropusznik strusi, widłak cyprysowaty, widłaczek torfowy, wroniec widlasty, arnika górska, kosaciec syberyjski, rosiczka długolistna, storczyk Fuchsa, centuria pospolita, długosz królewski, wrzosiec bagienny. Tu rośnie najstarszy w kraju dąb szypułkowy – Chrobry (ok. 750 lat). Pod Łęknicą – Park Mużakowski, wpisany na listę UNESCO. Obszary objęte siecią Natura 2000. Ostoja rzadkich kuraków leśnych: głuszca i cietrzewia, ponadto ptaków: bociana czarnego, lelka, żurawia, bąka, łabędzia krzykliwego, puchacza, sóweczki, bielika, kani czarnej i rdzawoszyjej, krogulca, jastrzębia, błotniaka stawowego i innych. Rezerwat Stawy Przemkowskie (ornitolog.). Inni osobliwi przedstawiciele fauny: popielica, żmija zygzakowata, gniewosz plamisty, żółw błotny. W ostatnich latach w bory powrócił bóbr i wilk. Największe rzeki borów: Bóbr, Nysa Łużycka, Kwisa, Szprotawa,

© Copyrights by Maciej Boryna

Czerna. Przełom Kwisy w Osiecznicy. Najdłuższy w kraju ziemny zabytek archeologiczny – Wały Śląskie (ciąg środkowy i południowy), posowiecki magazyn atomowy koło Wiechlic, pałac w Żaganiu, zamek w Kliczkowie, ratusz z krzywą wieżą w Szprotawie. Symbol przemysłowy - ceramika bolesławiecka. Bory przecina autostrada Berlin-Wrocław i linia kolejowa Żagań-Legnica. Najwyższy punkt – wzgórze Dębniak (238 m). Wydmy śródlądowe. Popularny obszar zbierania grzybów.

Bożnów w latach 1687-88 (Eckersdorf, obecnie wieś w gminie Żagań), miejscowość należy do rady miejskiej Żagania. Majątek rycerski na terenie wsi należy do księcia żagańskiego. Prawo patronackie nad kościołem parafialnym sprawuje opat klasztoru augustianów. Wieś posiada 31 chłopów i sołtysówkę, 46 zagrodników, - za wyjątkiem 1 wdowy wszyscy luteranie.

Bożnów w latach 1786-87, wieś składa się z 2 dominiów: Część książęca posiada 1 folwark ziemiański, 6 zagrodników. Łączna liczba mieszkańców: 74, razem z folwarkiem Neuvorwerk; Druga część należy do miasta Żagań. Posiada kościół kat., plebanię, 2 szkoły. 36 chłopów, 34 zagrodników, 13 chałupników. Łączna liczba mieszkańców 648.

Bożnów w 1840 roku, wieś składa się z 2 części. Szkoła ewang. od 1743 roku, nauczyciel, pomocnik nauczyciela. Kościół ewang. w Żaganiu, kościół kat. parafialny na miejscu. Budynek szkoły kat. zamieszkuje kościelny. Pierwsza część wsi należy do księżnej D. von Talleyrand. Folwark, gospoda, cegielnia. 13 chałup. Handlarz drewnem. Łączna liczba mieszkańców: 98 (w tym 10 katolików). 850 owiec. Do tego przynależą: folwark Neuvorwerk; Druga część należy do miasta Żagań. Gospoda. Razem 130 chałup. 16 rzemieślników, 1 kramarz, 30 ław wełniarskich, 14 ław lniarskich. Łączna liczba mieszkańców: 944 (w tym 120 katolików). 538 owiec, 693 woły.

Brama Głogowska w Szprotawie, jedna z dwóch bram miejskich (obok Bramy Żagańskiej), była usytuowana we wschodniej części murów obronnych, przy obecnej ul. Głogowskiej. Pierwszy raz wzmiankowana w dokumencie w 1330 roku. Nazywana początkowo Leimtor, co oznaczało bramę o konstrukcji szachulcowej. Na pocz. XIX wieku cała zabudowa masywnej bramy zostaje wysadzona i rozebrana. Na jej miejscu powstaje murowany most przez fosę (zasypaną w latach 60-tych XX wieku). Przy dawnym moście znajduje się obecnie budynek hotelu „Martpol”.

Browar i młyn w Małomicach. Na miejscu huty „Maria” w Małomicach stały wcześniej młyn zbożowy i browar. 20 września 1693 roku cesarz Leopold I nadał hrabiemu H. von Reder prawo warzenia piwa w swoich wsiach Małomice, Lubiechów i Janowiec. Wytwarzane tu piwo musiało być bardzo dobre, ponieważ cieszyło się uznaniem smakoszy także w Szprotawie. Lokalny pisarz i dramaturg H.Laube wspomina w swoim dziele zatytułowanym „Schatten-Wilhelm” wieś Małomice, której nadał nazwę „Stromau”. Napisał, że „…milę od miasta Szprotawa leżała posiadłość Stromau. Był tam też stary zamek, huta żelaza i słynny browar”. Z bro-

© Copyrights by Maciej Boryna

warem, który jako taki zaprzestał działalności około roku 1875, była związana pewna gospoda. Znajdowała się ona z lewej strony naprzeciw młyna, przed mostem zakładowym. Jej dzierżawca o nazwisku Blaschke zbudował przed browarem, przy kanale, szklany pawilon (w parku), w którym małomiczanie oddawali się smakowi szlachetnego trunku. Do roku 1911 młyn był ciągle jeszcze czynny. Huta i młyn posiadały śluzy regulujące stan wody i moc roboczą zakładowych maszyn. Ponieważ młyn był pierwszy, zdarzało się, że przy niskich stanach wody huta pozostawała bez energii. Poza tym młyn przeszkadzał w rozbudowie huty, więc wykupiono go od hrabiego i rozebrano.

Browar w Janowcu (Kreibigs Brauerei), wiejska warzelnia piwa i jednocześnie gospoda, prowadząca działalność od ok. 1905 roku. Smak miejscowego piwa był wysoce ceniony. Trunek charakteryzował się brązową barwą.

Browary w Małomicach, z 1. poł. XX wieku znane są następujące browary: Brauerei Artur Müller, Aug. Kühn i popularny Richard Vogt. Piwo z Małomic ze względu na dobry smak znajdowało odbiorców w całych Niemczech.

Browary w Szprotawie. Począwszy od późnego średniowiecza warzeniem piwa zajmowało się wielu mieszkańców. Warzelnictwo i sprzedaż piwa stanowiły ważny element życia społeczno-gospodarczego i były obwarowane szczegółowymi przepisami. W XVII/XVIII wieku na miejscu wcześniejszego zamku miejskiego funkcjonowała wytwórnia słodu. Przy obecnej ul. B.Kozaka do 1945 roku znajdował Plac Browarniany (Brauerplatz). W historii najnowszej najmocniej zapisał się browar Fasold założony w 1869 roku, początkowo także jako fabryka lodu (Dampfbrauerei und Eisfabrik F.Fasold). Ponadto w mieście działały browary Brauerei Thiel oraz Brauerei G.Hübner. Po II wojnie światowej żaden browar miejski nie prowadzi działalności.

Brzeźnica w latach 1687-88 (Briesnitz, obecnie wieś gminna w Pow. Żagańskim), miejscowość podlega opatowi klasztoru augustianów w Żaganiu. Posiada 37 chłopów (w tym 3 luteranów), 19 zagrodników (w tym 3 luteranów), 9 chałupników (w tym 3 luteranów), 2 młynarzy luteranów. Nauczyciel A.Henrich naucza 6 uczniów. Proboszcz F.Keckritz ma 200 parafian. Wzmiankowane są majątek opata i gospodarstwa C.Peschmann i H.Kundschmann.

Brzeźnica w latach 1786-87, wieś składa się z 2 części, obie należą do klasztoru augustianów w Żaganiu. Górna wieś posiada kościół katolicki, plebanię, szkołę, salę wiejską, młyn wodny. 27 chłopów, 33 zagrodników, 6 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 491; Dolna wieś posiada folwark ziemiański, młyn wodny. 9 chłopów, 23 zagrodników, 5 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 258.

Brzeźnica w 1840 roku, wieś do 1810 roku należała do klasztoru augustianów w Żaganiu. Obecnie dzierżawcą jest Rothenbach. Pałac, folwark, sołtysówka, szkoła kat., młyn wodny na 2 koła. Razem 58 chałup. Nauczyciel, pomocnik nauczyciela, 12 rzemieślników i kupców. Łączna liczba mieszkańców: 317 (w tym 21 ewangeli-

© Copyrights by Maciej Boryna

ków). Kościół ewang. w Chotkowie, kościół kat. parafialny na miejscu z dobrami kościelnymi.

Brzeźnica Górna w 1840 roku, wieś posiada 1 młyn wodny na 2 koła, tłocznię oleju. 116 chałupników, 5 ław lniarskich, 5 kupców, 19 innych rzemieślników. Łączna liczba mieszkańców: 667, z czego 8 wyznania ewang. Kościół ewang. w Chotkowie.

Buczyna Szprotawska, rezerwat floryst. częściowy, zlokalizowany ok. 10 km na wschód od Szprotawy. Jeden z 10 cudów Borów Dolnośląskich. Zajmuje powierzchnię 154,5 ha. Podstawowymi obiektami ochrony są blisko 200-letnie buczyny górskie i niżowe oraz zagrożona wyginięciem popielica. Rezerwat został utworzony jeszcze przez Niemców w 1921 roku (Hochwald). Po II wojnie światowej reaktywowany dopiero w 1965 roku. Las stanowił obiekt szczególnego zainteresowania botanika H.Göppertaa i wielu innych znamienitych przyrodników niemieckich XIX wieku, przede wszystkim ze względu na występowanie wielu rzadkich gatunków roślin, a także motyli. Obiekty kulturowe: drewniana wiata z XIX wieku, pomniki niemieckich leśniczych (Mally, Gensert), wał graniczny, kamienny drogowskaz. Naturalne przedłużenie stanowi Buczyna Piotrowicka.

Budynek komitetu PZPR w Szprotawie, zlokalizowany przy ul. Niepodległości, w sąsiedztwie dawnego kina „As", rozebrany w latach 2005-2006. Zbudowany w XIX/XX wieku, do 1945 roku służył jako siedziba urzędu skarbowego dla powiatu szprotawskiego. Po wojnie siedziba partii robotniczej i organizacji społecznych. Zabytek na przestrzeni lat wtopił się w topografię miasta. Po rozwiązaniu PZPR sprzedany w ręce prywatne.

Budynek Liceum Ogólnokształcącego w Szprotawie, zlokalizowany przy obecnej ul. Niepodległości. Zbudowany w latach 1933-35 przy zastosowaniu najnowszej wiedzy z zakresu budowy i urządzania placówek szkolnych. Budynek masywny, 3-kondygnacyjny z poddaszem, położony na planie litery „T", oblicowany w dolnych partiach cegłą klinkierową. Szkołę otwarto 1 kwietnia 1935 roku i nazwano imieniem A.Hitlera. Po 1945 roku siedziba szkoły podstawowej, gimnazjum i liceum. Szkołę zbudowano w miejscu wcześniejszej ulicy łączącej obecne ul. Niepodległości z ul. Koszarową, będącej miejscem parad wojskowych (szkoła graniczyła z koszarami). Fragment zabytkowej kamiennej nawierzchni tej ulicy (dawna Artyleryjska) zachował się przed bramą główną szkoły, od strony południowej.

Bukowica w latach 1786-87 (Bockwitz, obecnie wieś w gminie Niegosławice), miejscowość należy do księcia von Schönaich na Siedlisku. Posiada 1 folwark i 1 wolny majątek, 2 młyny wodne, 1 młyn (wiatrak). 6 służebnych chłopów, 17 zagrodników, 12 chałupników, 5 innych chałup. Łączna liczba mieszkańców: 245. Kościół filialny na miejscu.

Bukowica w 1840 roku, wieś należy do majoratu i księstwa Siedlisko. Do 1820 roku należała do powiatu kożuchowskiego. Folwark z owczarnią, szkoła symulta-

© Copyrights by Maciej Boryna

niczna tylko dla miejscowych, młyn (wiatrak). Razem 56 chałup. Nauczyciel kat., 29 ław lniarskich, 5 kupców. Łączna liczba mieszkańców: 421 (w tym 210 katolików w drugiej części wsi). Kościół ewang. w Nowym Miasteczku, kościół kat. na miejscu z niewielkimi dobrami kościelnymi. 600 owiec. Do tego przynależą część koloni Zagóra z 2 młynami wodnymi i 6 zagrodnikami oraz folwark Buchwald z 1 chałupą i 7 ewang. mieszkańcami (folwark istniał już w 1401 roku).

Bukowina Bobrzańska w latach 1687-88 (Buchwald, obecnie wieś w gminie Żagań). Kościół (podległy proboszczowi w Bożnowie). Prawo patronackie posiada G.F. von Schönborn. Wieś zamieszkuje 10 chłopów, 20 zagrodników, 4 chałupników, - wszyscy niemieccy luteranie. Nauczyciel S.Rösner naucza 15 uczniów.

Bukowina Bobrzańska w latach 1786-87, wieś składa się z 2 części. Górna wieś posiada 1 folwark ziemiański, kościół filialny. 1 chłop, 19 zagrodników, 2 chałupników, łącznie 142 mieszkańców. W 1776 roku właścicielem tej części był A. von Unruh, po nim H.R. von Luttitz; Dolna wieś posiada 1 ziemiański dom mieszkalny wraz z ogrodem i folwarkiem. 1 plebania, szkoła. 12 chłopów, 16 zagrodników, 5 chałupników, łącznie 183 mieszkańców. W 1776 roku we władaniu hrabiny von Schönaich, po niej - barona von Arnold, ostatnio - spadkobiercy von Menge.

Bukowina Bobrzańska i Wilczyce w 1840 roku. Dolna wieś należy do pana von Pannwitz. Pałac, folwark, szkoła ewang. (zam. przez kościelnego), cegielnia. Razem 65 chałup. Nauczyciel, 10 ław lniarskich, 9 rzemieślników i kupców. Łączna liczba mieszkańców: 342 (w tym 25 katolików). Kościół ewang. w Małomicach, kościół kat. na miejscu z dobrami kościelnymi, budynkami i lasem. Do tego przynależy wioseczka Barge (Wilczyce) z 1 folwarkiem, tartakiem, młynem wodnym na 4 koła, papiernią z 2 kadziami, 6 zagrodnikami. Razem 29 chałup i 153 mieszkańców (w tym 6 katolików); Górna wieś należy do G.Grunwald. Pałac, folwark. Razem 50 chałup. 7 ław lniarskich, 7 rzemieślników i kupców. Łączna liczba mieszkańców: 254 (w tym 23 katolików). Kościół ewang. w Małomicach, kościół kat. w dolnej wsi. Do tego przynależy dom chałupnika - Wiesenhaus.

Chichy (Kunzendorf, obecnie wieś w gminie Małomice), miejscowość położona na prawym brzegu potoku Młynówka (prawy dopływ Bobru), przy drodze krajowej nr 12. Wzmiankowana w 1305 roku. Wieś przez wieki należała do Księstwa Żagańskiego, będąc ulokowana na jego wschodniej granicy. Przylega bezpośrednio do dwóch innych wsi, - Janowca i Bobrzan. Wczesnogotycki kościół pw. Jana Chrzciciela, z zabytkowymi płytami epitafijnymi wewnątrz. Ponadto neoklasycystyczny pałac, zbudowany prawdopodobnie na miejscu wcześniejszego zamku. Krajobraz wsi rolniczy. Szkoła podstawowa, remiza strażacka, poniemiecki gościniec. Zaraz po 1945 roku wsi nadano na krótko nazwę Namysłów.

Bunkier atomowy pod Szprotawą, także jako obiekt specjalny, zlokalizowany w lesie szprotawskim ok. 1 km na południowy-wschód od byłego lotniska wojskowego. Zbud. ok. 1968 roku przez wojsko sowieckie magazyn na broń atomową. Według relacji, oficjalny szyld (kamuflaż) informował o warsztacie i magazynie części

© Copyrights by Maciej Boryna

zamiennych do samolotów. Dostępu do bunkra chroniły 4 strefy (ogrodzenie pod napięciem elektrycznym), zabudowane infrastrukturą koszarową i garażami (także sauna). Stacja trafo. Budowla naziemna 2-kondygnacyjna, magazyn na parterze z kilkoma grodziami, na 2. kondygnacji m.in. stacja klimatyzacyjna. W tylnej części hali magazynowej wyznaczone wyjście awaryjne do przekucia. Przed bunkrem suwnica i rampy przeładunkowe. Bunkier uchodzi za najstarszy tego typu w Polsce (Granit-2), kamuflaż w postaci namalowanych sosen, 2 zewn. stanowiska karabinów maszynowych. W sąsiedztwie drugi mniejszy bunkier. Obecnie własność prywatna.

Bunkier dowodzenia pod Szprotawą, zlokalizowany na terenie wydzielonego kompleksu przy wschodnim zakończeniu pasa startowego byłego lotniska wojskowego. Zbud. przez wojsko sowieckie prawdopodobnie w 2. połowie XX wieku. 2 hangary lotnicze połączono tunelem, dobudowano 2. kondygnację. 5 wejść. Kompleks w dużej mierze otoczony przez mokradła i stawy. Obecnie mimo społecznej opieki dewastowany.

Bunkier łączności pod Przemkowem, zlokalizowany w lesie kilka km na południe od Przemkowa, wkomponowany w naturalne wzgórze, wielokondygnacyjny i rozbudowany. Zbud. przez wojsko sowieckie prawdopodobnie pod koniec lat 60-tych XX wieku. Według niepotwierdzonych informacji ośrodek dowodzenia flotą okrętów podwodnych Układu Warszawskiego, baza łączności stratosferycznej. Kompleks ten miałby być jednym z najnowocześniejszych bunkrów tego typu na świecie, przystosowanym do pracy także w warunkach skażenia radioaktywnego. Obecnie dewastowany.

Bunkry Koberbrunn, różnego typu bunkry ćwiczebne zlokalizowane na obszarze poligonu wojskowego w Borach Dolnośląskich w okolicach wzgórza Koberbrunn (Wzgórze Prezydenckie) pomiędzy Świętoszowem a Pstrążem. Budowane przez wojsko niemieckie od lat 30-tych XX wieku, prawdopodobnie w 2 turach. Największy jest 2-kondygnacyjny bunkier z platformą widokową na szczycie wzgórza. Te wartościowe obiekty sztuki militarnej II wojny światowej zasługują na zachowanie. Obecnie nie zinwentaryzowane.

Chichy (górne) w latach 1786-87 (Ober-Kunzendorf), wieś składa się z 2 części, obie należą do Ch.B. von Knobelsdorf. Pierwsza posiada 1 folwark ziemiański. 1 zagrodnik, 1 chałupnik. Łączna liczba mieszkańców: 35; Druga nazywa się Saganisch Kunzendorf. Posiada kościół kat. filialny, zależny od Bożnowa. Plebania, 2 szkoły, 1 ziemiański dom mieszkalny z ogrodem, folwark, młyn wodny. 15 chłopów, 25 zagrodników, 4 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 406.

Chichy w 1840 roku, wieś składa się z górnej i dolnej wsi. Przed 1820 rokiem wieś przynależała do powiatu żagańskiego. Stanowi własność dyrektora sądu dworskiego i starosty okręgowego w Żaganiu - hrabiego Fabiana zu Dohna. Sąd patrymonialny w Małomicach. 102 domy, 2 folwarki, 618 mieszkańców (w tym 27 katolików). Kościół ewang. w Witkowie, kościół kat. w Bożnowie. Szkoła ewang. 1 nauczyciel, 1 pomocnik nauczyciela, szkole podlegają wsie Janowiec i Bobrzany. Fundacje dla

© Copyrights by Maciej Boryna

biednych dzieci: 200 i 57 talarów. 1 młyn wodny, browar, 3 gospody, 6 rzemieślników, 2 kramarzy. 600 owiec, 346 wołów.

Chotków w latach 1786-87 (Hertwigswaldau, także Herzogswalde, Hertschwalde, obecnie wieś w gminie Brzeźnica), miejscowość należy do komory szprotawskiej. Posiada kościół ewang. i kat., 2 plebanie, 2 szkoły, ziemiański dom mieszkalny z ogrodem, 4 folwarki, młyn wodny, 2 młyny (wiatraki), 2 sale wiejskie. 29 chłopów, 53 zagrodników, 10 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 865. W 1463 roku wieś tę otrzymał w lenno J. von Nostitz.

Chotków w 1840 roku, wieś należy do komory szprotawskiej. Pałac, 4 folwarki, szkoła ewang., szkoła kat. z gruntami i łąkami, młyn wodny na 2 koła, 2 młyny (wiatraki), tłocznia oleju, 4 gospody. Razem 119 chałup. Nauczyciel, 36 ław lniarskich, 6 innych rzemieślników, 3 kupców. Łączna liczba mieszkańców: 893 (w tym 37 katolików). Kościół ewang. parafialny. Kościół kat. do 1668 roku był jako ewang. (z dobrami kościelnymi). 1538 owiec, 693 woły.

Chrobrów w latach 1687-88 (Petersdorf, obecnie wieś w gminie Żagań). Prawo patronackie do kościoła posiada M.A. von Rakiel. 8 chłopów, 8 zagrodników, 2 chałupników, -wszyscy luteranie uczęszczający do kościoła w innej miejscowości. Proboszcz otrzymuje naturalia z 2 gospodarstw chłopskich: od H.Blum i M.Rothe. Parafia posiada 9 rut gruntu ornego.

Chrobrów w latach 1786-87, wieś posiada kat. kościół filialny podległy parafii w Bożnowie. 1 ziemiański dom mieszkalny z ogrodem i folwarkiem, plebania, szkoła, młyn (wiatrak). 12 chłopów, 14 zagrodników, 9 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 251. Własność B.A. von Niesemeuschel, wcześniej H.R. von Lüttitz.

Chrobrów w 1840 roku, wieś należy do książęcego sekretarza sądowego o nazwisku Christ. Pałac, folwark, szkoła ewang., młyn (wiatrak), cegielnia, gospoda. Razem 82 chałupy. Nauczyciel, 5 rzemieślników, 1 straganiarz. Łączna liczba mieszkańców: 430 (w tym 72 katolików). Kościół ewang. w Żaganiu, kościół kat. na miejscu, z małymi dobrami kościelnymi. 241 wołów. Do tego przynależą: folwark Feld- und Scholtiseivorwerk, kolonia Frombergsruhe, kolonia Neuhäuser (kilka chałup), Wald- albo Puschhäuser (kilka chałup).

Cieciszów w latach 1786-87 (Zeisdorf, obecnie wieś w gminie Szprotawa), w miejscowości znajduje się pałac, folwark, młyn. 15 zagrodników, 16 chałupników, 11 innych domów, - razem 45 domostw i 251 mieszkańców. Dobra cieciszowskie posiadał w przeszłości von Lestwitz, po nim ród von Schellendorf, następnie mistrz kuźniczy B.Giesel. Ostatnio ród von Knobelsdorff.

Cieciszów w 1840 roku, wieś należy do deputowanego powiatowego i starosty okręgowego E.G. von Kessel. Posiada 40 domów, 1 pałac, 308 mieszkańców (w tym 24 katolików). Kościół ewang. i kat. w Szprotawie. Szkoła ewang. (od 1763 roku), 1

© Copyright by Maciej Boryna

nauczyciel. 1 młyn wodny na 3 koła, 1 młyn (wiatrak), tłocznia oleju, tartak, browar, palarnia, 2 gospody. 5 rzemieślników, 8 kupców. 500 owiec, 142 woły.

Civitas Sprotavia (Opowieści o dawnej Szprotawie), aut. J.P.Majchrzak, Szprotawa 1994, nakład 1000 egz., objętość: 89 stron, format A5, ilustracje czarno-białe, okładka miękka. Pierwsza pozycja monograficzna o Szprotawie po 1989 roku. Autor w sposób przystępny przybliża szprotawski epizod Zjazdu Gnieźnieńskiego w Iławie, dzieje księcia Przemka i innych. Charakteryzuje Szprotawę XIX wieku. Część książki poświęcona jest rodzinie Donna na Przemkowie oraz dziełom sztuki z pałacu żagańskiego.

Cmentarz żydowski w Szprotawie, zlokalizowany w południowo-wschodniej części miasta, przy ul. Kraszewskiego, nieopodal dzielnicy Puszczyków. Zał. w końcu XIX wieku. Zajmuje powierzchnię poniżej 0,5 ha. Uwagę zwraca grobowiec rodziny Oppenheimer. Uporządkowany, oczyszczony i ogrodzony w 1993 roku przez niemiecką grupę z organizacji Sühnezeichen oraz Klub Archeologiczny ze Szprotawy. Oznakowany, wpisany do rejestru zabytków.

Cud nad Szprotką, tą nazwą określa się legendarne wydarzenie z lutego 1945 roku, kiedy do Szprotawy wkraczały wojska radzieckie. Według przekazów, Niemcy mieli urządzić na wieży kościoła maryjnego stanowisko obserwacyjne lub/i karabinu maszynowego. Zirytowana artyleria radziecka oddała w kierunku wieży kilka salw, wystrzeliwując je ze wschodnich rubieży miasta. W masywną ceglaną wieżę wbiły się 2 pociski, jednakże nie zniszczyły wieży.

Czerna w latach 1687-88 (Tschirndorf, także Tscherndorff, od 1937 roku Hammerfeld, obecnie wieś w gminie Iłowa), miejscowość włączona do parafii w Koninie Żagańskim. Należy do księcia żagańskiego. Posiada 15 chłopów, 12 chałupników, 1 mistrza kuźniczego. Sołtys nazywa się T.Gittler.

Czerna w latach 1786-87, wieś należy do domeny książęcej, obejmuje w części niewielką osadę Seltenhain. Posiada szkołę, młyn (wiatrak). Kuźnica żelaza, w której pracuje 45 osób, mistrz kuźniczy nazywa się Glöckner. 15 chłopów, 23 zagrodników, 1 chałupnik. Łączna liczba mieszkańców: 273, uczęszczających do kościoła w Koninie Żagańskim.

Czerna w 1840 roku, wieś należy do żagańskiej komory książęcej. Szkoła ewang. także dla uczniów ze śląskiej części Dolanowa, młyn wodny na 2 koła, tartak, gospoda. Razem 68 chałup. Nauczyciel, 18 ław bawełniarskich, 14 innych rzemieślników, 2 kupców. Łączna liczba mieszkańców: 442 (w tym 6 katolików). Kościół ewang. i kat. w Koninie Żagańskim. 338 wołów. Do tego przynależą: kolonia Seltenheim, osada hutnicza Tschirndorfer Hammer lub Hammergut (zakład hutnictwa żelaza, - właścicielami są spadkobiercy Glöckner. 10 chałup, 63 mieszkańców, - w tym 2 katolików, gospoda, kuźnia, piekarz, kupiec).

© Copyrights by Maciej Boryna

Czernik, niewielki rów leśny na południe od Pruszkowa. Wypływa w Borach Dolnośląskich.

Dąb Baryłka Masła (Butterfasseiche), rósł ok. 500 m od szosy Lubiechów-Pruszków, przy drodze Häslitzstrasse. Wnętrze drzewa było puste i mieściło ok. 15 dzieci. W latach 1664-1741 miejsce spotkań ewangelików z Chich, Janowca, Bobrzan, Pruszkowa i Małomic, którzy uczęszczali do kościoła w Dohms. W latach 20-tych XX wieku dziury w drzewie zaślepiono betonem, wykonano ogrodzenie ze stalowych kół wozowych. Po 1945 roku dąb ścięto.

Dąb Chrobry, według oficjalnych informacji Lasów Państwowych jest najstarszym dębem szypułkowym w Polsce, liczącym sobie ok. 750 lat. Przed zbadaniem wieku zwano go „dębem tysiącletnim" i wpleciono w legendę, iż posadzili go wspólnie polski władca Bolesław Chrobry z cesarzem Ottonem III, kiedy stanęli tu na odpoczynek w trakcie pielgrzymki do Grobu św. Wojciecha w Gnieźnie. Drzewo rośnie w północnej części Borów Dolnośląskich, na terenie Nadleśnictwa Szprotawa i na wschodniej granicy gminy Szprotawa. Jest jednym z 10 cudów Borów Dolnośląskich. Mierzy prawie 30 m wzrostu, pierśnica blisko 10 m. Objętość drewna oszacowano na ok. 90 m^3, co stawia dąb na pierwszym miejscu w Polsce i na trzecim w Europie środkowej. H.Szczegóła pisał o odbywanych niegdyś przy nim sądach wiejskich. Chrobry wykiełkował ok. 1250 roku, na niewielkiej skarpie. Jest pomnikiem przyrody prawnie chronionym. Drzewo ma także związek z papieżem Janem Pawłem II, mianowicie w 2004 roku papież poświęcił żołędzie dębu, które po wyhodowaniu zostały posadzone w całym kraju jako tzw. dęby papieskie.

Dąb Henryk, pomnik przyrody rosnący w parku dworskim przy pałacu we wsi Henryków w gminie Szprotawa. Dąb szypułkowy, w wieku ok. 600 lat, mierzy w obwodzie 735 cm. Na terenie parku znajdują się inne pomnikowe egzemplarze dębów. Pomnik przyrody jest oznakowany, ogrodzony płotem i głazami narzutowymi. Lokalizacja: na północ od pałacu.

Dietrich Johannes ze Szprotawy, ur. w Szprotawie w XV wieku. Od 1500 roku studiował na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. W 1506 roku został rektorem szkoły katedralnej w Głogowie. Od lata 1512 roku kontynuuje studia w Lipsku. W 1513 roku zdobywa tytuł magistra, rok później rozpoczyna karierę jako poeta. W 1524 roku rozpoczyna pracę jako duchowny ewang. w Brzegu. Zm. w 1530 roku.

Długie w latach 1786-87 (Langheinersdorf, obecnie wieś w gminie Szprotawa, niegdyś największa wieś w powiecie szprotawskim), składa się z 8 części i dominiów. Część klasztorna należy do klasztoru magdalenek w Szprotawie. 3 służebnych chłopów, 4 chałupników, 4 inne chałupy. Łączna liczba mieszkańców: 68; Górny folwark Obervorwerk, niegdyś własność rodziny von Warkotsch, następnie von Nostitz, ostatnio von Lüttwitz. 1 folwark. 5 służebnych chłopów, 2 wolnych zagrodników, 1 chałupnik, 7 innych chałup. Łączna liczba mieszkańców: 88; Dolny folwark Niedervorwerk, niegdyś własność rodziny von Warkotsch, następnie von Nostitz, ostatnio von Lüttwitz. Pałac ziemiański, folwark. 5 służebnych chłopów, 7

© Copyrights by Maciej Boryna

zagrodników, 3 chałupników, 13 innych chałup. Łącznie 175 dusz. Do tego przynależy młyn śródpolny Wegemühle wraz z przyległym domem; Folwark kościelny Kirchvorwerk, niegdyś własność rodziny von Warkotsch, następnie von Nostitz, ostatnio von Lüttwitz. Folwark. 4 chałupników, 5 innych chałup. Łącznie 53 mieszkańców; Część środkowa, własność rodu von Knobelsdorff. Folwark, szkoła, młyn. 9 zagrodników, 15 chałupników, 16 innych chałup. Łącznie 282 mieszkańców; Dolna wieś, własność rodu von Knobelsdorff. Posiada kościół kat., plebanię, młyn, folwark, szkołę. 2 służebnych chłopów, 5 zagrodników, 9 chałupników, 5 innych chałup. Łącznie 126 mieszkańców; Nowa wieś górna Ober-Neudorf, własność rodu von Knobelsdorff. 1 wolny majątek, 3 młyny. 11 służebnych chłopów, 4 zagrodników, 14 chałupników, 20 innych chałup. Łącznie 261 mieszkańców; Część w powiecie kożuchowskim (należy jednak do wsi Długie) stanowi własność rodu von Knobelsdorff. Chłopi z Popęszyc (Poppschützer Bauern) – 3 służebnych chłopów, 2 inne chałupy.

Długie w 1840 roku, wieś składa się z 3 części. Długie, część królewska (podległa urzędowi ziemskiemu w Żaganiu). Do 1810 roku należała do klasztoru magdalenek w Szprotawie. 8 domów, 72 mieszkańców (ewangelicy). Kościół ewang. w Nowym Miasteczku, Gościeszowicach, Siecieborzycach. 750 owiec, 138 wołów; Długie średnie należą do E.F.Reimann`a. 40 domów, 3 folwarki, 306 mieszkańców (w tym 4 katolików). Kościół ewang. jak w części królewskiej, kościół kat. w Lesznie Dolnym. 2 młyny (wiatraki), browar, 2 palarnie, 3 gospody, 5 rzemieślników, 3 kramarzy. 600 owiec, 146 wołów. Do tej części należy kolonia Ober-Neudorf i 3 rolników z Popęszyc, co zamyka się w jednym kompleksie; Długie dolne należą do barona von Kottwitz, królewskiego majora w regimencie piechoty magdeburskiej. 24 domy, 1 pałac, 157 mieszkańców (w tym 7 katolików). Szkoła ewang. tylko dla miejscowych, 2 klasy, 1 nauczyciel, 1 pomocnik nauczyciela. Kościół kat. obsługiwany przez adiunktów z Mycielina, cmentarz i 9 morgów gruntów proboszczowskich. Teren po szkole kat. 1 młyn wodny, browar, 2 palarnie, 2 gospody, 3 rzemieślników, 2 kupców. Do tej części: folwark kościelny - folwark i część wsi, 11 domów, 72 mieszkańców; dolny folwark, folwark i część wsi, 25 domów, 208 mieszkańców (w tym 4 katolików); górny folwark - właściciel C.Krause, 19 domów, 103 mieszkańców (ewangelicy), 1 gospoda, 2 handlarzy zbożem; młyn przy drodze, młyn wodny, 36 mieszkańców (ewangelicy).

Dobre nad Kwisą w latach 1687-88 (Dober-Pause, obecnie wieś w gminie Żagań), miejscowość przynależy do parafii w Rudawicy. Wieś dzierżawi F.R. von Silber. 6 chłopów, 7 zagrodników, 5 chałupników (wszyscy luteranie modlący się w kościele w Dohm/Toms).

Dobre nad Kwisą w latach 1786-87, do wsi zaliczają się także Pause i Berghäuser. Posiada 1 folwark ziemiański. 6 chłopów, 14 zagrodników, 3 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 163. Parafialnie przynależy do Rudawicy. Właścicielem był hrabia von Röder (= von Redern), ostatnio hrabia von Dohna.

© Copyrights by Maciej Boryna

Dobre nad Kwisą w 1840 roku, wieś należy do hrabiego A. zu Dohna na Małomicach. 1 folwark, szkoła ewang. tylko dla miejscowych podległa Rudawicy, nauczyciel, 2 gospody. Razem 34 chałupy. 4 rzemieślników, łączna liczba mieszkańców: 224 (w tym 15 katolików). Kościół ewang. w Małomicach, kościół kat. w Rudawicy. Do tego przynależą: kolonia Berghäuser - kilka chałup oraz część wsi o nazwie Pause.

Dohms w latach 1687-88 (wieś na dawnej ziemi żagańskiej, obecnie nie istnieje). Weszła w skład powiatu żagańskiego w 1816/20 roku. Kościół zbudowano w latach 1668-69 na obszarze saksońskich Łużyc Górnych, stanowił on tzw. kościół graniczny dla mieszkańców wiosek znad dolnej Kwisy, okolic Małomic, Szprotawy i Leszna Dolnego.

Dohms w 1840 roku, wieś należy do F.W.Th.Grüne na Luboszowie i Dohms. Przed 1816 rokiem wieś leżała w powiecie zgorzeleckim (saksońskie Górne Łużyce). Folwark, szkoła ewang. ufundowana w 1668 roku, 3 gospody. Razem 61 chałup. Nauczyciel, 10 rzemieślników, 2 kupców, 4 ławy lniarskie. Łączna liczba mieszkańców: 396 (w tym 1 katolik). Kościół ewang., wzniesiony w 1668 roku jako tzw. kościół graniczny (przez wygnanego z Rudawicy proboszcza A.Hertel, przy wsparciu gmin śląskich), do 1740 roku odwiedzany przez wiernych z wielu gmin śląskich. Do tego przynależą: osada Luboszów (Lipschau) z 1 folwarkiem, młynem wodnym, tartakiem i 20 chałupami; Gospoda Neue Schenke; Folwark Neuvorwerk.

Dokument szprotawski z 1260 roku, akt nadający 40 dni odpustu dla wszystkich odwiedzających ołtarz maryjny w mieście Szprotawa. Ponadto wymienia okoliczne wsie zobowiązane do daniny na rzecz kościoła: Henryków, Cieciszów, Dziećmarowice, Wiechlice, Bobrowice, Leszno Dolne, Sieraków, Nowa Kopernia. Dokument wydał w dniu 1 grudnia, z upoważnienia arcybiskupa Gniezna i za przyzwoleniem papieża Aleksandra IV, były biskup litewski Vitus od dominikanów. Zapis stanowi pierwszą źródłową wzmiankę o Szprotawie (sprotav civitati). Zdjęcie dokumentu opublikowano m.in. w gazecie Sprottauer Tageblatt w 1934 roku, na okolicznościowej karcie pocztowej w 1960 roku (700-lecie Szprotawy), w publikacji „Tajemnice militarne Szprotawy i okolic” z 2006 roku. Według informacji z 1934 roku, akt miał być wtedy przechowywany w archiwum państwowym. Obecne miejsce przechowywania nie jest znane. Ciekawostka: widniejąca na dokumencie data „1240” została uznana za błąd pisarski.

Dolnośląskie Zakłady Odlewnicze w Szprotawie, uruchomione w 1947 roku na bazie poniemieckiej huty i emalierni Wilhelmshütte Eulau/Sprottau. Zlokalizowane w dzielnicy Iława, na prawym brzegu rzeki Bóbr. Polskie władze cywilne przejęły zakład od sowieckiej komendantury 10 maja 1946 roku i nazwały go „Huta Anna”. Po 1947 roku jako „Zespół Fabryk Dolnośląskich - Odlewnia Żeliwa i Emaliernia”, od 1948 pod nazwą „Dolnośląskie Zakłady Metalurgiczne 2”, od 1950 „Dolnośląskie Z-dy Metalurgiczne i Aparatury Chemicznej”. W zakładzie zatrudniano wtedy 450 osób. W 1963 roku jako „Dolnośląskie Zakłady Odlewnicze”, zatrudniające 1000 osób. Największy pracodawca w okolicy. W latach 70-tych XX wieku na

© Copyrights by Maciej Boryna

miejsce starych żarzaków węglowych zainstalowano nowoczesny piec elektryczny Birlec. W 1974 roku zakład produkował wyroby na kraj i do Europy Zachodniej. DZO opiekowały się własnym ośrodkiem kultury, przedszkolem, przychodnią, dwoma ośrodkami wypoczynkowymi (Mielno nad Morzem Bałtyckim i Świeradów Zdrój w Górach Izerskich), hotelem robotniczym. Finansowały budowę części Osiedla Słonecznego i innych budynków mieszkalnych w Szprotawie. Po zmianach ustrojowych i gospodarczych od 1989 roku zakład napotykał coraz większe trudności w funkcjonowaniu. W 1999 roku ogłosił upadłość. Patrz także: Huta Wilhelma w Iławie.

Dom strzelca w Szprotawie (Schützenhaus), obecnie nie istnieje. Zlokalizowany był na wschodzie miasta, przy tzw. hałdzie strzeleckiej (Schiesshaufe), przy skrzyżowaniu obecnych ulic Kościuszki i Ceglanej. W 1801 roku rozebrano stary dom strzelecki i rozpoczęto budowę nowego. Masywna zabytkowa budowla została zrównana z ziemią po 1945 roku, a w jej zapleczu wzniesiono nową strzelnicę Ligi Obrony Kraju. Miejskie bractwo kurkowe zostało wzmiankowane w XVI wieku. Wewnątrz znajdowała się duża sala kameralna ozdobiona portretami i tablicami pamiątkowymi. Budynek prawdopodobnie ucierpiał podczas wkraczania wojsk radzieckich do Szprotawy w lutym 1945 roku, kiedy to miały w nim bronić się oddziały cywilnego Volkssturmu.

Dwutygodnik Szprotawski, gazeta lokalna wydawana od 10 grudnia 1989 roku. Jej redakcja była początkowo związana z NSZZ Solidarność. Pismo ukazywało się do 28 marca 2004 roku, z przerwą w latach 2001-2003. Poruszało tematykę społeczną, polityczną, kulturalną i gospodarczą. Z grupy redaktorów i autorów najbardziej charakterystyczni: E.Haraźny, D.J.Ptak, U.Skoczylas, K.Haraźna.

Dziadoszyce (także Dziadoszanie, oryg. pisownia: Dadosezani, Diadesisi, Dedosize), w X/XI wieku nazwą tą określano bliżej nieznany okręg administracyjny graniczący z Bobrzanami i Milczanami. Przyjęto umownie, iż było to plemię słowiańskie zamieszkałe pomiędzy środkowym Bobrem a środkową Odrą. Wzmiankowany w połowie IX wieku (Geograf Bawarski) z podaniem liczby 20 grodów lub temu podobnych ośrodków osadniczych. Wymieniony w 971 roku jako obszar, z którego diecezja miśnieńska mogła pobierać dziesięciny. Zanotowany w 1000 roku w kronice Thietmara na okazję powitania cesarza niemieckiego Ottona III przez władcę polskiego Bolesława Chrobrego w miejscowości Ilva (Iława - dzielnica Szprotawy) na granicy Dziadoszyców. Ten sam kronikarz pisze w 1015 roku o przegranej przez Niemców bitwie gdzieś na bagnach w puszczy Dziadoszyców. Dokument z 1086 roku, opisujący północną granicę biskupstwa praskiego, mówi o Dziadoszycach obok Bobrzan. Iława pod Szprotawą to jedyna miejscowość wymieniona w korelacji z ziemią dziadoszycką, - niewykluczone, iż pełniła istotną funkcję w tym okręgu, np. gród graniczny strzegący przeprawy na Bobrze na trasie dochodowego traktu handlowego. Istnienie takiego traktu dowodzi trasa, jaką przebył na tym odcinku cesarski orszak w 1000 roku. Nazwa plemienia mogła nawiązywać do pogańskiego bożka Flinsa (dziada), - jego kult w regionie wynika z kilku podań, m.in. w odniesieniu do Iławy.

© Copyrights by Maciej Boryna

Dziećmiarowice (Dittersdorf, obecnie wieś w gminie Szprotawa), miejscowość położona ok. 2 km na południowy-wschód od Szprotawy, na prawym brzegu rzeki Bóbr. Wzmiankowana w 1260 roku jako villa Dettrihey, zobowiązana do dostaw zboża dla kościoła maryjnego w Szprotawie. We wsi znajdował się niegdyś młyn i kuźnica żelaza, a ponadto wzmiankowana w XVIII wieku kuźnica miedzi. Mieszkańcy utrzymywali się także z rybołówstwa. Osada miała połączenie mostowe z leżącą naprzeciw przez rzekę Bóbr wsią Nowa Kopernia. W XVIII-XX wieku siedziba jednego z 3 miejskich nadleśnictw. Od północy wieś graniczy z byłym lotniskiem wojskowym Szprotawa-Wiechlice. Od 2008 roku budowa elektrowni wodnej. Patrz także: Kuźnica miedzi w Dziećmiarowicach.

Dziećmiarowice w latach 1687-88, wieś podlega parafii w Lesznie Dolnym. Własność rady miejskiej w Szprotawie. Posiada 1 majątek, 9 rolników, 6 zagrodników i 1 chałupnika. Wśród nich jest 1 kat. rolnik.

Dziećmiarowice w latach 1786-87, wieś posiada 1 folwark, szkołę, gospodę, 8 służebnych rolników, 8 zagrodników, 9 chałupników, 2 młyny, 12 innych domów, łącznie 42 domostwa i 222 mieszkańców. Właścicielem wsi jest miasto Szprotawa. Katolicy chodzą do kościoła w Lesznie Dolnym, ewangelicy do Szprotawy.

Dziećmiarowice w 1840 roku, wieś należy do komory szprotawskiej. Posiada 46 domów, 1 folwark i 321 mieszkańców, w tym 27 katolików. Przyporządkowana kościołowi ewang. w Szprotawie i kat. w Lesznie Dolnym. Szkoła ewang. tylko dla miejscowych, 1 nauczyciel. Miejscowy cmentarz kat., 1 młyn wodny na 2 koła, przędzalnia na 1360 wrzecion, 1 kuźnica żelaza, bielarnia, gospoda, kowal, piekarz, 11 chałupników.

Dzietrzychowice w latach 1687-88 (Dittersbach, obecnie wieś w gminie Żagań), miejscowość jest własnością opata klasztoru augustianów w Żaganiu i barona H.Ch. von Promnitz. Posiada 35 chłopów, - za wyjątkiem 1 wszyscy luteranie. Nauczyciel G.Specht naucza 20 uczniów.

Dzietrzychowice w latach 1786-87, wieś składa się z 2 części. Część hrabiowska posiada kościół kat., plebanię, 2 szkoły, ziemiański dom mieszkalny z ogrodem, 3 folwarki, 2 młyny wodne. 27 chłopów, 41 zagrodników, 14 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 754. Własność potomków hrabiego H. von Reuss; Część należąca do klasztoru augustianów w Żaganiu: 7 chłopów, 3 zagrodników. Łączna liczba mieszkańców: 71. Folwark szpitalny (Hospital-Vorwerk) jest własnością szpitala św. Ducha w Żaganiu i liczy 10 mieszkańców.

Dzietrzychowice w 1840 roku, wieś składa się z 2 części. Razem 132 chałupy. Łączna liczba mieszkańców: 792 (w tym 102 katolików). Szkoła ewang. (ufundowana w 1746 roku) z 1 nauczycielem. Do szkoły przynależy folwark Georgenruh. Kościół ewang. w Żaganiu. Pierwsza część do 1810 roku należała do klasztoru augustianów w Żaganiu, obecnie domena królewska. Składa się z folwarku szpitalnego Hospitalvorwerk należącego do szpitala św. Ducha w Żaganiu, a także należą-

© Copyrights by Maciej Boryna

cych doń chłopów i zagrodników. Razem 19 chałup. Łączna liczba mieszkańców: 130 (w tym 52 katolików). Kościół kat. w drugiej części wsi; Druga część należy do C.A. Neumann. Pałac, 3 folwarki, kościół kat. parafialny, dobra kościelne z lasem oraz 5 drogami do pastwisk, szkoła kat. z 1 nauczycielem uczącym również w Górnej Miodnicy (obwód szkolny obejmuje również kolonię Georgenruh), 2 młyny wodne, tłocznia oleju, 3 gospody. 37 ław bawełniarskich, lniarskich i innych, 3 kupców. 1424 owce, 635 wołów. Do tego przynależą: kolonia Georgenruh (19 chałup, 97 mieszkańców) i Neuhäuser (kilka chałup).

Dzikowice (Ebersdorf, obecnie wieś w gminie Szprotawa), miejscowość jest położona we wschodniej części gminy, graniczy od wschodu z terenami gminy Niegosławice. Od południa sołectwo graniczy z wsią Wiechlice, od wschodu z Gościeszowicami i Międzylesiem, od północy z Borowiną, od zachodu z Pasterzowicami. Lokalnymi wyróżnikami geograficzno-topograficznymi są mokradła występujące na północ od sołectwa, potok Sucha od wschodu (prawy dopływ Szprotawy), rzeka Szprotawa od południa (prawy dopływ Bobru) i Rów Krownia od zachodu (prawy dopływ Szprotawy). Przez wieś przechodzi linia kolejowa Szprotawa-Głogów. Źródłowo wzmiankowana po raz pierwszy w 1273 roku jako villa Eberhardi, co można przetłumaczyć jako „posiadłość Eberharda", zapewne od nazwiska pierwszego wójta lub/i lokatora. Od czasów średniowiecznych do współczesności wieś była nierozerwalnie związana z dystryktem szprotawskim. Wcześnie, bo pod koniec XIII wieku, zostaje poświadczony wiejski kościół, co świadczy o randze osady w tamtym okresie. Układ przestrzenny: wieś placowa z zabudowanym tzw. nawiasem oraz łańcuchówka. Ulicówkę reprezentuje zaś zabudowa tzw. Meksyku, - młodej osady założonej przez hrabiego Neumann`a z Wiechlic. Walory kulturowe: kościół wczesnogotycki z XIII wieku, zabytkowy układ przestrzenny wsi, poniemiecki cmentarz, teren po dawnej cegielni, budynki ujęte w ewidencji konserwatora zabytków, stanowiska archeologiczne, kamień graniczny w Meksyku.

Dzikowice-Meksyk, osada w gminie Szprotawa, położona na północ od Wiechlic i na południowy-zachód od Dzikowic właściwych, przy linii kolejowej Szprotawa-Głogów. Historycznie osada była związana z Wiechlicami, zał. w XVIII wieku przez hrabiego Neumann`a, do 1945 roku nosiła nazwę Neumannswaldau. Mieszkali w niej robotnicy leśni. Na całą zabudowę składa się kilka gospodarstw. We wsi zachował się zabytkowy kamienny znak graniczny.

Dzikowice w latach 1687-88, wiejski kościół podlega proboszczowi w Szprotawie. Prawa patronackie nad kościołem sprawuje klasztor magdalenek w Szprotawie. 15 rolników kat. posiada F.A. von Schoberg. 15 rolników luterańskich posiada rada miejska w Szprotawie, uczęszczają oni do kościoła w Dohms i Pogorzeliskach.

Dzikowice w 1840 roku, wieś posiada 134 domy i 737 mieszkańców, w tym 6 katolików. Kościół symult., od 1819 roku obsadzony przez 1 pastora, nabożeństwo doroczne odprawiane przez proboszcza kat. ze Szprotawy. Szkoła ewang. tylko dla miejscowych, 1 nauczyciel. Dolne Dzikowice należą do asesora G.R. Neumann`a; Górne Dzikowice należą do komory szprotawskiej. 1 folwark, młyn (wiatrak), pa-

© Copyrights by Maciej Boryna

larnia, gospoda, 45 ław lniarskich, 11 rzemieślników, 9 kupców, 1200 owiec, 463 cielaków.

Dziwiszowa w latach 1687-88 (Bergisdorf, także Bergsdorff, dawna wieś na ziemi żagańskiej, obecnie nie istnieje), miejscowość przynależy do parafii w Starym Żaganiu. Właścicielem dóbr jest luteranin G.S. von Unruhe. Wieś posiada 5 chłopów, - w tym 3 katolików, 6 zagrodników, - w tym 1 luteranin.

Dziwiszowa w latach 1786-87, wieś należy do spadkobierców M.W. von Seidel. Posiada 1 ziemiański dom mieszkalny, folwark. 5 chłopów, 13 zagrodników. Łączna liczba mieszkańców: 139 (należy do parafii w Starym Żaganiu).

Dziwiszowa w 1840 roku, wieś należy do H.Neumann. 1 folwark, szkoła ewang. obejmująca również Gryżyce, 2 młyny wodne na 4 koła, tartak. Razem 28 chałup. Nauczyciel, 9 ław bawełniarskich. Łączna liczba mieszkańców: 198 (w tym 21 katolików). Kościół ewang. w Żaganiu, kościół kat. w Starym Żaganiu.

Dzwonnica w Zimnej Brzeźnicy (gmina Niegosławice), zlokalizowana na wzgórzu przy głównej drodze wiejskiej. Charakterystyczny element lokalnego krajobrazu. Stanowi jedyną pozostałość po gotyckim kościele z XIV wieku. Sama wieża datowana jest na 1. poł. XIX wieku, jednak jej dolne partie mogą być starsze. U podnóża zabytku znajduje się cmentarz, obecnie zniszczony, z zachowanymi gdzieniegdzie nagrobkami. Stan techniczny dzwonnicy na chwilę obecną przedstawia się źle: wybrakowane dachówki, mocno spękane ściany, wybrane cegły nad łukiem wejściowym, - zagrożenie katastrofą budowlaną. Ścianę dzwonnicy porasta zabytkowy egzemplarz bluszczu pospolitego, prawnie chronionego.

Ebert Jakob ze Szprotawy, ur. 26 stycznia 1549 roku w Szprotawie jako syn kaznodziei Andreas`a. W 1572 roku został rektorem w Myśliborzu, w 1574 roku w Świebodzinie, a w 1576 roku w Zielonej Górze. W 1579 roku uzyskał godność profesora teologii na Uniwersytecie we Frankfurcie nad Odrą. Zm. 5 lutego 1614 roku. Z powodu nadzwyczajnej znajomości języków obcych towarzysze nazywali go Polyglottus.

Elektrownia wodna w Iławie, zbudowana nad rzeką Bóbr w 1910 roku na potrzeby Huty Wilhelma, moc znamionowa 1050 KM. W 1933 roku zbudowano nowy jaz oraz poszerzono koryto rzeki. Po 1945 roku zburzona i zrównana z ziemią. Jedynie betonowe progi w wodzie świadczyły o niegdysiejszym przeznaczeniu tego miejsca. W latach 80-tych XX wieku podjęto nieudaną próbę odbudowy, podczas której odkopano część kanałów. Po 1989 roku przeszła w ręce prywatne. Na pocz. XXI wieku rozpoczęta odbudowa. Istnienie elektrowni, dzięki spiętrzaniu wody w rzece, pozytywnie wpływało na stosunki wodne w zabytkowym parku (obecny Park Słowiański). Elektrownię zlokalizowano kilkaset metrów poniżej starego drewnianego jazu i zasypanego kanału biegnącego przez hutę.

© Copyrights by Maciej Boryna

Elektrownia wodna w Szprotawie, zlokalizowana była nad rzeką Bóbr, przy ul. Młynarskiej, w sąsiedztwie młyna i tartaku. Wielki drewniany jaz zbudowano w 1905 roku, po zniszczeniu wcześniejszego przez powódź. Elektrownia funkcjonowała po 1945 roku. Poniżej elektrowni znajdowało się dzikie kąpielisko, zwane przez mieszkańców „żwirownią" (od wybierania żwiru). Zimą 1981 roku kry lodu i akcja saperów dokonały uszkodzenia jazu. Budynek elektrowni rozebrano i zrównano z ziemią pod koniec lat 90-tych XX wieku. Przerzucono też na południe dotychczasowe koryto, na korzyść nowo wybudowanej elektrowni, nieco powyżej biegu rzeki.

Flins (Flynz), imię bożka pogańskiego mającego być panem zaświatów, lasów i ponownych narodzin. Podania o jego kulcie dotyczą m.in. ziemi szprotawskiej, zgorzeleckiej, świeradowskiej. Według opisów, postać bożka jawiła się jako trup w płaszczu, trzymający w jednej ręce pochodnię. Jego złotą podobiznę miano ukryć u źródeł rzeki Kwisy. Szprotawski historyk dr F.Matuszkiewicz przytacza podanie, jakoby Flins miał być czczony w czasach pogańskich na miejscu obecnego kościoła św. Andrzeja w Iławie (dzielnica Szprotawy). W przypadku kościoła w Puszczykowie (dzielnica Szprotawy) również istnieje podanie, wedle którego świątynia ma stać na miejscu wcześniejszej pogańskiej. Być może nazwa słowiańskiego plemienia Dziadoszyców (Dziadoszan) nawiązuje właśnie do „dziada", w mitologii słowiańskiej pana lasów, ciemności i zaświatów, którego można przez analogię skojarzyć z Flinsem.

Flins - głaz narzutowy. Znajduje się na północ od wsi Długie, na granicy gmin Szprotawa i Nowe Miasteczko, przy drodze wojewódzkiej nr 297. Głaz w XIX wieku został uznany za pomnik przyrody i naniesiony na mapy. Przybliżone wymiary obrysu prostokątnego: ok. 3x2 metry, wysokość ponad ziemię ok. 0,8 metra. Nie wiadomo, na jaką głębokość kamień zalega w gruncie. Skład: granit z domieszką kwarcu. Obecnie oficjalnie największy głaz narzutowy w gminie Szprotawa (drugi po nim to kamień „Max" na południe od wsi Długie). W bezpośrednim sąsiedztwie Flinsa przebiega wał ziemny, prawdopodobnie o historycznym charakterze granicznym. Ta sama rola może odnosić się do głazu. Głaz nazwano imieniem Flins w 2005 roku na okoliczność ponownego odkrycia w terenie przez ekipę badawczą Towarzystwa Bory Dolnośląskie. W pobliżu: źródliska potoku Sucha.

Franki szwajcarskie w Lesznie Dolnym, znany tylko z podania epizod o rzekomej produkcji fałszywych banknotów przez specjalną komórkę III Rzeszy. Prawdopodobnie w latach 50-tych XX wieku polskie służby bezpieczeństwa skonfiskowały platynowe matryce, znalezione przez mieszkańca.

Fontanna „Rybka" w Szprotawie, zabytek, jeden z symboli miasta, zlokalizowana w zachodniej części rynku, przy ratuszu. Do 1945 roku zwana „studnią wieloryba" (Walfischbrunnen). Wzmiankowana w księdze wydatków miejskich pod datą 17 października 1654 roku jako „pompa delfin". Niegdyś znajdował się w tym miejscu duży kamienny zbiornik wodociągów miejskich, z którego rozprowadzano wodę do innych części miasta.

© Copyright by Maciej Boryna

Fundacja Bory Dolnośląskie, powstała w kwietniu 2006 roku, w celu realizacji II schematu pilotażowego programu Leader+. Terenem działania obejmuje obszar dziesięciu gmin Borów Dolnośląskich, tj. gminy wiejskiej Żary i Żagań oraz gmin Małomice, Wymiarki, Iłowa, Przewóz, Gozdnica, Osiecznica, Węgliniec i Pieńsk. Wspiera region pod kątem turystycznym, wykorzystując odziedziczony potencjał kulturowy, przyrodniczy, historyczny i kulinarny. Adres: ul. Żeromskiego 25, 68-120 Iłowa. Tel./fax (068) 377 47 17, e-mail: biuro@borydolnoslaskie.org, www.borydolnoslaskie.org.

Fundacja Porozumienie Wzgórz Dalkowskich. Wspiera rozwój inicjatyw partnerskich związanych z tworzeniem usług i produktów lokalnych, opartych o zasoby przyrodniczo-kulturowe tego obszaru. Program jest realizowany na terenie 12 gmin: Brzeźnica, Bytom Odrz., Gaworzyce, Grębocice, Jerzmanowa, Kożuchów, Niegosławice, Nowe Miasteczko, Polkowice, Radwanice, Szprotawa i Żukowice. Jest on kontynuacją i rozwinięciem działań Grupy Partnerskiej „Porozumienie Wzgórz Dalkowskich" (od 2003 roku), a także I i II schematu pilotażowego programu Leader+. Adres: ul. Głogowska 1, 67-124 Nowe Miasteczko, Tel./fax (068) 38 88 431, e-mail: biuro@wzgorzadalkowskie.pl, www.wzgorzadalkowskie.pl

Gazeta Lokalna, miesięcznik, a następnie dwumiesięcznik, ukazujący się od 2002 roku, obejmujący zakresem tematycznym obszary gmin Szprotawa, Małomice, Przemków, Niegosławice. Początkowo wydawana przez miejscową sekcję dziennikarską Towarzystwa Krzewienia Kultury Fizycznej, a następnie przez Towarzystwo Bory Dolnośląskie. Pismo miało przede wszystkim charakter regionalistyczny, promowało okoliczne zabytki i przyrodę, informowało o inicjatywach obywatelskich. Wydawane do września 2003 roku.

Gazeta Lubuska. Dziennik regionalny. Ukazuje się od 1952 roku (początkowo jako Gazeta Zielonogórska). Obecnie wydawana przez spółkę Media Regionalne. Pod względem sprzedaży na 6. miejscu w Polsce wśród gazet regionalnych. Nakład codzienny ok. 51 tys. egz., nakład sobotnio-niedzielny ok. 120 tys. egz. Każde wydanie posiada 8 edycji terenowych. Siedziba redakcji: al. Niepodległości 25, 65-042 Zielona Góra, skr. pocztowa 120. Tel. (068) 324 88 00 (centrala)**,** e-mail: redakcja@gazetalubuska.pl**,** www.gazetalubuska.pl.

Gazogenerator w Szprotawie, znajdował się przy obecnej ul. Sienkiewicza 5. Zbudowano go w 1905 roku. Budowla na planie koła, na ceglanym fundamencie, zwieńczona stalową kopułą, łączoną na nity. Służył pozyskiwaniu gazu koksowniczego. Pierwszą gazownię miejska zbudowano w latach 1863-64. Użytkowany również po 1945 roku, do czasu przejścia na gaz ziemny. Rozebrany w 2007 roku, mimo figurowania w Gminnej Ewidencji Zabytków (nr 25/2475). Nieznane jest miejsce pobytu blaszanej tarczy zegara gazogeneratora (z datą).

Gielczewsky Friedrich, ur. 17 stycznia 1768 r. w Iławie Małej jako syn producenta papieru Salomona – właściciela tut. fabryki papieru, położonej na wyspie, którą kupił od hrabiego Redern z Małomic za 3000 talarów. Od 1791 roku właścicielem

© Copyrights by Maciej Boryna

fabryki został syn Friedrich. W dniu 30 października 1808 roku radca wojenny von Cőlln z Pruskiej Izby Wojennej i Majątkowej w Głogowie napisał do ministra von Stein w Berlinie: „Fabrykant Gielczewsky z Iławy k/Szprotawy, właściciel fabryki papieru, od lat pracuje nad praktyczną realizacją swojego pomysłu sterowanego balonu powietrznego..." Początkowo zarządzono przygotowania do rozpoczęcia prób, jednakże sprawa z nieznanych przyczyn nie doszła do skutku. Gielczewsky zwracał się potem jeszcze kilka razy do władz o wydanie patentu i dofinansowanie prób. W międzyczasie zubożał. Zm. w osamotnieniu i goryczy nie wiadomo gdzie i kiedy. Zaginął po 27 sierpnia 1829 roku. Znamienny jest fakt, że z poufnej dokumentacji, jaką Gielczewsky słał do urzędów, zaginęły wszelkie plany i rysunki modeli. Zachowały się jedynie szczątkowe opisy jego „teorii" z 15 maja 1817 oraz z 19 lipca 1823 roku. W uzasadnieniu projektu, na żądanie władz, podał m.in. strategiczne zastosowanie wynalazku jako broni powietrznej przeciwko okrętom, którym to stwierdzeniem wyprzedził myślowo swoją epokę. Jak dotąd, a może i na zawsze pozostanie tajemnicą, co wynalazł Gielczewsky z Iławy, czy ktoś wykorzystał jego projekty i jaki los spotkał wynalazcę.

Gorzupia w latach 1687-88 (Gladisgorpe, także Gladisgorb, obecnie wieś w gminie Żagań), miejscowość przynależy do parafii w Gorzupi Dolnej. Właścicielem jest pan von Sehlstrang i wdowa von Unruhe. Wieś zamieszkuje 13 zagrodników i 3 chałupników (wszyscy luteranie). W 1679 roku wieś zamieszkiwało 2 szlachetnie urodzonych i 10 zagrodników.

Gorzupia w latach 1786-87, wieś posiada 1 folwark ziemiański. 18 zagrodników, 8 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 156. Obecnie domena książęca, wcześniej własność J.A. von Seelstrang.

Gorzupia Dolna w latach 1786-87, wieś posiada kościół kat., plebanię, 2 szkoły, 1 ziemiański dom mieszkalny z ogrodem, 2 folwarki, 2 młyny wodne. 19 zagrodników, 8 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 191. Właścicielem jest A.F. von Bomsdorf.

Gorzupia Dolna w 1840 roku, wieś należy do pana von Linnefeld. Pałac, folwark, szkoła ewang. także dla Dybowa, szkoła kat. (obecnie dom kościelnego, wraz z ogrodem), 2 młyny wodne na 6 kół, tartak, 2 gospody. Razem 50 chałup. Nauczyciel, 5 rzemieślników, 10 ław lniarskich. Łączna liczba mieszkańców: 309 (w tym 28 katolików). Kościół ewang. w Nowogrodzie Bobrz., kościół kat. na miejscu z dobrami kościelnymi, lasem i gruntami ornymi. Dzieci kat. uczęszczają do szkoły w Górnej Miodnicy. Do tego przynależy folwark Neuvorwerk.

Gorzupia Górna w latach 1786-87, wieś posiada 1 folwark ziemiański, 1 młyn wodny. 19 zagrodników. Łączna liczba mieszkańców: 120. Własność K.R. von Knobelsdorf. Podlega parafii w Gorzupi Dolnej.

Gorzupia Górna w 1840 roku, wieś należy do baronowej von Comurn z domu von Thielenfeld. 1 folwark, pałac, młyn wodny na 2 koła, tartak, tłocznia oleju, gospoda,

© Copyrights by Maciej Boryna

cegielnia. 11 ław lniarskich, 1 stolarz. Razem 26 chałup. Łączna liczba mieszkańców: 179 (w tym 21 katolików). Kościół ewang. w Żaganiu, kościół kat. w Górnej Miodnicy.

Gospodarstwo agroturystyczne „Nad Bobrem” w Bobrowicach, prowadzone przez Państwo Stachurskich, zlokalizowane w leśniczówce w Borach Dolnośląskich. Oprócz pokoi gościnnych oferuje własne potrawy i przetwory, w tym nagradzane na renomowanych targach: dzik po święciańsku, nalewka sosnowa. Ogród, wiata, grill, suszarnia grzybów, niepowtarzalna atmosfera. Adres: Bobrowice 36, 67-321 Leszno Górne. Tel. (068) 376 60 30, kom. 601 752 810, www.nadbobrem.prv.pl.

Gościeszowice w 1840 roku (Giessmannsdorf, obecnie wieś w gminie Niegosławice), miejscowość składa się z trzech części. Średnia wieś należy do F.L.H. von Eckartsberg na Suchej Dolnej. 2 folwarki, 2 młyny (wiatraki), palarnia, 2 gospody. Razem 68 chałup. 12 ław lniarskich, 11 rzemieślników, 7 kupców. Łączna liczba mieszkańców: 580 (w tym 16 katolików); Dolna wieś należy do K.B.Reiche. Szkoła ewang., pałac ziemiański, folwark, młyn (wiatrak), młyn konny, browar, palarnia, gospoda. Razem 42 chałupy. Nauczyciel, pomocnik nauczyciela, 3 ławy lniarskie, 4 rzemieślników, kramarz. Łączna liczba mieszkańców: 283 (w tym 13 katolików). Kilka chałup przy drodze do Międzylesia nosi nazwę Finkenhäuser; Górna wieś należy do baronatu Siedlisko-Bytom Odrz. Razem 58 chałup. 8 ław lniarskich, 4 rzemieślników, 2 kupców. Łączna liczba mieszkańców: 320 (wszyscy ewangelicy).

Gozdnica w latach 1786-87 (Freiwaldau, obecnie miasto w powiecie żagańskim), osada targowa nieakcyzowa. W przeszłości należała do hrabiego B. von Promnitz, ostatnio do hrabiny von Kospoth. Posiada kościoły kat. i ewang., oba zależne od Witoszyna Dolnego. Plebania, 2 szkoły, folwark ziemiański, młyn wodny, sala zebrań. 24 chłopów, 55 zagrodników. Łączna liczba mieszkańców 499.

Grota parkowa w Szprotawie, zlokalizowana w parku miejskim (Park Göppert`a) nad rzeką Szprotawą, na wysokości zachodniego zakończenia ul. Basztowej. Wpisana do Gminnej Ewidencji Zabytków pod nr 21/2475. Obiekt na mocy decyzji konserwatora zabytków znajduje się na terenie zespołu urbanistyczno-krajobrazowego Szprotawy (nr rej. KOK-III-17/58-103-2180/75). Zabytek jest dekoracją parkową, powstałą w XIX/XX wieku z inicjatywy towarzystwa upiększania miasta (Stadtverschönerungsverein). Grota wznosi się na murowanej kamieniem ścianie. Pośrodku imitacja źródła. Warstwę wierzchnią ściany udekorowano substancją koralową. Pierwotnie było to miejsce o charakterze botanicznym – z roślinnością cieniolubną ekosystemów wilgotnych oraz zoologicznym – w sztucznym zbiorniku wodnym bytowały żaby i jaszczurki. Stan taki trwał do 1945 roku. Niegdyś miejsce spotkań i schronienia przed upałem.

Gród Chrobry w Szprotawie (górka miłości), ziemny obiekt archeologiczny, zlokalizowany w pradolinie rzeki Bóbr na południowy-zachód od miasta, na terenie Zespołu Przyrodniczo-Krajobrazowego „Park Słowiański”. Wpisany do Gminnej Ewidencji Zabytków pod nr 49/2475 oraz do Rejestru Zabytków – nr AZP 70-14/58.

© Copyrights by Maciej Boryna

Na mapach do 1945 jako Nonnenbuschberg. Wystaje ponad dno pradoliny na ok. 5-6 metrów, jego płaska powierzchnia zajmuje ok. 4 ha. Naniesiony na mapę Preuss. Urmesstischbl. z 1824 roku. W 1874 roku znany niemiecki badacz R.Virchow nazwał go szańcem szwedzkim (Junkerberg) leżącym pom. „buszem Hunów" a Grzęzawiskiem Chorwackim. A.Gloger w 1925 roku w pracy poświęconej stanowiskom archeologicznym w powiecie szprotawskim nazywa go grodem z czasów polskich. Zwraca na niego uwagę M.Boryna w skrypcie „Co odkryto w Szprotawie sprzed tysięcy lat" (1999), w książce „Tajemnice Szprotawy i okolic" (2001) i w zeszycie „Szprotawa i okolice" (2/2003), wskazując m.in. na powierzchniowe występowanie ceramiki i trzy inne mniejsze ziemne obiekty archeologiczne w bliskim sąsiedztwie. W celu ochrony zabytku, w 2005 roku wpisuje go do GEZ, a w 2007 roku ujmuje jako obiekt kulturowy w dokumentacji projektowej ZPK Park Słowiański. Autor ten podejmuje próbę identyfikacji zabytków w korelacji z występowaniem stanowisk archeologicznych z epoki brązu w pobliskich Polkowiczkach, a także w odniesieniu do początków państwa polskiego. W 2008/2009 roku na obiekcie zostają przeprowadzone prace archeologiczne na zlecenie Instytutu Archeologii i Etnologii PAN (Wrocław) i pod patronatem Burmistrza Szprotawy. Kierował nimi archeolog M.Łesiuk. Prace potwierdziły zabytkowy charakter obiektu. Pozyskano materiał archeologiczny w postaci fragmentów ceramiki wczesno- i późnośredniowiecznej, denara krzyżowego z końca XI wieku, a także znaleziska związane z kulturą pomorską. Obiekt był wykorzystywany osadniczo od ponad 2 tys. lat. Stanowisko wymaga dalszych badań.

Gryżyce w latach 1687-88 (Greisitz, także Greis, obecnie wieś w gminie Żagań), miejscowość należy do parafii w Starym Żaganiu. Właścicielem jest baron H.Ch. von Promnitz na Dzietrzychowicach. Wieś posiada 8 zagrodników, za wyjątkiem jednego wszyscy luteranie.

Gryżyce w latach 1786-87, we wsi znajduje się 1 folwark ziemiański, szkoła. 13 zagrodników, 1 chałupnik. Łączna liczba mieszkańców: 119. Własność potomków hrabiego von Reuss. Podlega parafii w Starym Żaganiu.

Gryżyce w 1840 roku, wieś należy do H.Neumann na Dzietrzychowicach. 1 folwark, gospoda, szkoła ewang. obsługiwana przez nauczyciela z Dziwiszowej. Kowal, 15 ław bawełniarskich, 7 ław lniarskich. Razem 35 chałup. Łączna liczba mieszkańców: 207 (w tym 14 katolików). Kościół ewang. w Żaganiu, kościół kat. w Starym Żaganiu.

Grzęzawisko Chorwackie, patrz: Zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy Park Słowiański w Szprotawie – środowisko kulturowe.

Haraźny Edward ze Szprotawy, działacz kulturalny i społeczny, dziennikarz. Ur. 30 października 1922 roku w Starachowicach-Majówce. W czasie II wojny światowej aresztowany i wywieziony na roboty przymusowe w głąb Niemiec. W latach 1949-53 uczy się przy Szkole Teatralnej w Łodzi, zdobywając zawód reżysera teatru amatorskiego. W Szprotawie od 1953 roku, pracuje w tut. domu kultury, aż do

© Copyrights by Maciej Boryna

odejścia na emeryturę w 1985 roku. Opiekował się kółkiem recytatorskim, teatralnym i filmowym. Przez lata związany z Dwutygodnikiem Szprotawskim. Autor wielu artykułów, wierszy, satyr, fraszek, reportaży sportowych. Zasłynął m.in. artykułami poświęconymi pamięci B.Kozaka, - gimnazjalisty szprotawskiego katowanego i zamordowanego przez UB (inicjator odsłonięcia tablicy pamiątkowej i nadania nazwy ulicy). Lokalny przedstawiciel Stowarzyszenia Poszkodowanych przez III Rzeszę, pomaga wielu ludziom w zdobyciu należnych odszkodowań. Wyróżniony medalem za zasługi dla miasta i gminy Szprotawa. Laureat konkursu Szprotawianin Roku w kategorii społecznik (2005). Odznaka „Lubuski Animator Kultury" (2006).

Habicht Ludwig Karl Rudolf August ze Szprotawy, ur. w Szprotawie 23 lipca 1829, syn szewca Karl`a i matki Johanne z domu von Ende. Po ukończeniu szkół początkowo pracował w żagańskiej kancelarii adwokackiej, później poświęcił się studiom językowym oraz działalności pisarskiej. W 1857 roku przeprowadził się do Drezna, a stamtąd w 1862 roku do Berlina. Od 1881 roku zima przebywa we Włoszech, natomiast w okresie letnim we Freiburgu. Spod jego pióra wyszło wiele nowel i powieści. Najważniejsze z nich to: Stadtschreiber von Liegnitz, Schein und Sein, Der rechte Erbe, Der Gardasee, In guten Handen, Wille und Welt, Im Sonnenschein.

Hänsch Klaus ze Szprotawy, ur. 15 grudnia 1938 roku w Szprotawie, doktor filozofii, politolog, wykładowca, publicysta, działacz społeczny, polityk, parlamentarzysta, przewodniczący Parlamentu Europejskiego (1994-97), honorowy obywatel Szprotawy (2000). Studiował politologię, historię i socjologię w Kolonii, Paryżu i Berlinie. W 1994 roku honorowy profesor Uniwersytetu w Duisburgu. Członek Parlamentu Europejskiego od 1979 roku. Należy do liderów Socjaldemokratycznej Partii Niemiec (SPD). Obecnie mieszka w Düsseldorfie. Szprotawę odwiedził pierwszy raz po wojnie dopiero w 1981 roku. Uświetnił swoją obecnością obchody milenijne w Szprotawie. Patronuje oficjalnie działaniom Towarzystwa Bory Dolnośląskie.

Henryków, wieś w gminie Szprotawa, przylegająca do wschodniej rubieży miasta, rozlokowana na obu brzegach rzeki Szprotawy. Po raz pierwszy wzmiankowana w 1260 roku jako villa Sprotavia i zobowiązana do dostaw zboża na rzecz kościoła maryjnego w Szprotawie. Do 1945 roku jako Sprottischdorf, czyli „szprotawska wieś". Z racji występowania bardzo dobrych gleb uprawnych, krajobraz wsi jest zdecydowanie rolniczy. W centrum wsi barokowo-klasycystyczny pałac (zbud. 1783, przebud. 1842) z zabudowaniami folwarcznymi. Przy tamie na rzece Szprotawa pozostałości po spalonym młynie (częściowo odrestaurowany). We wsi i okolicy znajdują się zabytkowe kamienne drogowskazy oraz zniszczony poniemiecki cmentarz. Na zachodniej rubieży miejscowości szkoła rolnicza. Wschodnią rubież wsi wyznacza potok Kościuszko.

Henryków w latach 1786-87, wieś posiada pałac, folwark, młyn. 10 chałupników, łącznie 13 zagrodników, 9 innych domów, - razem 37 domostw i 216 mieszkańców. Od dłuższego czasu własność rodu von Knobelsdorff.

© Copyrights by Maciej Boryna

Henryków w 1840 roku, wieś należy do asesora G.R. Neumann`a. Posiada 55 domów, pałac, folwark, 352 mieszkańców (w tym 14 katolików). Kościół ewang. i kat. w Szprotawie. 1 młyn wodny na 3 koła, 1 młyn konny, 1 palarnia, 2 gospody. 5 rzemieślników, 4 kupców. 555 owiec.

Historia miasta Szprotawa F.Matuszkiewicza (oryg. Geschichte der Stadt Sprottau), wydana w 1908 roku przez samego autora monografia ziemi szprotawskiej, drukarnia Wildner w Szprotawie. Wybitne dzieło, wysoko cenione przez współczesnych Matuszkiewiczowi wybitnych śląskich historyków i archiwistów. Matuszkiewicz, późniejszy doktor prawa, wydał ją w wieku 23 lat, pracując w tym czasie jako referendarz w królewskim sądzie administracyjnym w Szprotawie. Książka na blisko 200 stronach precyzyjnie dokumentuje historię miasta. Jest opatrzona rzeczowymi komentarzami i przypisami. W wielu przypadkach Matuszkiewicz prostuje pomyłki wcześniejszych autorów. Do monografii załączone są przedruki wybranych dokumentów, a także wykaz burmistrzów Szprotawy od 1289 roku, ponadto stare podania i legendy. Pierwsze wydanie rozeszło się błyskawicznie i doczekało się wznowień, także po 1945 roku.

Hotel „Martpol". Hotel, restauracja, drink-bar, pokój wycieczkowy, parking (centrum miasta). Adres: ul. Głogowska 1, 67-300 Szprotawa**.** Tel. (068) 376 26 28, e-mail: hotelmartpol@interia.pl, www.hotel-martpol.xwp.pl. Budynek hotelu stoi na miejscu dawnej Bramy Głogowskiej, niegdyś także siedziba starostwa powiatowego, siedziba faszystowskiej partii NSDAP i Urzędu Bezpieczeństwa.

Hotel & Restauracja „Piastowska". Hotel, restauracja, drink-bar, ogródek (centrum miasta). Adres: ul. Keplera 27, 68-100 Żagań**.** Tel. (068) 367 04 59, e-mail: hotelmartpol@interia.pl**,** www.piastowska-zagan.xwp.pl. Przed II wojną światową również obiekt noclegowo-gastronomiczny pod opieką żagańskich kupców, restauracja w stylizacji orientalnej.

Hurtownia „Na skarpie" B.Wojciechowska. Hurtownia i sklep z artykułami papierniczymi, biurowymi, chemią gospodarczą i kosmetykami. Adres: ul. Krasińskiego 20**,** 67-300 Szprotawa**.** Tel./fax (068) 376 48 84**,** e-mail: naskarpieszprotawa@interia.pl**,** http://naskarpieszprotawa.w.interia.pl.

Huta Wilhelma w Iławie (Wilhelmshütte Eulau bei Sprottau), zał. w 1828 roku na miejscu wcześniejszej huty-kuźnicy, bazującej na rodzimej rudzie darniowej żelaza. Zlokalizowana nad rzeką Bóbr. Jeszcze w 1828 roku do huty włączono nowy oddział - zakład wyrobów emaliowanych. W roku następnym hutę poszerzono o wydział produkcji maszyn rolniczych. Od lat 60-tych XIX wieku huta produkowała m.in. kotły parowe Corliss`a sprzedawane na rynek niemiecki oraz angielski i rosyjski, a także pompy i bojlery wodne dostarczane na Dolny- i Górny Śląsk oraz dla saksońskiego górnictwa. Szczególnie rozwinęła się produkcja maszyn górniczych, które trafiały nawet do południowej Afryki (Trnsvaal). Zakład produkował również wszelkiego rodzaju armaturę kanalizacyjna, gazową i sanitarną. W 1870 roku spółka buduje bocznicę kolejową. Wcześniej transport odbywał się przy zaprzęgu konnym

© Copyrights by Maciej Boryna

(nawet na 24 konie). W 1888 roku do huty przyłączono fabrykę pieców kąpielowych. W 1910 roku nad Bobrem postawiono elektrownię wodną o mocy znamionowej 1050 KM. W 1897 roku huta otwiera na własne potrzeby szkołę zawodową. Po II WŚ znana jako Dolnośląskie Zakłady Odlewnicze w Szprotawie (DZO).

Iława – dzielnica Szprotawy. Do 1925 wieś na zachód od Szprotawy, nad rzeką Bóbr, na zachodniej granicy dawnego Księstwa Głogowskiego (nieopodal Wałów Śląskich). Wzmiankowana w kronice Thietmara w 1000 roku jako miejscowość (Ilva) w okręgu dziadoszyckim, tu władca polski Bolesław Chrobry wystawnie ugościł cesarza niemieckiego Ottona III pielgrzymującego z Rzymu do Gniezna (do Grobu św. Wojciecha). W 1295 roku została wymieniona w dokumencie jako Ylavia. W 1318 roku jako Ylavia slavica – Iława Słowiańska obok Ylavia Magna – Iławy Dużej. Potem też jako Eilaw. Niemieccy autorzy prac o Szprotawie i o Śląsku nigdy nie mieli wątpliwości w zlokalizowaniu historycznej Iławy jako tej nad Bobrem koło Szprotawy, zawsze podkreślali słowiański i polski rodowód Iławy. Pielęgnowano też pamięć o spotkaniu Ottona z Chrobrym w Iławie w 1000 roku. Np. ulica od mostu na Bobrze w kierunku Małomic nosiła nazwę cesarza Ottona, a u wylotu z miasta postawiono pamiątkowy głaz. Ulica wokół wyspy nadbobrzańskiej nosiła nazwę Burgstrasse – ul. Zamkowa. Wieś w przeszłości przez długi czas związana z włościami małomickimi. Tędy wiódł szlak handlowy, albowiem jeszcze w XVIII wieku w osadzie zorganizowano targ żelazny. Wieś znana z Huty Wilhelma (Wilhelmshütte Eulau). Na terenie wsi działała także fabryka papieru, młyn (wiatrak), urząd pocztowy, przyzakładowa szkoła zawodowa.

Iława w latach 1687-88 (Eulau, obecnie dzielnica miasta Szprotawa, niegdyś odrębna wieś), w kwestiach religijno-kościelnych podlega proboszczowi ze Szprotawy. Prawa patronackie nad tutejszym kościołem posiada klasztor magdalenek w Szprotawie. Wieś składa się z trzech dominiów należących do klasztoru magdalenek, do pani von Röder na Małomicach i do barona R.F. von Silber. Zamieszkuje ją 24 rolników, 15 zagrodników 8 i chałupników, wszyscy luteranie. Do parafii kościoła w Iławie przynależą wsie Kartowice i Śliwnik. Nauczyciel J.Weigel ma 62 lata, pracuje na urzędzie 15 lat, naucza 20 dzieci. Poza 1 rolnikiem z żoną i 5 dziećmi oraz 2 zagrodnikami i chałupnikami z żonami uczęszczają do kościoła w Dohms i Pogorzeliskach.

Iława w latach 1786-87, wieś składa się z 3 części. Mała Iława (Klein-Eulau) posiada 1 folwark, 2 rolników służebnych, 11 zagrodników, 14 chałupników, 10 innych domów. Właścicielem majątku jest hrabia zu Dohna; Górna Iława (Ober-Eulau) posiada 1 folwark, szkołę, 9 służebnych rolników, łącznie 16 zagrodników, 14 chałupników, 8 innych domów. Należy do hrabiego zu Dohna; Dolna Iława (Nieder-Eulau) posiada 1 folwark, kat. kościół filialny obejmujący Iławę, Kartowice i część Śliwnika, plebanię, szkołę, młyn, 11 służebnych rolników, 2 wolnych zagrodników, 17 chałupników, 12 innych domów. Ta część była sukcesywnie wykupywana przez klasztor magdalenek. Razem we wsi znajduje się 137 domostw i 710 mieszkańców.

© Copyrights by Maciej Boryna

Iława w 1840 roku, wieś składa się ze wsi małej, dolnej i górnej. Mała wieś Klein-Eulau należy do hrabiego zu Dohna na Małomicach. 2 folwarki (jeden nazywany Kottwitzer Vorwerk), młyn (wiatrak), gospoda, fabryka papieru na 5 kadzi. Razem 40 chałup. 2 rzemieślników, kupiec. Łączna liczba mieszkańców: 372 (w tym 22 katolików). Kościół ewang. w Małomicach, kościół kat. w dolnej wsi. Do tego przynależy kolonia Neuhäuser z 6 chałupami i 48 mieszkańcami; Dolna wieś Nieder-Eulau należy do domeny królewskiej, przed 1810 należała do klasztoru magdalenek w Szprotawie. Szkoła ewang., zakład hutniczy i emalierski, wielki piec, 2 piece kupolowe, 2 piece emalierskie, maszynownia. Razem 40 chałup. Nauczyciel, rzemieślnik, 5 kupców. Łączna liczba mieszkańców: 279 (w tym 37 katolików). Kościół ewang. w Szprotawie, kościół kat. na miejscu (do parafii należą Kartowice i Śliwnik); Górna wieś Ober-Eulau należy do domeny królewskiej. Folwark, 2 palarnie, 2 gospody. Razem 55 chałup. 5 rzemieślników, 1 kramarz. Łączna liczba mieszkańców: 367 (w tym 16 katolików). Kościół ewang. w Szprotawie, kościół kat. w dolnej wsi.

Iławka, patrz: Młynówka.

Iłowa w latach 1786-87 (Halbau, także Kühzal, obecnie miasto na południu powiatu żagańskiego, niekiedy mylone z dzielnicą Szprotawy - Iławą), mała wioska z 1 chłopem, 13 zagrodnikami i 1 chałupnikiem. Łączna liczba mieszkańców: 75. Mieszkańcy uczęszczają do kościoła w Koninie. W przeszłości należała do hrabiego B. von Promnitz, ostatnio do hrabiny von Kospoth.

Izba Historii Żagania i Szprotawy w Detmold (Heimatstube Sagan-Sprottau). Wystawa zlokalizowana w szkole Volkshochschule Detmold, Krumme Strasse 20. Opiekuje się nią stowarzyszenie Heimatkreisvereinigung Sagan-Sprottau oraz starostwo powiatowe Lippe. Po ekspozycji oprowadza dawny mieszkaniec Szprotawy G.Kossert. W zbiorach izby przeważają dokumenty, książki, grafiki, rysunki, mapy. Jednym z cenniejszych eksponatów jest dokument żagański z 1424 roku.

Izba Historii w Szprotawie, zał. w 1971 roku, początkowo ulokowana w Szprotawskim Domu Kultury. W 1996 roku zbiory przeniesiono do budynku przy ul. Niepodległości 15. Placówka posiada m.in. księgi gruntów, mapy, dokumenty związane ze sławnymi mieszkańcami, listy, zabytkowy herb piekarzy i Szprotawy, a także pamiątki powojenne. Izbą opiekuje się M.Pozaroszczyk.

Jabłonów w 1840 roku (Schönbrunn, obecnie wieś w gminie Brzeźnica), do 1810 roku należała do klasztoru augustianów w Żaganiu, obecnie do domeny królewskiej, dzierżawiona przez Rothenbach`a. Pałac ziemiański, 2 folwarki ziemiańskie, szkoła kat. tylko dla miejscowych, 4 młyny wodne, tłocznia oleju, 3 gospody. Razem 154 chałupy. Nauczyciel, pomocnik nauczyciela, 6 ław bawełniarskich, 19 rzemieślników, 9 kupców. Łączna liczba mieszkańców: 1032 (w tym 38 ewangelików). Kościół ewang. w Chotkowie, kościół kat. parafialny na miejscu z dobrami kościelnymi, lasem, gruntami ornymi i zagajnikiem. 575 owiec.

© Copyrights by Maciej Boryna

Jacob Nikel ze Szprotawy, ur. w 1505 roku, kuśnierz ze Szprotawy, ponadto pszczelarz, zasłynął jako autor pierwszej niemieckojęzycznej książki poświęconej sztuce bartniczej, zm. w 1576 roku. W aktach miejskich Szprotawy z 1564 roku zarejestrowany jako kuśnierz. W 1568 roku w Zgorzelcu wydaje książkę o pszczelarstwie (Gründtlicher und nützlicher unterricht von wartunge der Bienen, im Glogischen Fürstenthum, aus warer erfahrung...) i nie była to jego jedyna drukowana praca. Pasiekę pod Szprotawą odziedziczył po ojcu. Podróżował po Morawach, Pomorzu, Meklemburgii). W 1933 roku artykuł o pszczelarzu napisał dr F.Matuszkiewicz, inicjator odsłony pomnika Jacoba oraz nadania jego imienia jednej z ulic w Szprotawie (obecna Chrobrego). Kopia ww. książki znajduje się w zbiorach Muzeum Ziemi Szprotawskiej.

Jagodzin (Birkenlache, dawna wieś na ziemi iłowskiej, od 1939 część Klikowa, obecnie nie istnieje, nie mylić z Jagodzinem w Woj. Dolnośląskim), należy do hrabstwa iłowskiego, do porucznika hrabiego S. von Kospoth. Przed 1816 rokiem wieś należała do powiatu zgorzeleckiego. Razem 27 chałup. 10 rzemieślników i kupców. Łączna liczba mieszkańców: 134 (wszyscy ewangelicy). Kościół ewang. w Iłowej. Do tego przynależy kolonia śródleśnych domów Waldhäuser.

Jakubowo-Węgielin w latach 1786-87 (Wengeln, obecnie kolonia w gminie Przemków), przed 1820 rokiem w powiecie szprotawskim, potem w lubińskim. Posiada 1 folwark ziemiański, 1 wolny majątek, młyn. 3 służebnych chłopów, 12 zagrodników, 16 chałupników, 10 innych chałup. Razem 45 dymów. Łączna liczba mieszkańców: 221. Niegdyś należała do dóbr przemkowskich, do czasu kupna przez F.W. von Briesen. Obecnym właścicielem jest pani S.R.Ch. von Mauschwitz.

Jankowa Żagańska w latach 1786-87 (Hansdorf, także Hannsdorf, obecnie wieś w gminie Iłowa), we wsi znajdują się 1 ziemiański dom mieszkalny, folwark, młyn wodny. 10 zagrodników. Łączna liczba mieszkańców: 65, uczęszczających do kościoła w Ullersdorf (Ulbersdorf) w Saksonii. Własność książęca, wcześniej należała do rodu von Tottleben.

Jankowa Żagańska w 1840 roku, wieś należy do żagańskiej komory książęcej, do księżnej D. von Talleyrand, z domu księżniczki kurlandzko-żagańskiej. 1 folwark ziemiański, młyn wodny, tartak, gospoda. 10 ław bawełniarskich, 3 rzemieślników. Łączna liczba mieszkańców: 90 (wszyscy ewangelicy). Razem 14 chałup. Kościół ewang. w Ullrichsdorf.

Janowiec, wieś w gminie Małomice, położona nad potokiem Młynówka, przy drodze krajowej nr 12. Przez rzekę graniczy z wsią Chichy, a ponadto przylega do Bobrzan. Do 1945 roku jako Johnsdorf. Wzmiankowana w 1289 roku jako Janisdorph. Od 1251 do 1741 roku należała do Księstwa Głogowskiego, będąc ulokowana dokładnie na jego zachodniej granicy. We wsi znajduje się ruina zamku z XVI wieku, zbudowanego obok wcześniejszej rycerskiej wieży mieszkalnej (rozebranej po 1945 roku). Do 1945 roku we wsi działał browar, produkujący ceniony gatunek

© Copyrights by Maciej Boryna

piwa (Kierbigs Brauerei Johnsdorf). Krajobraz wsi rolniczy. Patrz także: Browar w Janowcu.

Janowiec w latach 1786-87, należy do majątku małomickiego, do hrabiego von Dohna. Posiada 1 folwark hrabiowski, 11 służebnych rolników, 13 zagrodników, 22 chałupników, 12 innych domów, - łącznie 59 domostw i 284 mieszkańców.

Janowiec w 1840 roku, wieś należy do starosty okręgowego hrabiego zu Dohna na Małomicach. 62 domy, 2 folwarki i 369 mieszkańców (w tym 1 katolik). Kościół ewang. w Małomicach, kościół kat. w Chichach. 1 palarnia, 1 młyn wodny na 2 koła, 3 gospody, 5 rzemieślników, 5 kupców, 480 owiec, 269 wołów.

Jarmark sierpowy w Szprotawie, nazwa targu dorocznego w średniowiecznej Szprotawie. Wzmiankowany w 1304 roku (Sicheljahrmarkt) i jest to w ogóle najstarsza notatka dotycząca szprotawskiego jarmarku. Przypadał on na tydzień Bożego Ciała. Przydomek „sierpowy" ma pochodzić od najbardziej chodliwego produktu i nawiązywać do rozwiniętych tradycji metalurgicznych w okolicy.

Jelenin w latach 1786-87 (Hirschfeldau, obecnie wieś w gminie Żagań), składa się z 4 części. Pierwsza jest własnością klasztoru magdalenek w Szprotawie. 7 chłopów, 5 zagrodników, 1 chałupnik. Łączna liczba mieszkańców 105; Druga część należy do seminarium św. Józefa w Żaganiu. Posiada 1 ziemiański dom mieszkalny, 2 folwarki (jeden z nich nazywa się Sorge). Młyn (wiatrak). 9 chłopów, 17 zagrodników, 8 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 248; Trzecia część jest własnością Ch.B. von Knobelsdorf. Posiada 1 ziemiański dom mieszkalny, folwark. 3 chłopów, 13 zagrodników, 3 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 151; Czwarta część należy do G.Ch. von Seidlitz. Posiada kościół kat., plebanię, 2 szkoły, 1 ziemiański dom mieszkalny z ogrodem, 3 folwarki, salę wiejską, 3 młyny (wiatraki). 6 chłopów, 21 zagrodników, 11 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 360. Mieszkańcy wyznania ewang. udają się do kościołów w Witkowie i Chotkowie.

Jelenin w 1840 roku, wieś składa się z wsi dolnej, środkowej i górnej. Wieś dolna, środkowa i część górnej należy do E.F. von Knobelsdorff. Druga część górnej wsi do 1810 roku należała do klasztoru magdalenek w Szprotawie, obecnie do domeny królewskiej. Cała wieś liczy łącznie 165 chałup i 1086 mieszkańców (w tym 195 katolików). Większość mieszkańców uczęszcza do kościoła ewang. w Chotkowie, 3 posesje z górnej wsi do kościoła ewang. w Witkowie. Kościół kat. w górnej wsi, z 1 łanem dóbr kościelnych. Pałac we wsi dolnej, szkoła kat. tylko dla miejscowych, 4 młyny (wiatraki), 4 gospody. Nauczyciel, 12 ław lniarskich, 19 innych rzemieślników, 6 kupców. 2200 owiec, 700 wołów. Do królewskiej części wsi przynależy folwark Greissvorwerk. Do górnej wsi przynależy kolonia Sorge.

Jędrzychówek w latach 1687-88 (Klein-Heinzendorf, obecnie wieś w gminie Przemków), przynależy do parafii w Przemkowie. Wieś wchodzi w skład dóbr przemkowskich i jest własnością hrabiego G.Ch. von Proskau. Zamieszkuje ją 7 chłopów, 2 zagrodników i 6 chałupników. Wszyscy mieszkańcy są luteranami.

© Copyrights by Maciej Boryna

Jędrzychówek w latach 1786-87, wieś należy do dóbr przemkowskich, do barona von Seherr-Toss. Sołtysówka. 6 służebnych chłopów, 3 zagrodników, 11 chałupników, 8 innych chałup. Łączna liczba mieszkańców: 172. Razem 29 dymów.

Jędrzychówek w 1840 roku, wieś należy do dóbr przemkowskich, do barona H.B. von Block-Bobran na Modłej. Młyn (wiatrak), gospoda, kuźnia. Razem 33 chałupy. Łączna liczba mieszkańców: 218 (wszyscy ewang.). Kościół ewang. w Pogorzeliskach.

Kamienne kule bombardujące ze Szprotawy, znane egzemplarze są wmurowane w południową ścianę Bramy Żagańskiej (3 szt.) oraz w Muzeum Ziemi Szprotawskiej (1) i Izbie Historii (2). Wykonane z piaskowca lub granitu, posiadają zróżnicowane średnice dochodzące do ponad 30 cm. Pamiątki po średniowiecznej broni oblężniczej. Wystrzeliwano je z bombard (kamiennik). F.Matuszkiewicz twierdzi, iż kule pochodzą najprawdopodobniej z oblężenia miasta przez oddziały węgierskie w 1488 roku. W tym samym czasie, pod rządami księcia Jana II Żagańskiego (Szalonego), Szprotawa pełniła funkcję książęcego arsenału. Kule znajdywano na pocz. XX wieku podczas prac ziemnych w okolicy kościoła pw. Wniebowzięcia N.M.P.

Kamienny drogowskaz w Wiechlicach (nach Freystadt), obiekt jest zlokalizowany we wsi Wiechlice (gm. Szprotawa), przy głównej drodze wiodącej przez wieś, przy skrzyżowaniu do Dzikowic. Wpisany do Gminnej Ewidencji Zabytków (nr 41/2475). Wykonany z granitowej skały, jednostronnie szlifowanej. Po stronie szlifu wyryta inskrypcja: „nach Glogau, Freystadt, Neusalz" oraz strzałka. Drogowskaz wskazywał kierunek do Głogowa, Kożuchowa i Nowej Soli. W 2007 roku zabytek stał się przedmiotem kradzieży. Dzięki szybkiej akcji regionalistów i regionalnych mediów został odnaleziony i przewieziony na swoje pierwotne miejsce. W 2002 roku zabytkowe drogowskazy na terenie gm. Szprotawa zostały zinwentaryzowane, sfotografowane i oznakowane przez Towarzystwo Bory Dolnośląskie, m.in. w celu zapobieżenia ich kradzieży. W Wiechlicach znajduje się łącznie 9 kamiennych drogowskazów. Datowanie wyryte na części z nich wskazuje na 1. poł. XIX wieku. Niektóre z drogowskazów mogą być starsze.

Kamienny Potok (Steinbach), także jako Kamienny Rów, niewielki ciek wodny w północnych Borach Dolnośląskich, posiada źródlisko na wschód od Leszna Górnego. Długość ok. 20 km, szerokość 1-4 m. Płynie z południa na północ, wpada do rzeki Szprotawa we wsi Wiechlice (lewy dopływ). Charakteryzuje się rdzawo-brunatnym zabarwieniem, wskazującym na występowanie w okolicy rudy darniowej żelaza. Na odcinku lotniska wojskowego pod Szprotawą wpuszczony w dwie betonowe rury biegnące pod pasem startowym. Na wysokości wsi Szprotawka posiada szeroką płytką pradolinę, w okresie obfitych roztopów wypełniającą się wodą. W dolnym biegu ostoja bobrów.

Kamień Bismarck`a w Szprotawie, pomnik zlokalizowany przy głównej alei spacerowej na terenie Zespołu Przyrodniczo-Krajobrazowego Park Słowiański w

© Copyrights by Maciej Boryna

Szprotawie. Do 1945 roku do kamienia przymocowana była tablica z napisem „Bismarckstein" (widoczna na dawnych pocztówkach).

Kampania napoleońska - epizody szprotawskie: 27 sierpnia 1806: Z miasta wymaszerował rodzimy szwadron dragonów pod dowództwem pułkownika von Friderici; od 10 listopada 1806 do 8 stycznia 1807: W Szprotawie kwaterują Bawarczycy z 1. Dywizjonu Bawarskiego generała von Deroy; 30 stycznia 1807: W mieście niespodziewanie pojawia się korpus podporucznika von Rochow. Pod Żaganiem pojmał większy oddział bawarski, który powiódł do Szprotawy; 28 sierpnia 1807: W Szprotawie kwateruje generał Pereymont z 250 dragonami; 30 września 1807: Do miasta przybywają 2 bataliony regimentu kawalerii Dudinot`a; 22 stycznia 1809: Do Szprotawy przybywa pruskie komando huzarów z regimentu von Schilla; 1812: Przez miasto maszerują oddziały na Rosję (Włosi, Saksończycy, Bawarczycy, Westfalczycy i inni); Styczeń 1813: Przez Szprotawę maszerują pokonani żołnierze francuscy, w opłakanym stanie; 3 lutego 1813: Szprotawianie organizują ochotnicze oddziały obronne. 25 marca jest to 70 oficerów i 4426 osób wszelkich specjalności wojskowych; 24 lutego 1813: W mieście przebywa generał Regmer; 7 marca 1813: Do Szprotawy przybywają pierwsze oddziały rosyjskie, pod dowództwem księcia Mattadowa; 2 kwietnia 1813: W mieście kwateruje 9 generałów i ponad 9 tys. żołnierzy; 20-21 maja 1813: Kolumna pod dowództwem marszałka von Victor`a ruszyła na Szprotawę, by następnie podejść pod Głogów; 27 maja 1813: Bitwa o Szprotawę, wkroczenie Francuzów; 28 maja 1813: Wojska francuskie ruszają na Głogów; 6 czerwca 1813: W Szprotawie kwateruje jeden dzień generał Victor; 9 czerwca 1813: Do Szprotawy przybywa na kwaterunek generał Bertrand oraz 8 innych generałów, łącznie blisko 1500 żołnierzy. W Wiechlicach utworzono lazaret wojskowy; 13 sierpnia 1813: Wymarsz Bertrand`a. Przybycie generała Sebastiani, gwałty i rozboje.

Kanał Łaba-Odra (Elbe-Oder-Kanal), opracowany w 1921 roku na zlecenie zgorzeleckiej izby handlowej projekt kanału żeglownego łączącego rzeki Łaba i Odra. Projekt wykonał Bruno Schulz z Berlina. Według projektu kanał miał przebiegać m.in. przez tereny obecnych gmin lubuskich, a mianowicie: Szprotawa, Małomice i Żagań. Kanał połączyłby również ze sobą rzeki Bóbr, Kwisa i Czerna. Dla przykładu Bóbr miał być przecięty powyżej Leszna Górnego, a Kwisa w okolicy wsi Łozy. Z powodu zbyt wysokich kosztów budowy i kryzysu, Niemcy zarzucili projekt. Dodatkową przyczyną mogła być także okoliczność, iż planowany kanał przecinałby na pół poligon wojskowy.

Karczówka w latach 1786-87 (Kalkreuth, obecnie wieś w gminie Żagań), miejscowość należy do klasztoru augustianów w Żaganiu. Posiada szkołę, młyn, kościół kat. obsługiwany przez proboszcza z Dzietrzychowic. 12 chłopów, 11 zagrodników, 3 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 225.

Karczówka w 1840 roku, wieś do 1810 roku należała do klasztoru augustianów w Żaganiu, obecnie do królewskiego urzędu rentierskiego Nowa Sól-Żagań. Sołtysówka, szkoła kat. tylko dla miejscowych, młyn wodny, gospoda. Nauczyciel, 7 ław

© Copyrights by Maciej Boryna

lniarskich, 4 innych rzemieślników, 1 kupiec. Łączna liczba mieszkańców: 269 (w tym 6 ewangelików). Razem 32 chałupy. Kościół kat. filialny podległy parafii w Dzietrzychowicach, dobra proboszczowskie i kościelne, w tym las. Kościół ewang. w Żaganiu. 223 woły.

Karpie w latach 1786-87 (Karpfreiss, obecnie wieś w gminie Przemków), miejscowość należy do barona von Seherr-Toss na Przemkowie. Posiada 1 młyn. 6 zagrodników, 15 chałupników, 5 innych domów. Razem 24 dymy. Łączna liczba mieszkańców: 160.

Karpie w 1840 roku, wieś należy do dóbr przemkowskich, do barona H.B. von Block-Bibran na Modłej. Młyn wodny, młyn (wiatrak), gospoda. Razem 27 chałup. 8 domokrążców, krawiec. Łączna liczba mieszkańców: 189 (w tym 4 katolików). Kościół ewang. i kat. w Przemkowie. 137 wołów.

Kartowice (Kortnitz), wieś w gminie Szprotawa, położona ok. 3,5 km na północ od miasta, na trasie do Witkowa i Siecieborzyc. Wzdłuż osady na linii wschód-zachód płynie niewielki potok. Dominuje krajobraz rolniczy. Wieś wzmiankowano w 1386 roku pod nazwą villa Kurthenicz. Przez długi okres należała do klasztoru magdalenek w Szprotawie. Przez wieś przebiegała linia kolejowa, tzw. kolejka szprotawsko-zielonogórska. Osada leży na trasie dwóch szlaków turystycznych: Szlak Północny i Szlak turystyczny dawnej kolejki szprotawsko-zielonogórskiej.

Kartowice w latach 1786-87, wieś posiada 1 folwark, szkołę, gospodę. 9 służebnych chłopów, 7 zagrodników, 5 chałupników, 12 innych domów, - razem 39 domostw i 212 mieszkańców. W dawnych czasach wieś należała do braci von Kottwitz. W 1671 właścicielem był J.G. von Siegert, po nim G.A. von Haugwitz. W 1682 wieś zakupił klasztor magdalenek w Szprotawie.

Kartowice w 1840 roku, wieś należy do G.Pietsch (płyta nagrobna w Muzeum Ziemi Szprotawskiej). Posiada 25 domów, 1 folwark, 203 mieszkańców (w tym 48 katolików). Kościół ewang. w Szprotawie, kościół kat. w Iławie. Szkoła ewang. (założona po Wojnie 7-letniej) tylko dla miejscowych, 1 nauczyciel. 1 gospoda, 6 ław lniarskich, 1 kowal, 163 woły.

Kino w Szprotawie, przy obecnej ul. Niepodległości, otwarte w grudniu 1933 roku (Kino „Deli”), po 1945 roku znane jako Kino „As”. Od lat 90-tych XX wieku przekształcone w lokal dyskotekowy. Obiekt wpisany do Gminnej Ewidencji Zabytków.

Klasztor magdalenek od pokuty w Szprotawie, sprowadzony z Bytomia Odrz. do Szprotawy w 1314 roku przez biskupa wrocławskiego Henryka, przy poparciu księżnej Matyldy. Siedziba klasztoru mieściła się w budynkach przy Pl. Kościelnym. Do czasów współczesnych zachował się budynek przylegający od południa do wspomnianego placu. Magdalenki sprawowały patronat nad miejskim kościołem farnym. Klasztor posiadał poddaną ludność, dobra ziemskie, obiekty gospodarcze, uprawnienia, przywileje, darowizny i czynsze. Funkcjonował do czasu sekularyzacji

© Copyright by Maciej Boryna

dóbr kościelnych w Prusach w 1810 roku. Patrz także: Krypta magdalenek w Szprotawie.

Klików w latach 1786-87 (Klix, także jako Kliex, Clux, obecnie wieś w gminie Iłowa), miejscowość posiada młyn wodny. 1 chłop, 22 zagrodników, 1 chałupnik. Łączna liczba mieszkańców 137. Kościół w Koninie. W przeszłości właścicielem wsi był hrabia B. von Promnitz, teraz hrabina von Kospoth.

Koberbrunn - wieś, patrz Borowy Zdrój.

Kocin w latach 1687-88 (Klein-Kothau, obecnie wieś w gminie Żagań), wieś włączona do parafii w Starej Koperni, należy do klasztoru magdalenek w Szprotawie. Posiada 6 chłopów, 6 zagrodników, - wszyscy luteranie.

Kocin w latach 1786-87, wieś należy do klasztoru magdalenek ze Szprotawy. Posiada 1 folwark ziemiański. 5 chłopów, 5 zagrodników, 4 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 106.

Kocin w 1840 roku, wieś do 1810 roku należała do klasztoru magdalenek w Szprotawie, obecnie do Uttech. Wieś płaci czynsz urzędowi rentierskiemu Nowa Sól-Żagań. Gospoda. 4 ławy bawełniarskie i lniarskie. Razem 24 chałupy. Łączna liczba mieszkańców: 119 (w tym 27 katolików). Kościół ewang. w Żaganiu, kościół kat. w Górnej Koperni. 112 wołów.

Kolej żelazna w Szprotawie, otwarta 1 października 1846 roku, dała miastu połączenie w kierunku Żagania i Głogowa. Projekt budowy kolei dolnośląskiej pojawił się w 1837 roku, początkowo wiodącej z Frankfurtu nad Odrą przez Gubin, Żary, Żagań, Szprotawa, Przemków, Chojnów, Legnica, do Wrocławia, z odnogą ze Szprotawy do Głogowa. W dniu 30 listopada 1840 roku Szprotawa wybrała 2 delegatów do negocjacji w tej sprawie. Ponadto zadeklarowała grunt pod dworzec i 200 tys. cegieł. Przeciwko temu projektowi zjednoczyły się miasta Krosno Odrz., Zielona Góra, Kożuchów, Nowa Sól i Bytom Odrz., które działały na rzecz własnej kolei. Po długich bezowocnych negocjacjach w dniu 16 stycznia 1842 roku ministerialnym reskryptem przyzwolono na budowę ciągu Frankfurt-Wrocław, z odgałęzieniem do Szprotawy. Niespodziewanie rozwiązała się 11 lutego 1842 roku dolnośląska spółka kolejowa, a w jej miejsce zawiązała się pod państwowym nadzorem spółka Dolny Śląsk-Marchia, optująca tylko za budową odcinka Berlin-Węgliniec-Wrocław. W tym krytycznym momencie lobbyści Żagania, Szprotawy i Głogowa założyli 11 września 1843 roku głogowski komitet kolejowy. Pod koniec stycznia 1844 roku urząd królewski zezwolił na położenie odgałęzienia do Szprotawy. W dniu 4 marca założono głogowską spółkę kolejową z kapitałem akcyjnym 1.500 tys. talarów. Szprotawa przejęła akcje wartości 30 tys. talarów. Kolej budowano w latach 1844-45. Po otwarciu w 1846 roku kursowały w obu kierunkach pociągi próbne, po 1 kursie dziennie. Od 1 listopada po 2 kursy. Etap Głogów-Jankowa Żagańska pokonywany był w 2 godz. 35 min. Realizacji nie doczekał się pomysł budowy połączenia w kierunku Bolesławca.

© copyrights by Maciej Boryna

Kolejka szprotawsko-zielonogórska, lokalna linia kolejowa, oddana do użytku w 1911 roku. Jej właścicielem była spółka kapitałowa Kleinbahn Grünberg–Sprottau. Długość ok. 51 km, wiodła m.in. przez wsie Kartowice, Witków, Siecieborzyce, Stypułów, Chotków, Wichów. Nie cieszyła się dużym zainteresowaniem pasażerów i przewoźników. Pociągi kursowały okazyjnie. Kolej działała do 1955 roku (na odcinku Szprotawa-Stypułów), poczym została rozebrana. Zachowały się nasypy po torowiskach, niektóre dworce, mosty i wiadukty. Polskie Towarzystwo Krajoznawcze z Zielonej Góry podejmuje aktualnie wiele inicjatyw na rzecz promocji turystycznej dawnej trasy i gromadzi pamiątki związane z tą kolejką. W 2009 roku wykopaliska archeologiczne na stacji w Radwanowie, przy współudziale Muzeum Ziemi Szprotawskiej. W Szprotawie: pozostałości po dawnej przestawni.

Kolonia Laski w latach 1786-87 (Kauzhäuser, obecnie dzielnica Żagania - Kolonia Laski, niegdyś odrębna osada), należy do komory żagańskiej. Składa się z 3 części: starej wsi, nowej wsi i papierni. Łączna liczba mieszkańców: 141.

Komarowo, nazwą tą określano po 1945 roku południową dzielnicę miasta Szprotawy w ciągu obecnej ul. 3 Maja (wcześniej ul. Komarowska). Aktualnie stosuje się nazwę Zarzecze (tj. za rzeką Bóbr). Do początku XX wieku Komarowo, wtedy jako Mückendorf, stanowiła odrębną wieś. Szprotawski historyk dr F.Matuszkiewicz przypuszcza, iż pierwotna nazwa wsi może mieć rodowód polski i wywodzić się od „mućki" - krowy. 28 marca 1406 roku w Krośnie Odrz. książę Jan potwierdza, że E. von Lessnow sprzedał na rzecz miasta Szprotawa wieś i majątek Komarowo. Wieś pojawia się wielokrotnie w dokumentach. Na terenie dawnego Komarowa zachowała się neoklasycystyczna willa, przy której znajdował się folwark i staw. Charakterystycznym elementem jest niewielki park z pomnikowymi egzemplarzami dębów. Dominuje krajobraz domków jednorodzinnych.

Komarowo w latach 1786-87, wieś należy do komory szprotawskiej. Posiada 1 wolny majątek. 6 służebnych rolników, 7 chałupników, 6 innych domów, - razem 20 domostw i 88 mieszkańców.

Komarowo w 1840 roku, wieś należy do komory szprotawskiej. 22 domy, 127 mieszkańców (w tym 2 katolików). Kościół ewang. w Szprotawie, kościół kat. w Małej Kopernі. 1 gospoda, 107 wołów.

Konin Żagański w latach 1687-88 (Kunau, także Cunau, obecnie wieś w gminie Iłowa), prawo patronackie posiada hrabia B.E. von Promnitz na Żarach. Wieś zamieszkuje 31 chłopów, 15 chałupników, - wszyscy luteranie. Nauczyciel N.Hascha naucza 5 uczniów, włada językami niemieckim, łacińskim i polskim.

Konin Żagański w latach 1786-87, wieś posiada kościół kat., obecnie bez proboszcza. 2 szkoły, 1 folwark ziemiański, młyn wodny. 32 chłopów, 23 zagrodników, 4 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 338. W przeszłości własność hrabiego B. von Promnitz, teraz hrabiny von Kospoth.

© copyrights by Maciej Boryna

Konin Żagański w 1840 roku, wieś należy do porucznika hrabiego S. von Kospoth na Iłowej i Borowych. Szkoła ewang., młyn wodny na 3 koła, 2 gospody. Razem 117 chałup. Nauczyciel, pomocnik nauczyciela, 35 ław lniarskich, 15 innych rzemieślników, 5 kupców. Łączna liczba mieszkańców: 692 (w tym 7 katolików i 4 żydów). Kościół ewang. parafialny zbud. w 1505 roku. 700 owiec, 510 wołów. Do tego przynależy obszar zwany „Holz-/Zehrbeutel Mühle", gdzie stał młyn.

Korona Wymiarek, sieć szlaków turystycznych wytyczona w terenie w 2006 roku. Ze „Szklanym Szlakiem" jest to łącznie 117 km tras. Każdy szlak tworzy pętlę, która ma początek i koniec przy Gminnej Izbie Historii i Szklarstwa w Witoszynie Dolnym, gdzie zamontowano dużą mapę turystyczną. Do każdej trasy wydano dwujęzyczny przewodnik. Pieniądze na szlaki turystyczne pochodziły z projektu Interreg III A. Trasy oznakowało i opracowało pod względem turystycznym Towarzystwo Bory Dolnośląskie, na zlecenie Gminnego Ośrodka Kultury w Wymiarkach.

Koszary w Szprotawie, zlokalizowane w ciągu obecnych ul. Koszarowej i Kopernika (kasyno oficerskie przy ul. Słowackiego), zbud. i obsadzone w 1871 roku, rozbudowane w 1892 roku oraz w czasach III Rzeszy. Na początku kwaterowały w nich wojska artylerii pruskiej. Po I wojnie światowej do pocz. lat 30-tych XX wieku nieużytkowane. Po 1945 roku zajęte przez wojska Armii Radzieckiej. Od 1992 roku kompleks cywilny (mieszkania, szkoła, kościół, działalność gospodarcza). Najważniejsze budynki wpisane do Gminnej Ewidencji Zabytków.

Kościół adwentystów w Szprotawie, budynek dawnej świątyni znajduje się przy ul. Parkowej 1, murowany z czerwonej cegły, wzniesiony w 1857 roku. Zamknięty przez hitlerowców w 1933 roku. Obecnie bar-klub „Stodoła". Wpisany do Gminnej Ewidencji Zabytków pod nr 50/2475.

Kościół Bożego Miłosierdzia w Szprotawie, bardziej znany jako kościół poewang. Zlokalizowany na terenie starego miasta, przy Pl. Ewangelickim. Obecnie ruina, częściowo zabezpieczona. Jeden z najbardziej charakterystycznych punktów w krajobrazie miasta. Wzniesiona przez ewangelików na zgliszczach średniowiecznego zamku w latach 1745-47 (wcześniej na krótko urządzono tu słodownię). Świątynię przebudowano w latach 1821-22. W jej kryptach od XVIII wieku składano ciała miejskich prominentów. Dawne wezwanie „Burg Gottes" - Zamek Boży. Po 1945 roku kościół nie miał stałego gospodarza. Świątynia stała się obiektem kradzieży. W latach 60-tych XX wieku zamieniła się w ruinę. W latach 1991/92 miejscowy Klub Archeologiczny zorganizował społeczną akcję porządkowania kościoła, we wnętrzu którego rosły już okazałe drzewa. Z dawnego wystroju zachowały się fragmenty płyt epitafijnych z piaskowca. W 2001 roku ruinę nabyła parafia pol.-kat., która wykonała prace zabezpieczające.

Kościół pw. Matki Boskiej Rokitniańskiej i św. Michała Archanioła w Witkowie, wzniesiony w XIII wieku, wczesnogotycki, murowany kamieniem polnym i rudą darniową żelaza, jednonawowy. Do świątyni wprowadzają dwa wczesnogotyckie portale kamienne. Na jednym z nich płaskorzeźbiony tympanon przedstawia

© Copyright by Maciej Boryna

ukrzyżowanego Jezusa adorowanego przez Matkę Boską i św. Jana. Wewnątrz kościoła znajduje się płyta nagrobna z XVI wieku - N. von Warnsdorf (dawnego właściciela dóbr w Witkowie). W kamiennym murze otaczającym kościół znajduje się brama z XV wieku. Świątynię przebudowano w 1521 roku oraz w XVIII wieku. Po 1945 roku nie użytkowany. Budowla popadła w ruinę. Odbudowany w 1991 roku, a w roku następnym konsekrowany (20 kwietnia).

Kościół Matki Bożej Bolesnej w Dzikowicach, położony w centrum wsi, charakterystyczny element topograficzny miejscowości. Budowla w stylu wczesnogotyckim, murowana kamieniem i cegłą, jednonawowa. W XV wieku dobudowano wieżę. Obecny wygląd pochodzi z pocz. XV wieku. Po raz pierwszy wzmiankowany w 1273 roku. Z wystroju na szczególną uwagę zasługują gotycki portal kamienny z XV wieku oraz późnogotycki ołtarz (tryptyk) z 1505 roku, wykonany przez mistrza z Gościeszowic. Kościół otacza kamienny mur z bramą łukową z XV wieku. W 1862 roku gontowe pokrycie dachowe zastąpiono blachą.

Kościół Matki Boskiej Częstochowskiej w Siecieborzycach, zlokalizowany w centrum wsi, przy skrzyżowaniu w kierunku Chotkowa. Budowla wczesnogotycka, wzniesiona w 2 poł. XIII wieku, murowana kamieniem i cegłą. Wzmiankowana w 1273 roku. Kościół otacza kamienny mur z bramą. Świątynię przebudowano i dobudowano wieżę w 1508 roku. Wewnątrz znajdują się m.in. barokowy ołtarz oraz zabytkowe epitafia. Krużganek z naczółkiem barokowym.

Kościół Matki Boskiej Nieustającej Pomocy w Małomicach, pierwotnie zbudowany jako kaplica rodowa lokalnej szlachty, po raz pierwszy wzmiankowana w 1496 roku. Jej dzieje szczegółowo opisał małomicki nauczyciel O.Philler w kronice miejscowości (wydanej w 1929 roku). Z fundacji właścicieli dóbr małomickich w 1732 roku dokonano przebudowy kaplicy. Po II wojnie światowej nieużytkowana i dewastowana uległa zniszczeniu. Po przejęciu przez parafię pol.-kat. została wyremontowana w latach 1982-1984 i przemianowana na kościół. Budowla barokowa, murowana cegłą, założona na planie ośmiokąta, z pięcioboczną absydą od zachodu (kolista klatka schodowa) częściowo wtopioną w mur północno-zachodniej ściany. Elewacje otynkowane i rozczłonkowane pilastrami oraz hemisferycznymi niszami. Dach mansardowy z ośmioboczną latarnią, zwieńczoną baniastym hełmem. Wewnątrz zachowało się kilka kamiennych płyt nagrobnych: gotycka z 1414 roku oraz renesansowe z XVI wieku. Wejście do krypty zamurowano. Kościół stanowi pamiątkę po dawnym zabytkowym centrum miejscowości.

Kościół św. Andrzeja w Szprotawie, świątynia romańska zlokalizowana w zachodniej części historycznej dzielnicy – w Iławie, na wzgórzu powstałym z „odcięcia" fragmentu nabrzeża pradoliny rzeki Bóbr. Zbudowana z kamienia polnego i cegieł. Rozbudowana w stylu gotyckim. Budowę kościoła datuje się na 1. połowę XIII wieku. Niemieccy badacze przytaczają podanie, jakoby wcześniej funkcjonowało tu miejsce kultu pogańskiego - bożka Flinsa. W latach 1318-1810 kościołem opiekuje się szprotawski klasztor magdalenek. We wnętrzu znajdują się m.in.: pentaptyk – ołtarz szafowy, masywna romańska chrzcielnica z piaskowca, rzadki ro-

© Copyrights by Maciej Boryna

mański portal z piaskowca z trójskokowymi ościeżami, zabytkowe epitafia. Nie jest wykluczone, że świątynię wzniesiono na miejscu gródka obronnego lub pełniła ona również funkcję obronną. Przy kościele znajduje się największe w okolicy zwężenie brzegów Bobru, umożliwiające budowę najkrótszego mostu. Wedle Thietmara, w roku 1000 w Iławie polski władca Bolesław Chrobry ugościł cesarza niemieckiego Ottona III, na trasie pielgrzymki do Grobu św. Wojciecha w Gnieźnie.

Kościół św. Anny we wsi Długie, położony pośrodku wsi, naprzeciwko szkoły. Budowla murowana cegłą. Wzniesiona w połowie XIX wieku, w stylizacji neogotyckiej. Jednonawowy. Od północy wieża z zegarami, zwieńczona iglicą. Kościół wzniesiono, gdy spłonęła wczesnogotycka świątynia na wschodnim krańcu wsi.

Kościół św. Bartłomieja w Borowinie, położony przy drodze wojewódzkiej nr 297, przy skrzyżowaniu do Witkowa. Budowla wczesnogotycka, murowana kamieniem polnym i cegłą. Jednonawowy kościół wzniesiono prawdopodobnie pod koniec XIII wieku. Wskutek sporów między protestantami a katolikami w XIX wieku doszło do podpalenia świątyni, którą odbudowano dopiero w latach 70-tych XX wieku. Z dawnego wystroju zachowały się m.in. kamienny portal z XVI wieku oraz renesansowe epitafia. Kościół otacza średniowieczny mur kamienny z barokową bramą. Pozostałości cmentarza przykościelnego (m.in. grobowiec rodu Stosch`ów).

Kościół Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Lesznie Dolnym, zlokalizowany przy głównej drodze wiejskiej (droga wojewódzka nr 297). Wzniesiony w 1670 roku. Barokowy. W 1796 roku od północy dobudowano wieżę. Wnętrze świątyni posiada wystrój barokowy. W ołtarzu głównym późnogotycka figurka Matki Boskiej z Dzieciątkiem (z ok. 1500 roku). Od strony zachodniej do kościoła przylega cmentarz. We wsi znajduje się ponadto ruina kościoła ewangelickiego.

Kościół Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Szprotawie, budowla wczesnogotycka, murowana z kamienia polnego i cegły. Pierwotnie kościół jednonawowy, kamienny, co jest doskonale widoczne w strukturze lica ścian zewnętrznych. Zlokalizowany w centrum miasta, w jego najwyższym punkcie. Po raz pierwszy wzmiankowany w 1260 roku na okazję konsekracji ołtarza maryjnego. Rozbudowany do formy trójnawowej w latach 1416-1424. Wysokie przestrzenne wnętrze uzyskano poprzez wsparcie gotyckiego sklepienia na masywnych kolumnach. Przybudowane później kaplice boczne oraz chór zakonny na drugiej kondygnacji. Przylegająca wieża dzwonna o cechach obronnych, kamienno-ceglana, posiadająca skrytą w ścianie klatkę schodową, dobudowana później, o czym świadczy ukryte w wieży zamurowane okno zewnętrzne kościoła. Do XIX wieku świątynię otaczał cmentarz z kamiennym murem. W latach 1314-1811 patronat nad kościołem sprawował miejscowy klasztor magdalenek. Poszczególnymi ołtarzami opiekowały się cechy miejskie. Elementy dawnego wystroju kościoła uległy zniszczeniu bądź zaginęły w czasie Wojny 30-letniej. Obecny bogaty wystrój wnętrza jest pochodzenia barokowego i rokoko. Wśród licznych malowideł wyróżnia się kopia obrazu Rafaela przedstawiająca Jezusa w cierniach. W kościele znajduje się sarkofag św. Faustyny Męczenniczki Rzymskiej. Pod prezbiterium ulokowana jest krypta klasztorna z po-

© Copyrights by Maciej Boryna

chówkami XVIII-wiecznymi. Jak wykazują źródła i prace archeologiczne, również w innych miejscach pod podłogą świątyni zlokalizowane są pochówki i korytarze. W zakrystii zachował się zabytkowy fresk przedstawiający św. Jerzego (przebijającego włócznią smoka) i prawdopodobnie południową część dawnej Szprotawy. Ściany zewnętrzne przyozdabiają liczne płyty epitafijne. Wmurowany w ścianę wieży nagrobek Berthold`a de Wyrbna z 1316 roku uznawany jest za najstarszy udokumentowany na Śląsku.

Kościół Zbawiciela Świata w Szprotawie, zlokalizowany w dzielnicy Puszczyków, nieopodal rzeki Bóbr, ok. 200 m od głównej drogi. Niewielka wiejska świątynia wzniesiona w XIV wieku. Wcześniejsze wezwanie – św. Anny. Z wystroju wnętrza zachował się barokowy ołtarz. Kościół otaczał niegdyś cmentarz. Po 1945 roku świątynia nie miała należytej opieki, w latach 90-tych XX wieku przedstawiała się jako ruina. Zabytek uratowała parafia pol.-kat., która wykonała gruntowny remont. Na ścianie północnej pozostawiono wolny od tynku fragment lica, w celu ukazania materiału budulcowego, m.in. brył rudy darniowej żelaza. Według podania miała tu stać wcześniej świątynia pogańska. W pobliżu krzyż pokutny.

Kościuszko – rów, ciek wodny o długości ok. 4 km, prawy dopływ Szprotawy, źródlisko pod Pasterzowicami, ujście w Henrykowie. Niemiecka nazwa Grenz-Graben (rów graniczny).

Kotter Christoph ze Szprotawy, ur. w 1595 roku w Langenau koło Zgorzelca, obywatel Szprotawy trudniący się garbarstwem. Zasłynął w XVII wieku jako jasnowidz. Kotter wystąpił na forum rady miejskiej 11 lipca 1611 oznajmiając, że podczas podróży do Zgorzelca ukazał mu się anioł w stroju kowala, w szarym odzieniu i czerwonych kozakach. Anioł przekazał przesłanie od Boga, iż Ten jest rozgniewany grzechami ludzkimi i wzywa niegodziwców do pokuty. Nie zachowała się żadna informacja, jak radni zareagowali na wypowiedzi Kotter`a. Wiadomo tylko, że jasnowidz udał się do proboszcza, a ten nakazał mu milczenie. W dniu 14 kwietnia 1619 roku Kotter miał ponowne widzenia i tym razem także ogłosił boskie przesłanie. Proboszcz A.Menzel uznał Kotter`a za wybranego i począł spisywać to, o czym mówił jasnowidz. Sam Kotter nie umiał czytać ani pisać. W 1620 roku jasnowidza zapragnął zobaczyć osobiście król Fryderyk V. W 1626 roku Kotter gościł w Berlinie u księcia elektora. Wieszcza odwiedził sławny J.A.Komeński, który przetłumaczył jego przepowiednie na czeski i łacinę. W 1627 roku Kotter`a aresztowano pod zarzutem fałszerstwa i osadzono na trzy miesiące w więzieniu w Głogowie. Kiedy umarł nadzorca więzienny Kotter`a, wieszcza wygnano kraju. Do 1647 roku żył na Łużycach na łasce tutejszej szlachty. Zakłada się, że Kotter przepowiedział wątki Wojny 30-letniej. Po jasnowidzu zachowało się kilka prac, niektóre ilustrowane, np. Englische Erscheinungen und Reden...".

Kowalice w latach 1687-88 (Nikolschmiede, także Nickolschmiede, obecnie wieś w gminie Iłowa), miejscowość włączona do parafii w Koninie Żagańskim. 1 chłop, 5 chałupników. Własność księcia żagańskiego.

© Copyrights by Maciej Boryna

Kowalice w latach 1786-87, wieś należy do komory książęcej. Posiada szkołę. Zamieszkuje ją 18 zagrodników, 2 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 129. Podlega parafii w Koninie Żagańskim.

Kowalice w 1840 roku. Część łużycka należy do hrabstwa iłowskiego, do hrabiego von Kospoth. Przed 1816 rokiem wieś leżała na terenie saksońskich Łużyc Górnych, w powiecie zgorzeleckim. Młyn wodny na 2 koła, tłocznia oleju, 2 gospody, kuźnica miedzi z walcownią należąca do A. i W.Willmann z Żagania. Razem 43 chałupy. 22 ławy lniarskie i bawełniarskie, 7 rzemieślników, 3 straganiarzy. Łączna liczba mieszkańców: 244 (wszyscy ewangelicy). Kościół ewang. w Żaganiu; Część śląska należy do żagańskiej komory książęcej. Szkoła ewang., 2 gospody. Razem 32 chałupy. Nauczyciel, 3 rzemieślników, ślusarz. Łączna liczba mieszkańców: 183 (w tym 3 katolików). Kościół ewang. w Koninie Żagańskim. 213 wołów.

Kozak Bronisław ze Szprotawy, ur. 19 lipca 1928 roku, syna Władysława i Stanisławy, uczeń XI klasy Gimnazjum w Szprotawie, zamordowany przez Urząd Bezpieczeństwa w czasach PRL. W Szprotawie zam. od 1948 roku. W sierpniu 1950 roku UB aresztowało ponad 30 osób z Liceum Ogólnokształcącego w Szprotawie, wśród nich dyrektora, katechetę, woźnego i uczniów w wieku 19-20 lat. Niektórym z nich postawiono zarzut przynależności do podziemnej organizacji i zabójstwo radzieckiego oficera. Po trzech dniach przesłuchań i torturowania, więźniów przewieziono do Wrocławia. Karę śmierci zasądzono dla B.Kozaka i Cz.Suszko (1951). Wyrok wykonano tylko na Kozaku (1952). O sprawie pisał wielokrotnie E.Haraźny w Dwutygodniku Szprotawskim. Imieniem Kozaka nazwano ulicę w Szprotawie, przy której zamieszkiwał, a na budynku zamocowano tablicę pamiątkową.

Krause Paul ze Szprotawy, ur. w 27 grudnia 1905 w Głogowie, syn piekarza Karl`a, zm. 19 października w 1950 roku w Lippstadt. Dziennikarz i redaktor Dziennika Szprotawskiego (Sprottauer Tageblatt), parlamentarzysta. W 1923 roku zdobył zawód redaktora prasowego, praktykując w Nowej Gazecie Dolnośląskiej w Głogowie (Neue Niederschl. Zeitung). W latach 1927-29 pracował w Najnowszych Wiadomościach Szprotawskich (Sprottauer Neueste Nachrichten), potem w gazecie ogłoszeniowej w Rostkowicach. W Dzienniku Szprotawskim zatrudniony od 1934 roku, podpisywał się pseudonimem "pkr". W 1943 roku wcielony do wojska. W dniu 5 czerwca 1949 roku zorganizował pierwsze powojenne spotkanie niemieckich szprotawian w Lippstadt na terenie Niemiec Zachodnich. Dnia 14 sierpnia wybrany do pierwszego powojennego parlamentu niemieckiego. Muzeum Ziemi Szprotawskiej przechowuje notatnik służbowy P.Krause z 1942 roku.

**Kronika Szprotawy Kreis`a** (Chronik der Stadt Sprottau), rękopis autorstwa rękawicznika i radcy policyjnego J.G.Kreis`a, spisany w XIX wieku. Składa się z dwóch części oprawionych w jedną całość. Jej treść weryfikował w swoich pracach F.Matuszkiewicz. Kronika jest w dyspozycji gminy Szprotawa. Patrz także: Anonimowa kronika Szprotawy.

© Copyrights by Maciej Boryna

Krownia – rów, ciek wodny o długości ok. 5 km, prawy dopływ Szprotawy, źródlisko na północny-wschód od Pasterzowic, ujście pomiędzy Wiechlicami a Henrykowem. Niemiecka nazwa Küh-Bach (krowi potok).

Krępa w latach 1786-87 (Krampf, obecnie wieś w gminie Przemków), właścicielem miejscowości jest baron von Seherr-Toss na Przemkowie. Wieś posiada ziemiański dom mieszkalny, folwark, szkołę, 4 wolne majątki. 8 służebnych chłopów, 4 zagrodników, 26 chałupników, 13 innych chałup. Razem 58 dymów. Łączna liczba mieszkańców: 382. Z tą gminą połączona jest kolonia Grenzhäuser: 1 gospoda, 2 chałupy.

Krępa w 1840 roku, wieś należy do dóbr przemkowskich, do barona H.B. von Block-Bibran na Modłej. Pałac ziemiański, folwark, szkoła ewang., młyn (wiatrak), 2 gospody. Razem 83 chałupy. Nauczyciel, 4 ławy lniarskie, 2 krawców, 4 kupców. Łączna liczba mieszkańców: 524 (w tym 7 katolików). Kościół ewang. i kat. w Przemkowie. 636 owiec, 339 wołów. Do tego przynależy osada Neu-Heide z 5 chałupami, 2 zagrodnikami i 28 ewang. mieszkańcami.

Krypta magdalenek w Szprotawie, zlokalizowana pod prezbiterium kościoła farnego. W 2009 roku dokonano otwarcia krypty i zbadano jej zawartość. Znajdują się w niej 32 zdobione trumny oraz luźno leżące zwłoki. Każda z trumien posiada inskrypcję z nazwiskiem mniszki, datą urodzin i śmierci oraz czasem pobytu w zakonie. Nazwiska przeorysz są znane z niemieckich publikacji, na przykład A. du Bois i B.Meissner (krypta była oficjalnie otwarta na pocz. XX wieku). Najstarsza trumna pochodzi z końca XVII wieku, a najmłodsza z początku XIX wieku. Najstarsza mniszka umarła w wieku 80 lat. Zmarłe zakonnice przyodziane były w codzienny brązowy habit, skórzane obuwie, bawełniane pończochy, welony (poduszki pod głowami). Denatki w rękach trzymały naprzemiennie krzyż, obrazek, różaniec, wianek. Podczas prac inwentaryzacyjnych luźno leżące zwłoki zostały złożone do trumien. Krypta nosiła ślady profanacji dokonanej po 1945 roku. W świetle źródeł, w obecnym kształcie zbudowano ją w 1688 roku z polecenia proboszcza Lorentz`a. Prowadziły do niej dwa wejścia, jedno od środka i drugie pod ziemią od stojącego obok budynku klasztornego. Krypta była wietrzona za pośrednictwem okienka prowadzącego na zewnątrz przez luk o długości 8-10 metrów. W pracach wzięli udział szprotawianie K.Błaszczyk i M.Boryna z Muzeum Ziemi Szprotawskiej oraz P.Jarzębowski. Podczas wykopalisk archeologicznych na północ od krypty znaleziono wcześniejsze pochówki zakonnic.

Krypta w kościele ewangelickim w Szprotawie (przy Pl. Ewangelickim), zlokalizowana w bastei, pod zakrystią, zawierała ponad 30 pochówków dorosłych i 20 dziecięcych z XVIII wieku. Każda trumna posiadała wygrawerowaną tabliczkę. Po 1945 roku krypta i pochówki zostały zniszczone.

Krzywczyce, wieś w gminie Niegosławice, położona na północnej rubieży Borów Dolnośląskich. Założona w XVIII wieku osada robotników leśnych. Do 1945 roku jako Eckartswaldau. W okolicy wsi stanowiska archeologiczne z epoki kamienia.

© Copyrights by Maciej Boryna

Znaleziona na polu kamienna głowica topora bojowego jest przechowywana w Muzeum Ziemi Szprotawskiej. Przez Krzywczyce przebiegał trakt solny, obecnie oznakowany jako szlak turystyczny (żółty). Na północnym krańcu dawna gospoda, obecnie dom mieszkalny.

Krzywczyce w latach 1786-87, we wsi znajduje się 16 chałupników z ziemią oraz 12 chałupników bez ziemi. 135 mieszkańców. Wieś (kolonię) założono w 1770 roku. Jej właścicielem jest starosta E.L.H. von Eckartsberg.

Krzyż pokutny z Lubiechowa, miał stać na skrzyżowaniu głównej drogi wiejskiej z drogą do Małomic. Jego zdjęcie zostało zamieszczone w wydanej w 1985 roku miejscowej monografii (Hunze), przytaczającej o krzyżu następujące podanie: „Przed wieloma laty dokonano włamania do gospody w Lubiechowie. Jej właściciel nakrył złodziejaszków na gorącym uczynku, którzy w tej sytuacji podjęli ucieczkę. Karczmarz wraz z psem udał się w pogoń za nimi. W pewnym miejscu dopadł niedoszłych rabusiów, wdając się z nimi w bójkę. Niestety właściciel gospody został przez bandytów zamordowany, będąc śmiertelnie ugodzony nożem. Złoczyńców rozpoznano i złapano dzięki temu, iż pies karczmarza odgryzł ucho jednemu z nich. Na miejscu śmierci karczmarza postawiono krzyż pokutny." Data na krzyżu 1742.

Krzyż pokutny ze Szprotawy, zlokalizowany w dzielnicy Puszczyków, przy lewobrzeżnym trakcie nadbobrzańskim, na skrzyżowaniu z drogą wiodącą do gotyckiego wiejskiego kościółka (obecnie skrzyżowanie ulic Kościelnej i Kasprzaka). Wpisany do rejestru zabytków. Krzyż posiada wyryty miecz, - narzędzie popełnionej zbrodni. Okoliczności postawienia krzyża oraz jego szczegółowe datowanie są nieznane. Jedynie lokalna legenda wspomina, że dwaj bracia pobili się na pobliskim „krwawym polu" (Blutacker), dla jednego z nich ze skutkiem śmiertelnym. Zabytek pochodzi najprawdopodobniej z XIV wieku.

Krzyże pokutne w Lutynce (gmina Wymiarki). Dwa krzyże pokutne stoją przed gotyckim kościołem, przy głównej drodze wiejskiej. Wpisane do rejestru zabytków. Wykonane są z piaskowca. Jeden z krzyży posiada wyrytą datę 1418, - według kroniki parafialnej postawił go M.Falkenhayn za zamordowanie mieszkańców wsi. Drugi krzyż dotyczy mordu dokonanego przez rycerza na innym rycerzu i jest datowany ogólnie na XV wiek.

Kunichen w latach 1786-87 (do 1840 roku odrębna wieś, potem część Szprotawy, leżała w ciągu obecnej ul. Konopnickiej), posiada 1 gospodę. 25 chałupników, 1 inny dom, - razem 27 domostw i 142 mieszkańców. Właścicielem jest klasztor magdalenek w Szprotawie.

Kuźnica miedzi w Dziećmiarowicach (gmina Szprotawa). To swojego rodzaju ewenement w dziejach ziemi szprotawskiej. Została założona przez miasto Szprotawa w 1719 roku. Zlokalizowana była na wyspie na rzece Bóbr, pomiędzy kuźnicą żelaza a młynem. Ponieważ w okolicy nie występowała ruda miedzi, w Dziećmiarowicach przerabiano na blachy i naczynia rudę sprowadzaną (prawdopodobnie z

© Copyrights by Maciej Boryna

Węgier). W piśmie do komorzego głogowskiego z 1748 roku burmistrz Szprotawy Burmann pisze, że kuźnica w Dziećmiarowicach musi koniecznie funkcjonować, w przeciwnym razie klientela z Polski odwróci się i sama założy sobie kuźnice. Poza tym kowale miedzi z okolicznych miast skarżyli się często, że kuźnica dziećmiarowicka nie pracuje jak niegdyś. Zarządzenie komorzego z 1768 roku zabroniło sprowadzania na Śląsk rudy miedzi z zagranicy i nakazało Dziećmiarowicom sprowadzać ją z kopalni w Rothenburg (Saale). W latach 1762-63 kuźnica dostarczała bardzo duże ilości kotłów i rondli dla pruskiego wojska. Dzierżawił ją wtedy mistrz C.G.Guercke, - syn znanej rodziny kowalskiej ze Szprotawy. W 1784 roku hutę odbudowano od podstaw.

Kuźnica żelaza w Szprotawie. Pierwsza wzmianka o kuźnicy (hammermole) pochodzi z 1381 roku z księgi miejskich wydatków. Według lokalnego historyka dr F.Matuszkiewicza jest to pierwsza pisemnie poświadczona kuźnica żelaza na Śląsku. Zlokalizowana była nad rzeką Szprotawą, na wschodniej rubieży miasta (powyżej nieistniejącego już późniejszego kościoła Ciała Chrystusa). Badania Muzeum Ziemi Szprotawskiej w 2006 roku potwierdziły zachowanie się w tym miejscu pozostałości kanału i wyspy. Spiętrzona woda Szprotawy tworzyła niegdyś w tym miejscu zalew.

Laubanus Melchior (Magister), ur. 10 grudnia 1567 roku w Szprotawie. Był rektorem szkoły miejskiej w Szprotawie (1594), następnie w Złotoryi. W 1608 roku pracował jako prorektor w Gdańsku, po czym powrócił do Szprotawy. W 1610 roku jako rektor i hrabia przejął sławną szkołę książęcą w Brzegu. Tam zm. 1 maja 1633 roku.

Legenda o martwym Szade. Nawiązuje do okolicy wsi Lubiechów w gminie Małomice. Udając się z Lubiechowa w kierunku dzisiejszego poligonu, dojdziemy do skrzyżowania ze starą drogą pruszkowską. O tym skrzyżowaniu krąży następująca przypowieść: „Furman Szade ze Śliwnika wybrał się wraz z dwoma mieszkańcami Lubiechowa po drewno do lasu. W czasie podróży na pewnym skrzyżowaniu Szade musiał stanąć za potrzebą. Tymczasem jego dwaj kompani ruszyli powoli naprzód. Szade długo się nie pojawiał, więc zawrócili i ku swojemu zdziwieniu znaleźli go martwego. Okazało się, że Szade zmarł na zawał serca. Na pamiątkę tego tragicznego zdarzenia na wspomnianym skrzyżowaniu postawiono słup z piaskowca, a miejsce to odtąd powszechnie nazywano „martwy Szade” (der tote Schade)”.

Leszno Dolne w latach 1786-87, (Niederleschen, obecnie wieś w gminie Szprotawa), w miejscowości znajdują się kościół kat. i ewang., do których uczęszczają mieszkańcy Bobrowic, Leszna Górnego, Dziećmiarowic i Sierakowa. Wieś posiada plebanię, szkołę, folwark, 2 młyny. 6 służebnych rolników, 12 zagrodników, 21 chałupników, 14 innych domów, - razem 60 domostw i 384 mieszkańców. W 1518 roku wieś należała do braci von Kittlitz. W 1686 roku właścicielem był G. von Haugwitz. W 1693 należy do H. von Spienla. W 1713 roku wieś kupuje klasztor magdalenek w Szprotawie.

© Copyrights by Maciej Boryna

Leszno Dolne w 1840 roku, wieś należy do wdowy Schaar z domu Weise. 64 domy, 1 pałac, 1 folwark, 479 mieszkańców (w tym 229 ewangelików). Kościół ewang., do 1798 filialny podległy parafii w Szprotawie. Do parafii ewang. przynależą: wieś górna i dolna, domki na bagnach (Bruchhäuser), Bobrowice, Kopanie, Sieraków, Szprotawka. Szkoła ewang., 1 nauczyciel pracujący także w Szprotawce. Do rewiru szkoły przynależy Kopanie. Kościół kat., dotowany kapłan, 1 łan gruntów proboszczowskich wraz z lasem. Do parafii kat. przynależą: Leszno Dolne, Leszno Górne, Bobrowice, Dziećmiarowice, Szprotawka i Sieraków. Szkoła kat. dla dzieci wszystkich parafian. 1 młyn wodny na 4 koła, tłocznia oleju, tartak, browar, palarnia, bielarnia, gospoda, 10 rzemieślników, 4 kupców. 800 owiec, 189 wołów. 1 kuźnica żelaza. Patrz także: Franki szwajcarskie w Lesznie Dolnym.

Leszno Górne, wieś w gminie Szprotawa, położona w Borach Dolnośląskich, nad rzeką Bóbr, ok. 14 km na południe od miasta. Wzmiankowana po raz pierwszy w 1406 roku. W późnym średniowieczu jako mała osada kuźnicza, sąsiadująca od północny z Lesznem Dolnym, a przez rzekę Bóbr z Sierakowem. Z racji bogactwa okolicznych terenów w rudę darniową żelaza, stała się ośrodkiem metalurgicznym. Huta przestała funkcjonować dopiero w XIX wieku. W 1520 roku wieś została zakupiona przez miasto Szprotawa. Na miejscu huty otwarto dużą fabrykę papieru i celulozy, która działała do 1945 roku, równorzędnie z tartakiem. W czasie jej funkcjonowania znacznie wzrosła liczba mieszkańców wsi i zabudowań. Po II WŚ na bazie dawnej fabryki utworzono zakład garbarski, jeden z największych pracodawców w okolicy. W latach 70/80-tych XX wieku wieś rozrosła się do formy małego miasteczka, rozważano nawet podjęcie starań o nadanie praw miejskich. Kolejowy węzeł z bocznicą prowadzącą na poligon wojskowy (również do kopalni piasku i żwiru pod Kozłowem). Podczas II WŚ pracowali tu jeńcy radzieccy. Nad Bobrem elektrownia wodna z jazem. Przy mostach kolejowych oraz przy garbarni poniemieckie kioski wartownicze.

Leszno Górne w latach 1786-87, właścicielem wsi jest miasto Szprotawa. 1 folwark, szkoła, wolny majątek, młyn. 4 służebnych rolników, 20 chałupników, 6 innych domów, razem 35 domostw i 298 mieszkańców. Do tego przynależą: Biernatów (część) z 5 chałupnikami, Kopane z 4 chałupnikami, leśniczówka z 4 chałupnikami, huta z 2 mieszkaniami urzędników zakładowych, 6 domów hutników i kopaczy.

Leszno Górne w 1840 roku, wieś należy do komory szprotawskiej. 58 domów, 1 folwark, 442 mieszkańców (w tym 34 katolików). Kościół ewang. i kat. w Lesznie Dolnym. Wspólny cmentarz z Biernatowem. Szkoła ewang. tylko dla miejscowych, 1 nauczyciel. 1 młyn wodny na 4 koła, tartak, palarnia, 2 gospody, 4 ławy lniarskie, 2 kramarzy, 5 rzemieślników. Wyrobisko rudy darniowej żelaza z wydajnością 2.483 skrzyń po 7 szefli (o wartości surowca 3.476 talarów). Huta żelaza należąca do spółki akcyjnej w Nowej Soli. 800 owiec, 245 wołów. Do tego ponadto należą: Domy na bagnach lub leśne (Bruch- oder Forsthäuser), 2 chałupników; Domy kuźnicze lub huty leszniańskie (Hammerhäuser oder Oberleschner Eisenhütten), 2 wysokie piece, z których 1 jest czynny. Zakłady należą do komory szprotawskiej. Od 1

© Copyrights by Maciej Boryna

lipca 1834 roku wydzierżawione na 10 lat dla Warmuth i Flemming. Ponadto kolonia leśnych domów - Waldhäuser.

Leśny dom (Waldhaus, kolonia leśna na południu dawnego powiatu szprotawskiego, obecnie nie istnieje), założona w latach 1736-51 w Borach Dolnośląskich, ok. 2½ km na północ od Borowego Zdroju (Koberbrunn). 2 zabudowania, w tym leśniczówka szachulcowa z 1744 roku. Ok. 1½ km na północny-zachód od niej – dawna gospoda „nad jeziorem" (Seekretscham), zbud. w tym samym czasie. Obecnie teren poligonu wojskowego (zabytkowa wieża obserwacyjna).

Liczba mieszkańców Szprotawy w latach 1761–1905. 1761: 1507 mieszkańców; 1810: 2412; 1816: 2231 (po kampanii napoleońskiej); 1825: 2960; 1828: 2995; 1840: 3725; 1843: 4102; 1849: 4749; 1885: 7552; 1890: 7644; 1895: 7673; 1900: 7846; 1905: 7900

Lotnisko w Szprotawie, zlokalizowane na wschód od miasta. Zbud. w 1. poł. lat 30-tych XX wieku na miejscu wcześniejszego miejskiego poligonu artyleryjskiego. Przy lotnisku działał klub szybowcowy. Murawę zamieniono na betonowy pas startowy dopiero w czasie II wojny światowej wraz z wprowadzaniem samolotów odrzutowych. Niemiecka baza lotnicza (Fliegerhorst Sprottau) posiadała hale naprawcze, baraki koszarowe, kantynę. W mieście prowadziła działalność szkoła pilotów. Po wojnie bazę zajmuje lotnictwo radzieckie, które rozbudowuje cały kompleks. W latach 60-tych XX wieku powstają hangary lotnicze, bunkier dowodzenia i magazyn atomowy. Żołnierze i ich rodziny, łącznie kilka tys. osób, zamieszkuje w poniemieckich obiektach oraz nowo wybudowanych blokach. Na potrzeby koszar zostaje zamknięta stara szosa przemkowska. Pas startowy rozbudowano do długości 3,6 km. Na rok ewakuacji JAR, tj. 1992, na lotnisku w Szprotawie mieścił się klucz dowodzenia 149. dywizji lotnictwa bombowego wraz z podległym mu 89. Pułkiem Lotnictwa Bombowego, latającym na samolotach Su-24. Dowództwo w Szprotawie obejmowało także 42. Tannenberski Pułk Lotnictwa Bombowego Gwardii w Żaganiu (Stara Kopernia/Tomaszowo) oraz 3. Pułk Lotnictwa Bombowego w Krzywej. Czasowo w Szprotawie stacjonowała ponadto eskadra szturmowa helikopterów. W roku ewakuacji, przebazowania samolotów wszystkich 3 pułków dokonali piloci ze Szprotawy. Personel został przerzucony na pokładach Ił-76 i An-42.

Lubartów w latach 1786-87 (Qumälisch, obecnie wieś w gminie Wymiarki), miejscowość należy do komory książęcej. Posiada 1 ziemiański folwark. Zamieszkuje ją 13 zagrodników, 3 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 89, uczęszczających do kościoła w Straszowie.

Lubartów w 1840 roku, wieś należy do żagańskiej komory książęcej. 1 folwark, tłocznia oleju, gospoda. 3 rzemieślników, 2 tkaczy. Razem 24 chałupy. Łączna liczba mieszkańców: 24 (w tym 3 katolików). Kościoły ewang. i kat. w Przewozie.

Lubiechów w 1840 roku (Liebichau, obecnie wieś w gminie Małomice), miejscowość należy do hrabiego zu Dohna na Małomicach. 52 domy, 391 mieszkańców (w

© Copyrights by Maciej Boryna

tym 2 katolików). Kościół ewang. w Małomicach. Szkoła ewang. tylko dla miejscowych, 1 nauczyciel nauczający także w Pruszkowie. Kościół kat. w Rudawicy. 1 gospoda, 3 rzemieślników. 243 woły. Do tego przynależy posesja ogrodnicza Hoppehübel.

Lubieszów w latach 1687-88 (Liebsen, także Lipsen, obecnie wieś w gminie Wymiarki), miejscowość włączona do parafii w Koninie Żagańskim. Właścicielem jest Ch.S. von Roth. Wieś zamieszkuje 6 chłopów, 12 zagrodników, wszyscy luteranie.

Lubieszów w latach 1786-87, wieś posiada ziemiański dom mieszkalny, 2 folwarki, młyn (wiatrak). Zamieszkuje ją 4 chłopów, 14 zagrodników, 4 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 140, podległych parafii w Koninie Żagańskim. Własność potomków hrabiego K.H. von Tottleben.

Lubieszów w 1840 roku, wieś należy do żagańskiej domeny książęcej, do księżnej D. von Talleyrand. 1 folwark, młyn (wiatrak), gospoda, cegielnia. 18 ław lniarskich, 3 innych rzemieślników. Łączna liczba mieszkańców: 268 (w tym 3 katolików). Razem 40 chałup. Kościół ewang. w Koninie Żagańskim, kościół kat. w Witoszynie Dolnym. 129 wołów. Do tego należy folwark Sandvorwerk (zwany też Maria-Vorwerk).

Lutnia w latach 1786-87 (Luthrötha, także Lüttröthe, niegdyś wieś, obecnie dzielnica Żagania), miejscowość posiada 1 folwark ziemiański, 1 młyn wodny. 2 zagrodników, 1 chałupnik. Łączna liczba mieszkańców: 43. Właścicielem jest klasztor augustianów w Żaganiu.

Lutynka w latach 1687-88 (Leuthen, obecnie wieś w gminie Wymiarki), miejscowość włączona do parafii w Witoszynie Dolnym. Wieś i kościół podlegają szpitalowi św. Ducha w Żarach. Wieś zamieszkuje 13 chłopów, 4 zagrodników, - wszyscy zagorzali luteranie.

Lutynka w latach 1786-87, wieś posiada filialny kościół kat., podległy parafii w Witoszynie Dolnym. 1 szkoła, 18 chłopów, 9 zagrodników, 1 chałupnik. Łączna liczba mieszkańców: 188. Własność szpitala św. Ducha i Krzyża w Żarach.

Lutynka w 1840 roku, wieś należy do szpitala św. Krzyża w Żarach. Posiada kościół kat. podległy parafii w Witoszynie Dolnym. Szkoła ewang. tylko dla miejscowych, szkoła kat. (nieczynna). Gospoda, niewielkie dobra kościelne. Razem 54 chałupy. Nauczyciel, 9 ław bawełniarskich, 33 ławy wełniarskie, 7 innych rzemieślników, 3 kupców. Łączna liczba mieszkańców: 316 (w tym 5 katolików). Kościół ewang. w Witoszynie Dolnym. 203 woły.

Łabędzi Staw, patrz Stawy Bobrowickie.

Łaźnia miejska w Szprotawie, zlokalizowana we wschodniej części miasta, w głębi skweru przy obecnej ul. Kościuszki. Zbud. w 1906 roku za kwotę 61 tys. ma-

© Copyrights by Maciej Boryna

rek z inicjatywy rady miejskiej. Decyzję o budowie podjęto z okazji srebrnych godów pary cesarskiej. Ówcześnie był to nowoczesny kompleks (z ciepłą wodą). Łaźnię użytkowano długo po 1945 roku. W XX/XXI wieku nieużytkowana, sprzedana w ręce prywatne, przebudowana. Dokumenty donoszą o wcześniejszych łaźniach w mieście.

Łąkociny w latach 1786-87 (Haselbach, obecnie wieś-przysiółek w gminie Przemków), miejscowość jest własnością hrabiego K.A. von Reder i przynależy do dóbr przemkowskich. Wieś posiada 1 folwark, młyn. 6 zagrodników, 3 chałupników, 4 inne chałupy. Łączna liczba mieszkańców: 93. Razem 15 dymów.

Łąkociny w 1840 roku, wieś należy do dóbr przemkowskich, do barona H.B. von Block-Bibran na Modłej. Folwark, młyn wodny, gospoda. Razem 12 chałup. Łączna liczba mieszkańców: 105 (wszyscy ewangelicy). Kościół ewang. w Pogorzeliskach.

Łężce w latach 1786-87 (Langen, obecnie wieś w gminie Przemków), miejscowość należy do barona von Seherr-Toss na Przemkowie. Wieś posiada szkołę, wolny majątek. 8 służebnych chłopów, 5 zagrodników, 20 chałupników, 16 innych chałup. Razem 51 dymów. Łączna liczba mieszkańców: 342.

Łężce w 1840 roku, wieś należy do dóbr przemkowskich, do barona H.B. von Block-Bibran na Modłej. Szkoła ewang., gospoda. Razem 86 chałup. Nauczyciel, szewc. Łączna liczba mieszkańców: 483 (w tym 23 katolików). Kościół ewang. i kat. w Przemkowie. 345 wołów. Do tego przynależą kolonia i folwark Neidhardt z 14 chałupami i 102 mieszkańcami (w tym 2 katolików) oraz kolonia Stichhäuser lub Bruchhäuser z 8 chałupami i 44 mieszkańcami (w tym 9 katolików).

Łozy w latach 1786-87 (Loos, obecnie wieś w gminie Żagań), miejscowość należy do komory książęcej. Posiada folwark ziemiański, szkołę, młyn wodny. 10 chłopów, 41 zagrodników, 5 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 43, uczęszczających do kościoła w Rudawicy (licząc także mieszkańców koloni Rothewasser Schleife).

Łozy w 1840 roku, wieś należy do żagańskiej komory książęcej. 1 folwark, szkoła ewang. tylko dla miejscowych, młyn wodny na 2 koła, 2 gospody. Nauczyciel, 16 rzemieślników, 3 kupców. Razem 76 chałup. Łączna liczba mieszkańców: 471 (w tym 9 katolików). Kościół ewang. w Dohms, kościół kat. w Rudawicy. 320 wołów. Do tego należą kolonie Buschhäuser oraz Rothe Wasserschleife.

Machów w latach 1687-88 (Deutsch-Machen, w 1936 roku włączona do Bożnowa, wcześniej odrębna wieś), miejscowość przynależy do parafii w Bożnowie. Właścicielem jest klasztor augustianów w Żaganiu. 5 chłopów, 1 zagrodnik, - wszyscy luteranie.

Machów w latach 1786-87, wieś posiada 6 chłopów, 2 zagrodników. Łączna liczba mieszkańców: 52. Parafialnie podlega pod kościół w Bożnowie. Wieś jest własnością klasztoru augustianów w Żaganiu.

© Copyrights by Maciej Boryna

Machów w 1840 roku, do 1810 roku należał do klasztoru augustianów w Żaganiu, obecnie do domeny królewskiej. Gospoda. Razem 9 chałup. Łączna liczba mieszkańców: 57 (w tym 11 katolików).

Makieta lotniska koło Pogorzeli. W Borach Dolnośląskich, na południe na wschód od nieistniejącej osady Pogorzele (Neuvorwerk), Armia Radziecka utworzyła makietę lotniska wojskowego w skali 1:1, widoczną tylko z powietrza. Nie posiada żadnych budowli, lecz starannie wyorane w ziemi zarysy pasa startowego, hangarów lotniczych i pozostałych obiektów infrastruktury. Była wykorzystywana do ćwiczeń bombardowania lotniska. Obecnie teren Przemkowskiego Parku Krajobrazowego.

Marcinów w latach 1687-88 (Merzdorf, obecnie wieś w gminie Brzeźnica), miejscowość posiada kościół filialny. Własność R. von Gersdorf. Zamieszkuje ją 12 chłopów, - wszyscy niemieccy luteranie.

Marcinów w latach 1786-87. We wsi znajduje się kościół kat. filialny, podległy parafii w Brzeźnicy Górnej. 11 chłopów, 4 zagrodników, 2 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 110. Właścicielem jest baron F. von Lüttwitz, przed nim hrabia von Röder.

Marcinów w 1840 roku, wieś należy do porucznika Pachur z Dolnego Wichowa. 1 gospoda. 3 rzemieślników, 4 kupców, 18 ław tkackich. Razem 34 chałupy. Łączna liczba mieszkańców: 161 (wszyscy ewangelicy). Kościół ewang. w Wichowie. Niegdyś wieś posiadała własny kościół, z którego pozostała drewniana dzwonnica. 114 wołów.

Marysin w latach 1786-87 (Annenhof, także Annenvorwerk, obecnie dzielnica Żagania), osada stanowi własność szpitala św. Anny w Żaganiu. Posiada 1 folwark. 2 zagrodników. Łączna liczba mieszkańców: 35.

Marysin w 1840 roku, osada należała wcześniej do szpitala św. Anny w Żaganiu, obecnie do pani Drabitius z domu Bojanowska. Ziemiański dom mieszkalny, folwark, cegielnia. Razem 9 chałup. Łączna liczba mieszkańców: 47 (w tym 9 katolików). Kościół ewang. w Żaganiu, kościół kat. w Starym Żaganiu.

Matuszkiewicz Felix, ur. 12 stycznia 1885 w Szprotawie, zm. 18 kwietnia 1956 w Neustadt/Donau, syn fabrykanta Józefa i Małgorzaty z domu Kopankiewicz, wyznania kat., doktor prawa, historyk i badacz dziejów ziemi szprotawskiej, założyciel i kustosz muzeum w Szprotawie, radny, działacz społeczny. Po zdaniu matury w 1903 roku studiuje prawo na uniwersytetach w Heidelbergu, Lipsku, Greifswaldzie i we Wrocławiu. Pierwszy egzamin prawniczy zdał w roku 1906, a w 1912 w Berlinie tzw. duży państwowy egzamin. W 1910 roku zdał egzamin doktorancki, pisząc o sądownictwie w dawnym Księstwie Głogowskim. W 1912 roku osiada w Szprotawie jako adwokat i notariusz. W dniu 23 czerwca 1928 roku miejsce ma otwarcie miejskiego muzeum i muzeum Laubego, które urządził Matuszkiewicz. Mimo czasochłonnej pracy jako adwokat, nadal badał dzieje miasta i okolicy oraz publikował

© Copyrights by Maciej Boryna

opracowania. W 1922 roku wojewoda śląski mianował go opiekunem zabytków w powiecie szprotawskim. Towarzystwo Historii Śląskiej powierzyło mu szefostwo koła w Szprotawie. Do 1933 roku był szefem szprotawskiego koła niemieckiej partii centrum. W 1936 roku przejmuje niepaństwowe archiwum śląska - oddział powiatu szprotawskiego. Po zakończeniu II wojny światowej ostaje w Passau. Jako politycznie nieobciążony natychmiast znajduje zatrudnienie w okupacyjnym urzędzie amerykańskim jako sędzia. Zawód sędziego nie odpowiadał mu, próbował ponownie otworzyć biuro adwokackie. Będąc w wieku 70 lat, z powodu ciężkich dolegliwości chorobowych przechodzi na emeryturę. Na jego wniosek zmieniono nazwę ulicy w Iławie (Szprotawie) z Hauptstrasse na ulicę H.Wűrben, - na cześć biskupa wrocławskiego (1302-1319), którego rodzina utrzymywała stosunki ze Szprotawą i Iławą. W dniu 16 marca 1934 roku z inicjatywy Matuszkiewicza odsłonięto pomnik mistrza pszczelarskiego ze Szprotawy – N.Jacoba. Z blisko 50 publikacji historyczno-naukowych najbardziej znanym dziełem jest „Historia miasta Szprotawa" (Geschichte der Stadt Sprottau), którą wydał w 1908 (pracując wtedy jako młody referendarz sądowy). Tytuły ważniejszych prac (w tłumaczeniu na język polski): Czy średniowieczna przesieka ma związek z Wałami Śląskimi?, Historia miasta Szprotawa, Inwentarze niepaństwowego archiwum Śląska - Powiat Szprotawski (współautor), Kaplica św. Anny w Dalkowie, Nickel Jacob ze Szprotawy - dawny mistrz śląskiego pszczelarstwa, Niemiecka księga miast (artykuł o Szprotawie), Nadanie praw miejskich Zielonej Górze i Krosnu Odrzańskiemu w 1323, Kościół ewangelicki w Szprotawie, Wspomnienia na okazję 70. rocznicy śmierci Henryka Laubego, Fryderyk Gielczewski z Iławy i jego teoria o statkach powietrznych, Nasza żagańsko-szprotawska ojczyzna (współautor), Średniowieczne sądownictwo w Księstwie Głogowskim (praca doktorska), Geografia historyczna dawnej Szprotawy (praca niepublikowana). Planowana była m.in. seria dziejów szprotawskich wsi. Historyk mieszkał ostatnio w Szprotawie przy obecnej ul. Kopernika, kancelarię adwokacką prowadził przy Pl. Ewangelickim. W dniu 17 października 2003 roku na ścianie Szprotawskiego Domu Kultury odsłonięto drewnianą tablicę pamiątkową Matuszkiewicza. Od 18 czerwca 2005 roku Muzeum Ziemi Szprotawskiej nosi imię F.Matuszkiewicza. Patrz także: Zaginiony manuskrypt dr F.Matuszkiewicza ze Szprotawy.

Międzylesie w latach 1786-87 (Walddorf, obecnie wieś w gminie Niegosławice), miejscowość posiada 1 folwark. 6 zagrodników, 1 chałupnik, 6 innych domów, - razem 15 domostw i 103 mieszkańców. Własność barona von Lüttwitz.

Międzylesie w 1840 roku, kolonia należąca do żony poborcy podatkowego Zippel, z domu Gilbrich. 10 domów, 1 folwark. 90 mieszkańców (ewangelicy). Kościół ewang. w Gościeszowicach, kościół kat. w Borowinie. 1 gospoda. Do tego należą domy Finkenhäuser.

Miłaków w latach 1786-87 (Milka, także Milkau, obecnie wieś w gminie Nowe Miasteczko), miejscowość stanowi własność księcia von Schönaich. 1 ziemiański dom mieszkalny, 3 folwarki, plebania, szkoła, kościół, 1 wolny majątek, 3 młyny

© Copyrights By Maciej Boryna

wodne. 9 służebnych chłopów, 19 zagrodników, 14 chałupników, 4 inne domy. Razem 56 dymów. Łączna liczba mieszkańców: 316.

Miłaków w 1840 roku, wieś należy do majoratu Siedlisko. Przed 1820 rokiem przynależała terytorialnie do powiatu kożuchowskiego, potem do szprotawskiego. Posiada pałac ziemiański, leśniczówkę, szkołę kat., 3 młyny wodne, 2 młyny wiatraki, palarnię, gospodę, gościniec. Razem 81 chałup. Nauczyciel, 16 ław lniarskich, 2 kramarzy, 4 rzemieślników. Łączna liczba mieszkańców: 495 (w tym 226 ewangelików). Kościół ewang. w Nowym Miasteczku, kościół kat. parafialny na miejscu, z ½ łana dóbr kościelnych. 7750 owiec, 261 wołów. Do wsi wlicza się także folwark pałacowy i dolny folwark, a także Buchwald (czasem zaliczany do Bukowicy).

Miodnica w latach 1786-87 (Mednitz, także Mäthnitz, obecnie wieś w gminie Żagań). Jedna część wsi, książęca, posiada kat. kościół filialny podległy parafii w Dzietrzychowicach. 1 plebania, szkoła, 2 młyny wodne. 10 chłopów, 24 zagrodników, 3 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 228; Druga część wsi posiada 1 folwark. 3 zagrodników. Łączna liczba mieszkańców: 23. Właścicielem jest F.S. von Löwenberg.

Miodnica w 1840 roku, składa się ze średniej, górnej i dolnej wsi. Średnia i górna wieś należą do żagańskiej komory książęcej. Pałac, 2 folwarki, szkoła ewang. zbud. w 1833 roku, szkoła kat. obsługiwana przez nauczyciela z Dzietrzychowic, 2 młyny wodne na 2 koła, gospoda. Razem 52 chałupy. Nauczyciel, 10 rzemieślników, 2 kupców. Łączna liczba mieszkańców: 462 (w tym 70 katolików). Kościół ewang. w Żaganiu, kościół kat. na miejscu; Dolna wieś należy do Grünig. Folwark. Razem 13 chałup. 10 ław wełniarskich i lniarskich. Łączna liczba mieszkańców: 67 (w tym 21 katolików).

Młyn górny w Szprotawie (Obermühle), zlokalizowany przy ul. Młynarskiej, nad kanałem młyńskim zasilanym z rzeki Bóbr. Wpisany do Gminnej Ewidencji Zabytków pod nr 27/2475, murowany czerwoną cegłą. Przebudowywany. Szprotawskie młyny nad Bobrem, z tyłu zamku, zostały wzmiankowane m.in. w inwentarzu zamkowym z XVI wieku. Na budynku produkcyjnym, w nadprożu od strony północnej, wmurowana jest tablica piaskowcowa z datą renowacji 19.06.1737. Obecnie czynny.

Młyn dolny w Szprotawie (Niedermühle), obecnie nie istnieje. Znajdował się nad kanałem młyńskim w narożu skrzyżowania ulic Młynarskiej i Krasińskiego. Rozebrany po 1945 roku. Jego sylwetkę ukazują przedwojenne pocztówki. Był murowany czerwoną cegłą.

Młynów (Młynowo) w latach 1786-87 (Lauterbach, obecnie część Przemkowa, niegdyś odrębna osada), wieś należy do barona von Seherr-Toss na Przemkowie. 1 wolny majątek, 3 młyny. 10 służebnych chłopów, 6 zagrodników, 29 chałupników, 22 inne domy. Razem 71 dymów. Łączna liczba mieszkańców: 404. Do tej gminy przynależą: kolonia Bruchhäuser i Georgenmühle, - razem 4 chałupy, młyn, 1 inna chałupa.

© Copyrights by Maciej Boryna

Młynów (Młynowo) w 1840 roku, wieś należy do dóbr przemkowskich, do barona von Block-Bibran na Modłej. Pałac ziemiański, folwark, szkoła ewang., 2 młyny wodne na 4 koła, młyn drobnicowy garbarski, tartak, papiernia z 1 kadzią, browar, bielarnia, 4 gospody, cegielnia. Razem 103 chałupy. Nauczyciel, 3 rzemieślników, 5 kupców, 9 domokrążców. Łączna liczba mieszkańców: 665 (w tym 12 katolików). Kościół ewang. i kat. w Przemkowie. 1180 owiec, 439 wołów. Do tego przynależy kolonia kuźnicza Hammer lub Hoher Ofen z 13 chałupami i zakładem hutniczym. Do 1795 roku stały w tym miejscu 4 chałupy zwane Bruchhäuser, a obok nich młyn Georgenmühle.

Młynówka, potok, prawy dopływ Bobru, ujście na zachód od Małomic. Źródło we wsi Siecieborzyce. Długość ok. 20 km. Wzdłuż jego biegu rozlokowały się również osady Witków, Janowiec, Chichy i Bobrzany. W środkowym i dolnym biegu tworzy malownicze głębokie meandry. W średniowieczu i później na wielu stanowiskach wykorzystywany na stawy hodowlane i dla napędzania młynów. Na odcinku Witków-Janowiec do XVIII wieku stanowił granicę pomiędzy księstwami głogowskim a żagańskim.

Moczyń w latach 1687-88 (Polnisch-Machen, także Pohlischmachen i od 1914 roku Machenau, obecnie dzielnica Żagania, niegdyś odrębna osada), wieś przynależy do parafii w Bożnowie. Stanowi własność księcia żagańskiego. 11 chłopów, 1 zagrodnik. W 1691 roku: 64 mieszkańców.

Moczyń w latach 1786-87, należy do domeny książęcej. 1 sala wiejska. Wieś zamieszkuje 11 chłopów, 5 zagrodników, 3 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 130, uczęszczający do kościoła w Bożnowie.

Moczyń w 1840 roku, należy do żagańskiej komory książęcej. Szkoła ewang. zbud. w 1789 roku (do obrębu szkolnego należą także folwarki Neuvorwerk i Sandhäuser), gospoda. Razem 30 chałup. Nauczyciel, 5 ław bawełniarskich, 3 ławy lniarskie, 1 mechanik (?). Łączna liczba mieszkańców: 200 (w tym 10 katolików). 125 wołów. Do tego przynależą chałupy kolonistów Schäferhäuser.

Moller Martin ze Szprotawy, ur. 13 marca 1594 roku w Szprotawie. Przez wiele lat był proboszczem parafii szprotawskiej. Następnie przeniósł się do Zgorzelca, gdzie udzielał się jako rektor. Tam zm. 9 marca 1649 roku. Zasłynął przede wszystkim jako poeta religijny piszący po łacinie. Od 2005 roku w niemieckiej części Zgorzelca z inicjatywy kościoła ewang. organizowane jest muzeum – dom Mollera.

Most bauhausowski w Szprotawie, zlokalizowany w ciągu ul. Krasińskiego, przerzucony przez rzekę Szprotawę, tuż przed jej ujściem do Bobru. Stanowi jedno z połączeń mostowych z wyspą-barbakanem. Wpisany do Gminnej Ewidencji Zabytków pod nr 3/2475. Długość 17 m, szerokość 9 m. Balustrady betonowe z wąskimi pionowymi prostokątnymi otworami. Na wschodnim początku jednej z balustrad słabo widoczna data budowy 1924. Swą sylwetką nawiązuje do niemieckiego stylu Bauhaus. Po stronie południowej mostu znajdują się urządzenia do spiętrzania wo-

© Copyrights by Maciej Boryna

dy. Stalowe korpusy przekładni posiadają napisy niemieckojęzyczne z nazwą producenta (L.Köhler G.m.b.H. Maschinenfabrik Hirschberg i.R.).

Most Laube`go w Szprotawie (Laube-Brücke), wyprowadzający ruch komunikacyjny z centrum w kierunku północnym, w ciągu obecnej ul. Traugutta. Przerzucony przez rzekę Szprotawę. Wpisany do Gminnej Ewidencji Zabytków pod nr 1/2475. Zbud. w 1891 roku. Długość 25 m, szerokość 9 m. Na krawędziach przęsło dołem boniowane, balustrada żelazna kuta. Po obu stronach po dwa medaliony z piaskowca, jeden z datą 1891, drugi z imieniem Laube. Ściany mostu kryte bloczkami z piaskowca. Przy obu końcach po każdej stronie wnęki na ławki. Nazwa mostu odnosi się do ur. w Szprotawie pisarza i dramaturga H.Laube`go (1806-1888). Jego pomnik stał przy moście, od strony centrum.

Most św. Jana Nepomucena w Szprotawie (Nepomuk-Brücke), jeden z ciągu czterech mostów wyprowadzających ruch komunikacyjny z centrum miasta w kierunku południowym. Przerzucony przez kanał młyński. Jego istnienie jest poświadczone od średniowiecza. Stan obecny pochodzi z 1907 roku. Długość 23 m, przy szerokości 8,5 m. Przęsło mostu na krawędziach boniowane, balustrady żelazne kute. Przy wschodniej balustradzie, od strony centrum miasta, stoi figura św. Jana Nepomucena, patrona mostu. Wpisany do Gminnej Ewidencji Zabytków pod nr 4/2475. W przeszłości był zadaszony.

Muzeum Ziemi Szprotawskiej im. F.Matuszkiewicza w Szprotawie, założone z inicjatywy społecznej w 2003 roku przez Towarzystwo Bory Dolnośląskie, przy współpracy z Gminą Szprotawa. Siedziba muzeum mieści się w zabytkowym budynku Bramy Żagańskiej przy ul. Świerczewskiego 20. Działy: archiwaliów, archeologiczno-historyczny, przyrodniczy i turystyczny. Łącznie 6 sal ekspozycyjnych oraz plac ekspozycyjny na zewnątrz. Najcenniejsze eksponaty: anonimowa kronika Szprotawy z XVIII wieku, kord bojowy z XVI wieku, kamienne kule bombardujące, urny Kultury Łużyckiej wykopane w centrum Szprotawy, toporki kamienne, cegły węgielne z kościoła ewang. w Szprotawie, skarb dokumentów z wieży wschodniej ratusza w Szprotawie, kufer posagowy z XVIII wieku z motywami ludowymi i wiele innych.

Mycielin w 1840 roku (Metschlau, obecnie wieś w gminie Niegosławice), miejscowość należy do porucznika von Niebelschütz. Pałac ziemiański, 3 folwarki, szkoła ewang., szkoła kat., młyn wodny, 2 młyny (wiatraki), browar, 2 palarnie, 3 gospody. Razem 85 chałup. Nauczyciel ewang, nauczyciel kat., 6 kupców. Łączna liczba mieszkańców: 610 (w tym 41 katolików). Kościół ewang. w Gościeszowicach, kościół kat. parafialny na miejscu z 1½ łana dóbr kościelnych z lasem. 905 owiec. Do tego przynależą: młyn wodny Buschmühle z 1 chałupą i 10 mieszkańcami oraz kolonia Metschlau-Siebenhufen należąca do von Heuthausen na Zimnej Brzeźnicy, - z 14 chałupami, 3 rzemieślnikami i 2 kramarzami (łącznie 96 mieszkańców).

Najstarszy budynek w Szprotawie, zlokalizowany przy Pl. Kościelnym 4, na wschód od kościoła maryjnego. Budowla 3-kondygnacyjna z wysokim poddaszem.

© Copyrights by Maciej Boryna

W przeszłości budynek szkoły kat. Nazwany najstarszym w mieście, z racji posiadania na wschodniej elewacji - bandy z datą „1598". Przebudowywany, wpisany do rejestru zabytków.

Nasza żagańsko-szprotawska ojczyzna F.Matuszkiewicza i G.Stellera (oryg. Unsere Sagan-Sprottauer Heimat), wydana w 1956 roku w Köln publikacja poświęcona wybranym wątkom z historii ziemi szprotawskiej i żagańskiej. Pracę otwiera artykuł o historii metalurgii na ziemi szprotawskiej. Następny rozdział to zwięzła monografia ziemi przemkowskiej. W dalszych rozdziałach dowiadujemy się o żagańskiej szlachcie i jej majątkach w późnym średniowieczu. Obszerna część jest poświęcona budowie żagańskiego pałacu.

Neidhardt w latach 1786-87 (kolonia w pobliżu wsi Łężce, dokładna lokalizacja nieustalona, teren gminy Przemków), osada należy do barona von Scherr-Toss na Przemkowie. 1 folwark. 4 zagrodników, 6 chałupników, 4 inne domy. Razem 15 dymów. Do tego przynależy kolonia Stichhäuser (7 dymów). Kolonia przynależy do wsi Łężce. O ile nazwa kolonii nie pochodzi od samego nazwiska, to może nawiązywać do lokalizacji w lesie.

Niegosławice, wieś i siedziba gminy wiejskiej, położona we wschodniej części Powiatu Żagańskiego. Do 1945 roku jako Waltersdorf. Wzmiankowana w 1376 roku. Nazwa wsi prawdopodobnie wywodzi się od imienia pierwszego sołtysa - lokatora. Niegosławice, położone w rejonie występowania dobrych gleb uprawnych, posiadają krajobraz rolniczy. Zabytki godne uwagi: gotycki kościół św. Anny, krzyż pokutny. W 1936 roku urodził się tu laureat Nagrody Nobla w dziedzinie fizjologii i medycyny – G.Blobel. Czynna linia kolejowa Głogów-Żagań, nieczynna Legnica-Kożuchów, dawny węzeł kolejowy.

Niegosławice w latach 1786-87, podlega kapitule katedralnej w Głogowie. Posiada kościół kat., do którego uczęszczają także katolicy z Rudzin, Suchej Dolnej i Krzywczyc. 2 plebanie, 1 szkoła, 1 wolny majątek. 39 służebnych chłopów, 9 wolnych zagrodników, 61 chałupników, 42 inne domy, - razem 155 domostw i 864 mieszkańców.

Niegosławice w 1840 roku, do 1810 roku wieś należała do kapituły katedralnej w Głogowie, obecnie w zarządzie królewskiego urzędu rentierskiego Nowa Sól-Żagań. Posiada 132 domy, 1115 mieszkańców (w tym 42 ewangelików). Kościół ewang. w Przecławiu i Gościeszowicach. Kościół kat. na miejscu, 1 łan gruntu proboszczowskiego i czynsz 1 talar z drogi kościelnej. Do parafii należą: Niegosławice, Krzywczyce, Przecław, Rudziny i Sucha Dolna. Niegosławice płacą dziesięcinę 104 wiadrunki zboża. Szkoła kat. dla dzieci z parafii, 1 nauczyciel, 1 pomocnik nauczyciela. 1 browar, 2 młyny (wiatraki), 2 gospody, 21 ław lniarskich. 6 innych rzemieślników, 11 kupców. 605 owiec, 599 wołów.

© Copyrights by Maciej Boryna

Niemcza w latach 1687-88 (Nimbach, także Nimpsch, obecnie osada w gminie Żagań), włączona do parafii w Miodnicy. Należy do właścicieli Gorzupi. Zamieszkuje ją 4 zagrodników (luteranie).

Niemcza w latach 1786-87, wieś posiada ziemiański dom mieszkalny i folwark. 6 zagrodników, 1 chałupnik. Łączna liczba mieszkańców: 69, uczęszczający do kościoła w Miodnicy. Właścicielem jest K.S. von Knobelsdorf, wcześniej H.S. von Rothenburg.

Niemcza w 1840 roku, właścicielem wsi jest Teuchert. 1 folwark. Razem 17 chałup. 1 ślusarz, 6 ław lniarskich. Łączna liczba mieszkańców: 100 (w tym 1 katolik). Kościół ewang. w Żaganiu, kościół kat. w Górnej Miodnicy. 61 wołów.

Niewyjaśnione morderstwo rodziny Misków w Szprotawie. W 1947 roku w Szprotawie, w dzielnicy Iława, zamordowano 6-osobową rodzinę Misków, zamieszkującą w poniemieckim domu jednorodzinnym na obrzeżu miasta. Motywu i sprawcy/ów okrutnej zbrodni nigdy nie ustalono (przynajmniej oficjalnie). Przez dziesięciolecia przetrwała natomiast plotka, jakoby zbrodni dokonał funkcjonariusz Urzędu Bezpieczeństwa zazdrosny o dziewczynę, a zamieszkujący w owym czasie w Iławie. Zamordowanych rodziców z dziećmi odnaleziono w piwnicy w dużej kałuży krwi. Oto fragment wspomnień por. MO Cz.Kowalczyka: „…Pierwsza sprawa, która nim wstrząsnęła, było bestialskie morderstwo rodziny Misków, rodziców i czworga dzieci. Widok ran zadanych nożem i krew po kostki w pomieszczeniu piwnicznym mogło porazić nawet ludzi obytych z okrucieństwem wojny. Utkwił tow. Kowalczykowi widok młodej dziewczyny, której morderca zadał aż 41 ciosów nożem. Skala zwyrodnienia przekraczała ludzkie pojęcia. Sprawa ta niewątpliwie utkwiła w pamięci innych funkcjonariuszy. Na nic zdały się wysiłki, zarówno pracowników miejscowych jak i wyższego szczebla, w celu ujęcia mordercy. Sprawcy nie ujęto. Dziś mając takie zaplecze naukowo-techniczne, sprawa zostałaby wyjaśniona…"

Nitrzyca (Nittritz Graben), niewielki rów leśny w Borach Dolnośląskich, o długości poniżej 10 km, prawy dopływ Kamiennego Potoku, posiadający swoje źródlisko na wschód od wsi Biernatów. Przepływa w pobliżu ciągu środkowego Wałów Śląskich. Zaliczając do jego biegu integralny system rowów można także przyjmować, iż Nitrzyca jest dłuższa i zaczyna swój bieg przy źródliskach w pobliżu Góry Piaskowiec (160,1 m), nieopodal nieistniejącej wsi Pogorzele.

Nowa Jabłona w latach 1786-87 (Neu-Gabel, obecnie wieś w gminie Niegosławice), miejscowość należy do barona von Dyherrn. Posiada kościół kat. filialny. 1 ziemiański dom mieszkalny, folwark, szkoła, wolny majątek. 10 zagrodników, 9 służebnych chłopów, 27 chałupników, 14 innych chałup. Razem 76 dymów. Łączna liczba mieszkańców: 449. Do tego przynależy leśny folwark Heidevorwerk.

Nowa Jabłona w 1840 roku, należy do J.H.Walther z domu Gerdessen. Do 1820 roku należała terytorialnie do powiatu kożuchowskiego. Pałac, folwark, szkoła ewang., 2 młyny (wiatraki), 2 palarnie, browar, 3 gospody. Razem 42 chałupy.

©Copyrights by Maciej Boryna

Nauczyciel, 9 kupców, 6 rzemieślników. Łączna liczba mieszkańców: 531 (w tym 9 katolików, włącznie z koloniami Beitritthäuser i Heidevorwerk). Kościół ewang. w Gaworzycach, kościół kat. na miejscu z dobrami kościelnymi. 575 owiec, 298 wołów. Do tego przynależą: kolonia Beitritthäuser z 2 chałupami i 12 ewang. mieszkańcami oraz kolonia-folwark Heidevorwerk z 13 chałupami i 66 mieszkańcami (w tym 1 katolik).

Nowa Kolonia Laski w 1840 roku (Neue Forstkolonie, wcześniej Neuer Kauz, obecnie dzielnica Żagania - Kolonia Laski, niegdyś odrębna osada), wieś należy do komory żagańskiej. Gospoda. Razem 16 chałup. 30 ław bawełniarskich, 13 ław lniarskich. Łączna liczba mieszkańców: 113 (w tym 46 katolików). Kościół ewang. i kat. w Żaganiu.

Nowa Kopernia (Küpper), wieś w gminie Szprotawa, położona ok. 1 km na południe od rogatek miasta, na lewym nabrzeżu rzeki Bóbr. Rozciągnięta ulicówka. Wzmiankowana w 1260 roku jako Cupera, w związku z rocznymi dostawami zboża dla kościoła farnego w Szprotawie. W późniejszym okresie jako Grossküpper - Duża Kopernia, w odróżnieniu od sąsiadującej Kleinküpper - Mała Kopernia (obecny Puszczyków). Niegdyś osada kopaczy rudy darniowej żelaza, zobowiązana do płacenia z tego tytułu książęcego czynszu. W średniowieczu wieś należała do tzw. dóbr zamkowych (monarszych), po czym została wykupiona przez miasto. Niegdyś siedziba jednego z miejskich nadleśnictw. Przez Nową Kopernię prowadzi szlak turystyczny niebieski im. Göpperta oraz Pętla Bobrowicka. Na obrzeżu wsi znajdują się dwa zabytkowe kamienne drogowskazy - do Bobrowic i do Koberbrunn.

Nowa Kopernia w latach 1687-88, właścicielem wsi jest rada miejska w Szprotawie, która posiada także prawa patronackie nad kościołem (w obecnym Puszczykowie). Parafialnie do wsi włączone są Komarowo (Mückendorf) i Polkowiczki (Polkwitz). W szkole uczy się 15 uczniów. 15 rolników, którzy są luteranami i uczęszczają do kościoła w Dohms.

Nowa Kopernia w latach 1786-87. Wieś składa się z 2 części: duża i mała (obecny Puszczyków), własność miasta Szprotawa. Kościół bardzo starej daty, wcześniej była tu świątynia pogańska. Do tut. parafii należą także wsie: Komarowo, Polkowiczki i część Śliwnika. Plebania, 2 szkoły, 1 wolny majątek, 2 folwarki. 16 służebnych chłopów, 11 zagrodników, 24 chałupników, 15 innych domów, - razem 73 domostw i 314 mieszkańców.

Nowa Kopernia w 1840 roku, razem Duża- i Mała Kopernia (Puszczyków). Należy do komory szprotawskiej. 59 domów, 1 folwark i 408 mieszkańców (w tym 38 katolików). Kościół ewang. w Szprotawie, na miejscu kościół kat. św. Anny prowadzony przez adiunktów ze Szprotawy. Szkoła ewang., 1 nauczyciel. Nabożeństwa w kościele kat. tylko na święto konsekracji i patronki, przy czym miasto jako patron płaci za mszę i muzykę. Dobra proboszczowskie. Do parafii należą Komarowo (Mückendorf) i Polkowiczki (Klein-Polkwitz). Cmentarz symultaniczny. 1 palarnia, 1 gospoda, 4 ławy lniarskie, 4 innych rzemieślników, 1 kupiec. 293 woły.

© Copyrights by Maciej Boryna

Nowoszów (Nowiny) w latach 1786-87 (Neuhaus, śródleśna wieś w dawnym Księstwie Żagańskim, obecnie nie istnieje, aktualnie teren gminy Iłowa), miejscowość posiada szkołę. Wieś zamieszkuje 6 chłopów, 12 zagrodników, 4 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 173, przynależących parafii w Koninie Żagańskim. Do tego przynależą także kolonie - Buschhäuser i Neuhäuser, z 1 folwarkiem 3 chałupnikami i łącznie 22 mieszkańcami.

Nowoszów (Nowiny) w 1840 roku, wieś należy do żagańskiej komory książęcej. Folwark, szkoła ewang., młyn wodny, gospoda. Razem 53 chałupy. Nauczyciel, 5 rzemieślników, 4 ławy lniarskie, 5 kupców. Łączna liczba mieszkańców: 331 (w tym 6 katolików). Kościół ewang. i kat. w Zgorzelcu. 500 owiec, 274 woły. Do tego przynależą: kolonia Buschhäuser (kilka chałup) i Neugebäude (kilka chałup).

Oblężenie Szprotawy w 1488 roku, dokonane przez oddziały węgierskie pod dowództwem W. von Tettau. 16 listopada padł wygłodzony i mocno ostrzelany Głogów. Część wojsk węgierskich pomaszerowała wtedy na Kożuchów (poddany 1 grudnia), a reszta na Szprotawę. Oblężenie rozpoczęło się 22 listopada. Szprotawa była dobrze ufortyfikowana, jej obroną dowodził kapitan J.C. von Braun. Oblegający wraz z Serbami grabili okolicę. 25 grudnia miasto negocjowało warunki kapitulacji. Braun był temu przeciwny. Mieszczanie poddali gród we wtorek 30 grudnia, zachowując wszystkie przywileje i dobra. Załoga szprotawskiego zamku poddała się 3 stycznia 1489 roku.

Obóz jeniecki w Szprotawie (Kriegsgefangenenlager Sprottau), funkcjonujący w czasie I wojny światowej (1914-18), międzynarodowy. Zlokalizowany na wschód od miasta, na obszarze poligonu artyleryjskiego (późniejszego lotniska wojskowego). Wśród jeńców wymienia się Rosjan, Serbów, Rumunów, Włochów, Anglików, Belgów i Francuzów. Jeńcy mieszkali w barakowym miasteczku. Dawne pocztówki ukazują obozową kuchnię, lazaret, kółko muzyczne i teatralne. Dla jeńców obozu obowiązywała specjalna obozowa waluta. Wspomina się o dużej liczbie jeńców. Tylko pochowani na cmentarzu jenieckim to prawie 4 tys. żołnierzy. Pierwszy cmentarz jeniecki znajdował się obok komunalnego przy obecnej ul. Warszawskiej, ale szybko okazał się zbyt mały, więc przeniesiono go w pobliże obozu. Kilka lat po I wojnie w obecności międzynarodowej komisji dokonano ekshumacji i przewiezienia części zwłok Włochów, Anglików, Belgów i Francuzów. Przy cmentarzu postawiono pomnik z inskrypcjami w wielu językach, zachowany do dziś. Drugi pomnik stoi na cmentarzu komunalnym w Szprotawie (odsłonięty przez jeńców). Jeszcze w 1938 roku nad grobami serbskich żołnierzy odbyła się uroczysta msza wielkanocna. Cmentarz po 1945 roku został zdewastowany. Wpisany do Gminnej Ewidencji Zabytków. Jeden z betonowych nagrobków (z numerem) znajduje się w zbiorach Muzeum Ziemi Szprotawskiej.

Obóz pracy RAD w Biernatowie. Jeden z wielu niemieckich obozów Służby Pracy Rzeszy (Reichsarbeitsdienst) powstałych w latach 30-tych XX wieku. Zlokalizowany na wschodniej rubieży wsi. Pracownicy zajmowali się robotami melioracyjnymi i leśnymi. Według niepotwierdzonych informacji, w czasie II wojny światowej na

© Copyrights by Maciej Boryna

terenie obozu Niemcy przetrzymywali powstańców warszawskich, a po 1945 roku Armia Czerwona więziła przejściowo jeńców z węgierskiego oddziału Waffen SS. Ponadto: obóz RAD w Szprotawce i wiele na ziemi przemkowskiej.

Pakt handlowy szprotawsko-głogowski, zawarty w 1413 roku pomiędzy komunami Szprotawa i Głogów. Celem paktu było otworzenie i zapewnienie nowych rynków zbytu rzemieślnikom. Było to zdarzenie wyjątkowe, ponieważ w średniowieczu dolnośląskie miasta bazowały na prawie przymusu rynkowego, według którego mieszkańcy danego dystryktu miejskiego byli zmuszeni dokonywać zakupów tylko u rzemieślników ze swojego miasta. Natomiast pakt gwarantował wzajemne dokonywanie zakupów na rynkach obu miast: „...dass dy eren uff unsn markte koufen mogen allirleyn...". Pakt został jakiś czas później rozwiązany, bowiem w 1522 roku naczelnik Księstwa Głogowskiego zabrania szprotawskim piernikarzom wwożenia towarów do dystryktu głogowskiego.

Pałac w Chichach (Schloss Kunzendorf), zbudowany w 1718 roku w bezpośrednim sąsiedztwie potoku Młynówka, prawdopodobnie w miejscu starszej rycerskiej siedziby mieszkalnej. Pałac jest budowlą murowaną, 2-ondygnacyjną, na wysokim podpiwniczeniu, założoną na planie prostokąta o wymiarach 24x13 metrów, z dobudowanym od północy prostokątnym aneksem. Dachy mansardowe z lukarnami. Przebudowa pałacu około 1840 roku nadała mu znamiona neoklasycystyczne, przy czym obiekt powiększono o dobudówkę od strony północnej. Do 1945 roku pałacem władała rodzina von Diebitsch. W latach 70. XX wieku budowlę poddano pracom remontowym i adaptacyjnym, niszcząc część architektonicznego wystroju. Z rysunku F.B.Wernera, wykonanego około 1740 roku, wynika, że przy pałacu znajdował się park. W parku tym rośnie obecnie wiele pomnikowych drzew. Od 2002 roku pałac jest własnością prywatną śpiewaczki operowej – L.Brudzińskiej i jednocześnie siedzibą Lubuskiej Akademii Sztuki „Chichy Art". W 2008 roku w pałacowym stawie odnaleziono marmurowe popiersie damy, rok później na strychu listy rodziny von Diebitsch.

Pałac w Wiechlicach, zlokalizowany w zachodniej części wsi, nieopodal rzeki Szprotawa. Zbudowany w latach 1790-1795, założony na planie prostokąta 15×30m, z czworobocznym ryzalitem od strony zachodniej, piętrowy, nakryty dachem mansardowym z naczółkami. Wejście główne ulokowane od wschodu, poprzedzone portykiem wspartym na kolumnach podtrzymujących balkon. W narożu południowo-zachodnie wmurowane dwie płyty pamiątkowe oraz maszkaron. W roku 1786 tutejsze dobra kupił G.S. Neumann, który zbudował obecny dwór na miejscu starszego. Jego spadkobiercy władali majątkiem do końca II wojny światowej. Obok pałacu znajdują się budynki folwarczne z XVIII/XIX wieku, dom ogrodnika (pot. czarna kuchnia) z 1855 roku oraz park o powierzchni ok. 5 ha z XIX wieku. W lesie na północny-wschód od wsi znajduje się zniszczony cmentarz wiejski z grobowcem dawnych właścicieli. Po 1945 roku pałac jest w użytkowaniu państwowego gospodarstwa rolnego, które dokonuje przebudowy wnętrza. Od 1989 roku we władaniu AWRSP, zostaje doprowadzony do ruiny. Obecnie własność prywatna, trwa remont

© Copyrights by Maciej Boryna

zabytku. Legenda głosi, że w czasach wojen napoleońskich Neumann znalazł kasę wojenną Francuzów, ukrytą gdzieś w okolicy.

Papiernia w Iławie (Iława - obecnie dzielnica Szprotawy), zlokalizowana była nad rzeką Bóbr, w okolicy Iławy lewobrzeżnej. Ukazana na mapie Regler`a z XVIII wieku. Wzmiankowana również w 1759 roku na okoliczność potyczek w czasach wojen śląskich. W XVIII wieku właścicielem papierni był S.Gielczewsky, a nabył ją od hrabiego Redern z Małomic za 3 tys. talarów. Po papierni nie zachował się żaden ślad. W jej sąsiedztwie stał również wiatrak typu holenderskiego z poł. XIX wieku. Na pocz. XX wieku na tym odcinku Bobru została zbudowana elektrownia wodna dla iławskiej huty.

Park Dęby w Szprotawie, zlokalizowany na południowo-wschodniej rubieży miasta, nad rzeką Bóbr. Park jest reliktem naturalnego drzewostanu (las pierwotny) porastającego pradolinę Bobru. Mapy sprzed 1945 roku informują, iż park funkcjonował na prawach rezerwatu. Obecnie wiek drzew przekracza 200 lat, ponadto egzemplarze ok. 400-letnie. Dodatkowe walory krajobrazowe park zyskuje dzięki położeniu bezpośrednio nad rzeką Bóbr. Przez park płynie także meandrujący rów, niewielki staw. W średniowieczu były to tzw. dobra wójtowskie (sędziowskie), mające pierwotnie należeć do lokatora miasta. Według dokumentów, miał tu stać młyn. Przyparkowy staw nosił nazwę „bajora kościelnego" (Kirchlache). Przez park wiedzie stara droga do Dziećmiarowic.

Park Göppert`a w Szprotawie, zabytkowy pas parkowy otaczający stare miasto, usytuowany w przestrzeni pomiędzy linią dawnych murów obronnych a rzeką Szprotawą pełniącą niegdyś rolę fosy. Tworzy rodzaj zielonego kordonu wokół centrum. Składa się z 3 części przedzielonych ulicami Mickiewicza i Traugutta, w jego ciągu występuje 6 mostów, z czego 5 ma zabytkowy charakter. Urządzaniem parku zajęło się w 2. połowie XIX wieku towarzystwo upiększania miasta. Posadzono w nim m.in. egzemplarze niespotykanych rodzimie gatunków roślin, z których wiele to obecnie pomniki przyrody. Szczególną uwagę zwracają miłorzęby japońskie, dąb kolumnowy, daglezja, choina kanadyjska, sosna wejmutka, skrzydłorzechy kaukaskie i inne. Na ścianie Baszty Zachodniej wspiera się bluszcz pospolity, osiągnąwszy już dawno formę zdrzewiałą, podobnież jak na baszcie zamkowej. Obecny inwentarz parku to cząstka tego, co znajdowało się w nim do 1945 roku. Szczególny przyjemny mikroklimat parku tworzyły: położenie w obniżeniu doliny Szprotawy, liczne fontanny oraz grota parkowa, gdzie można było podziwiać celowo sprowadzone mchy i porosty oraz niektóre gatunki płazów i gadów. Po rzece można było popływać łodzią. W roku 2000 pod Mostem Laube`go zbudowano kładkę – przedłużenie alejki parkowej. W latach 2006-2008 odrestaurowano i uruchomiono fontanny, utwardzono parkowe ścieżki, zbudowano ogródek jordanowski, wyremontowano drewnianą altanę, dokonano nowych nasadzeń itp. Spacer parkiem to lekcja przyrody i historii. Rozpoczyna się przy hotelu „Martpol", a kończy przy zabytkowej Bramie Żagańskiej – siedziba Muzeum Ziemi Szprotawskiej.

© Copyrights by Maciej Boryna

Park Słowiański, patrz: Zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy Park Słowiański w Szprotawie – środowisko kulturowe.

Pasterzowice (Hirtendorf), wieś w gminie Szprotawa, położona ok. 4 km na północ od miasta, przy drodze wojewódzkiej nr 297. Okolica wsi zdominowana przez krajobraz rolniczy. Miejscowość poświadczona w 1283 roku jako villa Pastoralis, co sugeruje na kościelny charakter własności/lokacji. W późniejszym okresie należała do klasztoru magdalenek w Szprotawie. We wsi znajduje się pałac neoklasycystyczny z zabudowaniami gospodarczymi, po 1945 roku państwowe gospodarstwo rolne. Dawny budynek szkolny w 2003/2004 przebudowano na kościół. Historyczni właściciele: W 1294 roku wieś została zakupiona przez U.Sybler i jego matkę od N. von Osla. W 1311 von Osla sprzedaje ją braciom Petzold. W 1315 bracia Petzold odsprzedają wieś klasztorowi magdalenek ze Szprotawy, który włada wsią do XIX wieku.

Pasterzowice w latach 1687-88, wieś przynależy do parafii w Szprotawie. Właścicielem jest klasztor magdalenek w Szprotawie. Zamieszkuje ją 3 rolników i 12 zagrodników. Poza 2 zagrodnikami wszyscy luteranie.

Pasterzowice w latach 1786-87, wieś posiada 1 folwark. 3 służebnych rolników, 13 zagrodników, 9 chałupników, 13 innych domów, - łącznie 39 domostw i 177 mieszkańców. Własność klasztoru magdalenek ze Szprotawy.

Pasterzowice w 1840 roku, wieś należy do specjalnego komisarza ekonomicznego Kosche, który zakupił wieś w 1825 roku za cenę 10.380 talarów. 33 domy, 1 folwark, 196 mieszkańców (w tym 86 katolików). Kościoły ewang. i kat. w Szprotawie. Cmentarz symultaniczny. 1 kramarz.

Pętla Bobrowicka, zmodernizowana w ramach Interreg Polska 2004-2006 droga pożarowa Nowa Kopernia - Bobrowice, m.in. w celu poprawy dostępności obszarów przyrodniczych dla celów turystyki. Droga rozpoczyna swój bieg w Nowej Koperni, kierując się ku Borom Dolnośląskim. Przechodzi przez Stawy Bobrowickie, Wały Śląskie, dochodząc do leśniczówki w Bobrowicach. Na trasie ustawiono kamienne drogowskazy z nazwami dróg, a także oznaczeniem zabytkowych Wałów Śląskich.

Pfitzner Rudolf ze Szprotawy, pastor, przyrodnik entomolog, badacz motyli. Autor opracowań o owadach bytujących w okolicach Szprotawy i w Borach Dolnośląskich. Wyniki jego obserwacji prowadzonych pod koniec XIX wieku opublikowało w 1901 roku niemieckie czasopismo entomologiczne wydawane przez towarzystwo Iris z Drezna (egzemplarz w Muzeum Ziemi Szprotawskiej).

PHU Hurtownia Papiernicza „Dubiel” Władysław Dubiel. Hurtownia i sklep z artykułami papierniczymi i biurowymi. Adres: ul. Przejazdowa 7**,** 67-300 Szprotawa**.** Tel. (068) 376 07 28.

© Copyrights by Maciej Boryna

Piękna Dolina w 1840 roku (Schönthal, dawna wieś pod Żaganiem, obecnie część Żagania), miejscowość należy do komory żagańskiej. Szkoła ewang., 2 gospody. Razem 19 chałup. Nauczyciel, 35 ław bawełniarskich. Łączna liczba mieszkańców: 151 (w tym 33 katolików). Kościół ewang. i kat. w Żaganiu.

Piotrowice w latach 1786-87 (Petersdorf, wieś w dawnym powiecie szprotawskim, obecnie w gminie Przemków w Woj. Dolnośląskim), miejscowość posiada 1 folwark, szkołę, wolny majątek, młyn. 6 służebnych rolników, 12 zagrodników, 27 chałupników, 19 innych domów, - razem 68 domostw i 464 mieszkańców. Właścicielem jest baron von Seherr-Toss. Do tego przynależy kolonia Ludwigsdörfel z 2 rolnikami, 1 zagrodnikiem, 2 chałupnikami, 2 innymi domami.

Piotrowice w 1840 roku, wieś należy do dóbr przemkowskich, do barona von Block-Bibran na Modłej. Folwark, cmentarz, szkoła ewang., młyn (wiatrak), gospoda. Razem 59 chałup. Nauczyciel, pomocnik nauczyciela, 7 rzemieślników, 6 kupców. Łączna liczba mieszkańców: 566 (w tym 7 katolików). Kościół ewang. i kat. 646 owiec, 440 wołów. Do tego przynależy kolonia Ludwigsmühl.

Płyta nagrobna Berthold`a de Wyrbna, przytwierdzona do wieży kościoła Wniebowzięcia N.M.P. w Szprotawie, wykonana z piaskowca. W polskiej literaturze znana jako płyta Bartłomieja z Wierzbna. Ukazuje postać duchownego jedną ręką błogosławiącego, a w drugiej trzymającego księgę ze spoczywającym nań zegarem piaskowym. Wokół wyrytej postaci widnieją inskrypcje: ANNO DOMINI MCC/C/XV/I (1316?) OBIT BERTHOLD D...A DIE BARNABE. Kamień stał się sławny dzięki swojemu wiekowi. Lutsch, dolnośląski konserwator zabytków, określił go najstarszym udokumentowanym nagrobkiem na Śląsku. Szprotawski historyk dr F.Matuszkiewicz przypuszcza, że czytelne jest także nazwisko duchownego DE WYRBNA. Przemawiać za tym ma także wzmiankowanie w dokumentach z tego okresu dziedzica podszprotawskiej Iławy HENRICUS ET STEPHANUS DE WYRBNA (Schles. Reg. 1316-1323, str. 15).

Poczta w Iławie (Iława - od 1925 roku dzielnica Szprotawy). Budynek dawnej poczty znajduje się przy obecnej ul. Sobieskiego 29 i stanowi własność prywatną (budynek mieszkalny). Posiada dwie kondygnacje i jest oblicowany żółtą cegłą klinkierową. Nad wejściem głównym płycina z ornamentem rytym w zaprawie, ukazującym datę 1897 oraz symbole pocztowo-telegraficzne. Budynek ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków pod nr 5/2475.

Poczta w Szprotawie, znajduje się przy Pl. Komuny Paryskiej 1. Budynek 2-kondygnacyjny, oblicowany czerwoną cegłą. Dziedziniec otwarty rozwarty. Zbud. w 1889 roku. Z przodu pośrodku ryzalit ze szczytem trójkątnym wolutowym, stanowiącym główny portal wejściowy. Naroża boniowane piaskowcowe, połacie dachu z lukarnami. W przyziemiu okna koszowe, na 1. piętrze odcinkowe. Od ul. Sienkiewicza zamurowane wejście do schronu p/lot. W latach 30-tych XX wieku za pośrednictwem poczty w Szprotawie przeprowadzono pierwszą w Niemczech oficjalną próbę z publicznym radiem przewodowym. Obiekt wpisany do Gminnej Ewidencji

© Copyrights by Maciej Boryna

Zabytków pod nr 17/2475. Stanowi charakterystyczny element miejskiego krajobrazu kulturowego.

Pogorzele (Neuvorwerk, wieś na terenie powiatu szprotawskiego, obecnie nie istnieje), miejscowość była zlokalizowana w Borach Dolnośląskich, na południowy-zachód od Przemkowa. Założona w 1. poł. XVIII wieku, uwidoczniona na mapie Schubarth`a z 1739 roku (Neufuhrw.). Położona przy drodze z Przemkowa do Studzianki (Armadebrunn), dokładnie na linii Wałów Śląskich. Strawiona przez wielki pożar lasu w sierpniu 1904 roku. Odbudowana przez koncern tytoniowy Ph. Reemtsma z Hamburga jako wzorcowa osada robotników leśnych (kosztowne stylowe domy z bali kryte strzechą, rozlokowane na planie koła; pośrodku świetlica; dostrzegalnia ppoż). Po 1945 roku wieś znajdowała się na terenie sowieckiego poligonu wojskowego, została zniszczona i obecnie pochłonięta przez las. Teren Przemkowskiego Parku Krajobrazowego. W okolicy prawdopodobne stanowisko archeologiczne z młodszej epoki kamienia.

Pogorzele w latach 1786-87, wieś należy do hrabiego von Seherr-Toss. Posiada 1 folwark. 6 zagrodników, 3 chałupników, 3 inne domy, - razem 13 domostw i 56 mieszkańców.

Pogorzele w 1840 roku, wieś należy do barona H.B. von Block-Bibran. 12 domów, 86 mieszkańców (w tym 13 katolików). Filia szkoły ewang. w Studziankach, codziennie odwiedzana przez nauczyciela. Kościół ewang. i kat. w Przemkowie. 1 kupiec.

Polkowiczki (Polkwitz, także Klein Polkwitz), niewielka wieś w gminie Szprotawa, na prawach przysiółka. Położona 1 km na południowy-zachód od miasta, w sąsiedztwie historycznej Iławy, nad lewym nabrzeżem pradoliny rzeki Bóbr, przy szosie do Rudawicy. Stanowiska archeologiczne. Atrakcyjności miejscowości dodaje sąsiadujący z nią Zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy Park Słowiański.

Polkowiczki w latach 1786-87, właścicielem wsi jest hrabia von Dohna. 5 służebnych rolników, 1 chałupnik, 4 inne domy, - razem 10 domostw i 45 mieszkańców.

Polkowiczki w 1840 roku, wieś należy do hrabiego zu Dohna na Małomicach. Posiada 7 domów i 55 mieszkańców (w tym 1 katolik). Kościół ewang. w Szprotawie, kościół kat. w Małej Koperni (Puszczyków). 5 rolników, 2 chałupników, 1 kramarz.

Pomnik „1813" pod Szprotawką, obiekt znajduje się w Borach Dolnośląskich na terenie Nadleśnictwa Szprotawa, oddział 79. Ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków pod nr 38/2475. Głaz granitowy wkopany w ziemię, z inskrypcjami: „27 Mai 1813/ durch eine Rusche Batterie veranlasten Brandt". Pomnik z okresu wojen napoleońskich, upamiętniający pożar parceli wiechlickiej, wywołany przez wycofujący się oddział artylerii rosyjskiej (armaty zagwożdżono, a amunicję wysadzono w powietrze). Rosjanie wycofywali się w pośpiechu ze Szprotawy. Kamień został w 2002

© Copyrights by Maciej Boryna

roku zinwentaryzowany, sfotografowany i oznakowany przez Towarzystwo Bory Dolnośląskie, w celu zapobiegania kradzieżom zabytków.

Pomnik krążownika „Mewa" w Szprotawie (Möve-Denkmal), zlokalizowany jest przy Błoniach Szprotawskich, nad rzeką Bóbr. Pierwotnie na betonowym cokole zamocowana była ręka trzymająca krótki miecz. Z boków cokołu wizerunek mewy w locie i kotwicy oraz inskrypcje. Monument został odsłonięty 25 sierpnia 1929 roku przez admirała Zenker, dla uhonorowania wojennych zasług niemieckiego krążownika pomocniczego Möve, dowodzonego przez małomickiego hrabiego M. zu Dohna-Schlodien. Hrabia Mikołaj urodził się 5 kwietnia 1879 roku w Małomicach, zm. 21 sierpnia 1956 roku w Baiersbach. Do niemieckiej marynarki wojennej wstąpił w 1896 roku. W czasie I wojny światowej dowodził krążownikiem Möve, zbudowanym w 1915 roku z frachtowca owoców. Ów krążownik zasłużył się zatopieniem wielu statków nieprzyjaciela o łącznej wyporności 196 tys. ton. Betonowy odlew kotwicy, który w 2005 roku odpadł od pomnika, znajduje się w Muzeum Ziemi Szprotawskiej. Projekt pomnika wykonał piekarz O.Riedel, szef lokalnego stowarzyszenia marynistycznego Möve. Opracowanie plastyczne - rzeźbiarz dyplomowany H.Breitenbach z Gliwic. Odlew z brązu wykonały zakłady Lauchhammerwerke.

Pomnik „Germania" w Szprotawie, stał przy obecnym Pl. Pocztowym, upamiętniał wojnę francusko-pruską 1870-71, odsłonięty w 1879 roku. Bogini zwycięstwa trzymająca wieniec laurowy. Po 1945 roku pomnik zaginął.

Pomnik martyrologiczny w Iławie (Iława – od 1925 roku dzielnica Szprotawy), zlokalizowany jest przy zakończeniu ul. Polnej, na terenie cmentarza parafialnego. Pomnik stanowią trzy duże granitowe płyty z wyrytymi napisami, oprawione granitowymi blokami w zaprawie. Na szczycie części środkowej stoi granitowy krzyż równoramienny. Dwie kolumny z rzędami imion, nazwisk i dat śmierci żołnierzy - mieszkańców Iławy poległych w I WŚ. Pomnik wpisany do Gminnej Ewidencji Zabytków pod nr 28/2475.

Pomnik ofiar pracy w Szprotawie (Opfer der Arbeit), zlokalizowany przy obecnej ul. Lotników, głaz narzutowy odkopany przy budowie osiedla. Odsłonięty we wrześniu 1939 roku. Kamień stoi na swoim miejscu do dziś (bez napisów).

Poświętne w latach 1786-87 (Heiligensee, wieś w dawnym Księstwie Żagańskim, obecnie w gminie Osiecznica w Woj. Dolnośląskim), miejscowość należy do domeny książęcej. 15 zagrodników, 1 chałupnik. Łączna liczba mieszkańców: 122, uczęszczających do kościoła w Parowej w Saksonii.

Powitanie Ottona III przez Bolesława Chrobrego w Iławie, patrz: Iława – dzielnica Szprotawy oraz Dziadoszyce.

Powszechna Spółdzielnia Spożywców „Społem" w Szprotawie (zał. 1945), sklepy spożywczo-przemysłowe, piekarnia, ciastkarnia, masarnia. Pyszne wyroby z wła-

© Copyrights by Maciej Boryna

snych zakładów produkcyjnych: pieczywo, wyroby ciastkarskie, mięso, wędliny. Adres siedziby: ul. Odrodzenia 3, 67-300 Szprotawa. Tel./fax (068) 376 25 05, e-mail: pssszprotawa@tlen.pl.

Pożar Szprotawy w 1473 roku. „To był nędzny rok, od 4 kwietnia nie spadła kropla deszczu, żniwa rozpoczęły się już na 8 dni przed św. Janem", tak napisał głogowski kronikarz. Słońce nie dawało spokoju również w lipcu. 11 lipca przez Szprotawę przejeżdżał opat żagański Marcin I, będąc ugoszczony przez zaprzyjaźnionego burmistrza S.Lodwig`a. Następnego dnia wczesnym rankiem służący opata udał się do stajni trzymając w ręku lampę. Przez nieostrożność zaprószył ogień w sianie. Wkrótce płonęło już całe miasto. O godz. 8.00 rano wszystko legło w zgliszczach. Ocalał jedynie zamek. Opat żagański ledwie uszedł z życiem, tak mocno pałali złością szprotawianie. Jeszcze przez wiele lat żaden mnich z Żagania nie ważył się pojawiać w Szprotawie bez mocnej obstawy książęcej, jak np. na okoliczność wywozu z miasta klasztornego skarbu, który był zamurowany w słodowni u burmistrza Lodwig`a. Burmistrz Lodwig opuścił miasto, udając się do Kożuchowa, gdzie został burmistrzem. Do miasta i na swoje stanowisko powrócił w 1476 roku. Według podania, po pożarze miasto opuścili sukiennicy, osiedlając się w Zielonej Górze.

Pożar Szprotawy w 1672 roku. 19 czerwca miał miejsce wielki pożar miasta, podczas którego spłonęło wszystko do gołego gruntu: ratusz z wieżami, kościoły, szkoły, klasztor, domy mieszczan, a także budynki poza murami miejskimi, m.in. dolny młyn, garbarnia, domy rybaków, zadaszony most przez Bóbr. W budynku ratusza ogień szczęśliwie nie tknął jedynie murowanego pomieszczenia archiwum. Pożar wybuchł przy obecnej ul. Świerczewskiego, w domu szewca J.Laubisch`a. Ogień pojawił się najpierw w suszarni słodu. Po pożarze miejscowa ludność musiała czasowo zamieszkać w przedmiejskich chatach oraz w budynkach garnizonu. Cesarz Leopold zlecił pilną odbudowę miasta, bazując na nowych przepisach przeciwpożarowych. Nie wszyscy jednak się do nich zastosowali, co po 30 latach zemściło się w postaci dotkliwych strat podczas następnego pożaru.

Pożar Szprotawy w 1702 roku. 23 czerwca dwie służące piwowara Kiecke zam. przy obecnej ul. Bema, pod nieobecność pana domu urządziły sobie tradycyjną kąpiel świętojańską. Poprzez nieostrożne obchodzenie się z lampą, doszło do podpalenia domu i niedługo potem płonęło już całe miasto. W 2 godz. spłonął kościół, szkoły, klasztor, ratusz, bramy i wszystko aż do przedmieść. Ponownie ocalała zawartość murowanego archiwum w ratuszu. Spłonęły drewniane wodociągi biegnące przez fosę i rzekę Szprotawę. Po tym wypadku wydano nową regulację zabudowy miejskiej, od teraz obowiązywały ceglane lub kamienne ściany piecowe i kominy. Utworzono ul. Poprzeczną jako drogę przeciwpożarową. Wyburzono zabudowania przy końcu obecnej ul. I Armii, tworząc przejście. Odbudowę miasta ukończono w 1732 roku.

Pożarów w latach 1687-88 (Brennstadt, także Brams, Brandstadt, obecnie wieś w gminie Żagań), miejscowość przynależy do parafii w Starym Żaganiu. Własność

© Copyrights by Maciej Boryna

rady miejskiej w Żaganiu. Wieś zamieszkuje 6 chłopów i 3 zagrodników (z których 2 chłopów i 1 zagrodnik są katolikami).

Pożarów w latach 1786-87, wieś należy do komory żagańskiej. 6 chłopów, 8 zagrodników, 1 chałupnik. Łączna liczba mieszkańców: 104. Zgliszcza po dawnym dużym pożarze i według podania miał tu stać dawny Żagań.

Pożarów w 1840 roku, wieś należy do komory żagańskiej. 25 chałupników, 7 tkaczy i inni rzemieślnicy. Łączna liczba mieszkańców: 161, z czego 62 wyznania ewang. Kościół kat. w Starym Żaganiu, kościół ewang. w Żaganiu.

Preibisch Christoph ze Szprotawy, ur. 2 lutego 1580 roku w Szprotawie. Profesor prawa na Uniwersytecie w Lipsku, trzykrotnie główny rektor tej uczelni. Zm. w Lipsku 1 marca 1651 roku.

Pręgierz w Szprotawie, według szprotawskiego historyka dr F.Matuszkiewicza, stał w rynku, po zachodniej stronie ratusza. Postawiony od początków lokacji miasta na prawie niemieckim. Na pręgierzu miał znajdować się symbol prawa miejskiego, tzw. Rolandbilde. Jeszcze w XVI wieku na zachód od ratusza stał „kamienny mężczyzna z miotłą". W 1536 roku rada miejska poleciła budowę wartowni dla strażnika miejskiego w „miejscu, gdzie znajduje się pręgierz".

Prochownia w Polkowiczkach (gmina Szprotawa). Nazwą tą określa się pozostałości po kompleksie budynków, zlokalizowanym na cyplu dawnego nabrzeża rzeki Bóbr, w zachodniej części wsi. Napis na niemieckim zdjęciu lotniczym z czasów III Rzeszy nazywa to miejsce Lager (obóz). W literaturze niemieckiej z lat 40-tych XX wieku mowa o kolonijnym ośrodku dla dzieci z wadami postawy oraz przedszkolu. Tradycja ustna mówi, że w czasie I wojny światowej była tu prochownia, w której pracowali jeńcy. Po kompleksie zachowały się wylewki betonowe po barakach, fundamenty po domach, basen ppoż., zasypane piwnice. Regionaliści nie wykluczają, że w średniowieczu mogła tu funkcjonować osada. Wysoki rzeczny cypel prawdopodobnie był odcięty od reszty nabrzeża głębokim rowem - fosą. Nie prowadzono w tym miejscu badań archeologicznych, jednakże na powierzchni występują fragmenty starej ceramiki. Kompleks wchodzi w skład Zespołu Przyrodniczo-Krajobrazowego Park Słowiański. Przez teren prochowni prowadzi ścieżka przyrodniczo-leśna, z ławkami i stołem do odpoczynku.

Pruszkowska droga wapienna (Kaltdorfer Kalk-Weg), leśny trakt w Borach Dolnośląskich, prowadzący z Pruszkowa w kierunku południowo-wschodnim. W okolicach Stawu Myśliwskiego prowadzi wzdłuż charakterystycznego piaszczystego wału morenowego o długości ok. 1 km.

Pruszkowska Struga, niewielki rów leśny na południe od wsi Pruszków. Wypływa w Borach Dolnośląskich. Prawy dopływ Kwisy.

© Copyrights by Maciej Boryna

Pruszków w latach 1687-88 (Kaltdorf, obecnie wieś w gminie Żagań), przynależy do parafii w Rudawicy. Posiada 1 majątek, 4 zagrodników i 3 chałupników, - wszyscy luteranie. Właścicielem wsi jest hrabia małomicki.

Pruszków w latach 1786-87, wieś należy do hrabiego von Dohna na Małomicach. Posiada 1 folwark, 6 zagrodników, 10 chałupników, 2 inne domy, - łącznie 19 domostw i 114 mieszkańców. Do wsi przynależą kolonie Eichelvorwerk (folwark i inny dom) oraz Seekretscham (gospoda i dom służebny).

Pruszków w 1840 roku, wieś należy do starosty okręgowego hrabiego zu Dohna na Małomicach. Posiada 19 domów, 1 folwark, 164 mieszkańców (wszyscy ewangelicy). Kościół ewang. w Małomicach. Szkoła ewang. obsługiwana przez nauczyciela z Lubiechowa. 2 kowali. Do wsi przynależy leśny folwark Eichelkretscham, 1 dom i 14 mieszkańców wyznania ewang.

Przecław, wieś w gminie Niegosławice, położona na północnej rubieży Bagien Przemkowskich. Osada łanów leśnych, lokowana ok. 1240 roku. W 1404 roku wzmiankowana jako Ottindorf. W XV i XVI wieku we władaniu rodziny von Braun. Od XVI wieku do 1829 własność rodu von Schkopp. Do 1945 roku należała do pruskiego księcia Wilhelma. We wsi znajdują się: kościół św. Jakuba z XIV wieku, zbór ewang. z 1769 roku, zabudowania folwarczne z pocz. XIX wieku i zabytkowy park. Nie zachował się barokowy pałac z pocz. XVIII wieku, odwiedzany przez króla Augusta Mocnego. Stacja kolejowa na linii Żagań – Głogów.

Przecław (Ottendorf) w latach 1786-87. We wsi znajduje się kościół ewang. i kat. kościół filialny, do którego przynależy wieś Ulbersdorf. Pałac, folwark, 2 plebanie, 2 szkoły, 2 młyny. 10 służebnych rolników, łącznie 12 zagrodników, 28 chałupników, 35 innych domów, - razem 93 domostwa i 483 mieszkańców.

Przecław (Ottendorf) w 1840 roku, należy do księżnej von Hohenzollern-Hechingen. Pałac ziemiański, 2 folwarki, szkoła ewang., cmentarz kat., 3 młyny (wiatraki), browar, palarnia, 3 gospody. Razem 65 chałup. Nauczyciel, 7 kupców, 8 domokrążców, 10 rzemieślników. Łączna liczba mieszkańców: 606 (w tym 3 katolików). Kościół ewang. na miejscu od 1769 roku, kościół kat. w Niegosławicach. 565 owiec, 349 wołów.

Przecław (Ulbersdorf) w 1840 roku, należy do księżnej von Hohenzollern-Hechingen, z domu księżniczki kurlandzko-żagańskiej. 40 domów, 2 folwarki, 310 mieszkańców (w tym 15 katolików). Kościół ewang. w Przecławiu (Ottendorf). 585 owiec, 200 wołów.

Przedmieście Podgórne w latach 1786-87 (Bergvorwerk, dawna kolonia na przedmieściu Szprotawy). 1 folwark. 1 zagrodnik, 5 chałupników, 2 inne domy, łącznie 64 mieszkańców. Niegdyś należała do braci Grelle, w 1318 roku przekazana klasztorowi magdalenek w Szprotawie (siostry Grelle wstąpiły do zakonu). W 1840 roku przedmieście wcielono do Szprotawy.

© Copyrights by Maciej Boryna

Przemkowski Park Krajobrazowy, położony we wschodniej części Borów Dolnośląskich, w powiatach bolesławieckim i polkowickim. Zajmuje powierzchnię 22.338 ha (z otuliną 37.804 ha). Utworzony 7 czerwca 1997 roku, w dużej mierze na terenie byłego poligonu wojskowego. W skład parku wchodzą cztery rezerwaty: Stawy Przemkowskie, Buczyna Piotrowicka, Łęgi Źródliskowe okolic Przemkowa, Torfowisko Borówki. Przez jego teren przebiega ciąg południowy Wałów Śląskich. Pozostałości XVIII-wiecznych osad leśnych Pogorzele i Studzianka, poradziecki bunkier łączności i lotnisko-bombowisko.

Puszczyków – dzielnica Szprotawy, południowo-wschodnia dzielnica miasta, patrz: Nowa Kopernia.

Puszczyków w 1840 roku (Puschvorwerk, obecnie część wsi Stary Żagań w gminie Żagań). Do 1810 roku należał do klasztoru augustianów w Żaganiu, obecnie do W.Neumann`a na Dziwiszowej. 1 folwark. Razem 8 chałup. Łączna liczba mieszkańców: 59 (w tym 28 katolików). Kościół ewang. w Żaganiu, kościół kat. w Starym Żaganiu.

Puszków w latach 1687-88 (Puschkau, także Pusskau, potem Hirtenau, śródleśna wieś ziemi żagańskiej, obecnie nie istnieje). Włączona do parafii w Rudawicy. Należy do księcia żagańskiego. 13 chłopów, 4 zagrodników, 4 chałupników. W 1691 roku: folwark wydzierżawiony baronowi von Silber, razem 80 mieszkańcami.

Puszków w latach 1786-87, wieś należy do żagańskiej domeny książęcej. 1 ziemiański folwark. 13 chłopów, 13 zagrodników, 3 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 205, uczęszczający do kościoła w Rudawicy.

Puszków w 1840 roku, wieś należy do żagańskiej komory książęcej. 1 folwark, szkoła ewang., 2 gospody. Nauczyciel, kowal. Razem 41 chałup. Łączna liczba mieszkańców: 308 (w tym 5 katolików). Kościół ewang. w Dohms, kościół kat. w Rudawicy. 107 wołów.

Radio Bory Dolnośląskie. Portal poświęcony integracji, promocji i rozwojowi regionu Bory Dolnośląskie. Adres korespondencyjny: Osiedle Słoneczne 6/17, 67-300 Szprotawa. Tel. 600 831 786, email: borydolnoslaskie@interia.pl, www.radiobory.pl, www.radiobory.dbv.pl.

Radłów w latach 1786-87 (Rädel, obecnie część Czyżówka w gminie Iłowa, niegdyś odrębna osada). Właścicielem jest hrabina von Kospoth. 9 zagrodników, 4 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 52.

Radłów w 1840 roku, należy do hrabstwa iłowskiego, do por. hrabiego S. von Kospoth. 1 folwark, gospoda, cegielnia. Razem 16 chałup. Szewc, 14 ław bawełniarskich, tokarz. Łączna liczba mieszkańców: 104 (wszyscy ewang.) Kościół ewang. w Witoszynie Dolnym. 80 wołów.

© Copyrights by Maciej Boryna

Ratusz w Szprotawie, najstarsze fragmenty ratusza mogą pochodzić z późnego średniowiecza. Daty jego budowy należy szukać w wieku XIII, niedługo po ukonstytuowaniu się na prawie niemieckim miasta Szprotawy (Sprotav) ok. roku 1260. Była to początkowo budowla drewniana, w której ulokowano izbę zebrań, kancelarię, archiwum i stragany szprotawskich rzemieślników. Najstarszą murowaną izbą ratuszową było najprawdopodobniej archiwum, dzięki czemu od pewnego czasu akta miejskie wychodziły z pożarów obronną ręką (co potwierdzają licznie zachowane do dziś miejskie dokumenty począwszy od XIV wieku). Ratusz posiada dwie wieże, co należy w kraju do rzadkości. Wieża wschodnia jest krzywa. Pierwotnie została zbudowana w latach 1536-87. Wieżę zachodnią dobudowano w pierwszym dziesięcioleciu XVII wieku. Obie poważnie ucierpiały podczas pożarów w latach 1672 i 1702. Krótko po roku 1720 odbudowano ponownie wieżę wschodnią, zaś zachodnią w roku 1730. Zaraz po oddaniu do użytku wieży zachodniej zawaliła się cała jej konstrukcja. Dzięki zabiegom gospodarnego burmistrza Geigera odbudowana w roku 1732. Natomiast wschodnia przetrwała do dnia dzisiejszego, jednakże krzywa. Architektonicznie budowlę określa się jako renesansową, przebudowaną w stylu późnobarokowym, z rozbudową neoklasyczną z lat 1819 i 1864. Barokową wieżę zegarową zaprojektował mistrz M.Frantz. W urządzonej na parterze w roku 2000 Sali Rycerskiej zachował się zabytkowy zielony piec kaflowy ze znakami zodiaku. Sala posiada ponadto stare sklepienia, - być może jest to najstarsze pomieszczenie ratusza. W wieży wschodniej podpisy osób oczekujących na wyroki sądowe sprzed blisko 200 lat. W ratuszowych piwnicach fosforyzowane napisy informujące o zejściu do schronu (dotyczy lat II wojny światowej). Na wieży zachodniej zabytkowy mechanizm zegara mistrza Weissa. Ponadto wchodząc na tę wieżę dostrzeżemy w jej wnętrzu fragmenty dawnej ornamentyki elewacyjnej, zamkniętej w wyniku późniejszej przebudowy. Do 1945 roku na ścianach ratuszowych komnat wisiały portrety dawnych burmistrzów, a na sali obrad stał pośrodku drewniany fotel włodarzy miasta, posiadający na zwieńczeniu oparcia wyrzeźbiony herb miasta. Godna uwagi jest kolumnowa sala obrad, której sufit ozdobiono bogatą ornamentyką, z herbem miasta pośrodku. W ratuszu gościł swojego czasu dolnośląski konserwator zabytków dr Grundmann, znany z tego, iż pod koniec II wojny światowej odpowiadał za ukrywanie dzieł sztuki na terenie Dolnego Śląska.

Remiza w Szprotawie, zlokalizowana przy obecnej ul. B.Kozaka, w ciągu północnego odcinka murów obronnych. Zbudowana w 1899 roku. Elementami charakterystycznymi remizy były wieża o nadbudowie szachulcowej (ceglanej) oraz wyeksponowany przed budynkiem stary wóz strażacki. Pod koniec XX wieku siedziba straży została przeniesiona na ul. Podgórną, do obiektów opuszczonych przez wojska sowieckie. Dawne zabudowania przeznaczono na cele mieszkalno-usługowe.

Roczne uposażenie burmistrza i radnych Szprotawy w 1700 roku. Burmistrz: wynagrodzenie pieniężne 69 talarów i 10 srebrnych groszy, stołowe w wysokości 1 talara i 24 srebrnych groszy, deputat zbożowy w ilości 21 wiadrunków owsa i pszenicy, 1 wiadrunek soli, 26 sążni drewna. Ponadto: 30 kurcząt, 5 gęsi, kilka kop jajek na czas postu, 47 kwart wina, 1 jagnię, 4 zagony kapusty i tyle samo buraków. A także: zwolnienie domu z wszelkich czynszów i podatków. Burmistrz otrzymywał

© Copyrights by Maciej Boryna

swoją część dochodów z opłat placowych i targowych na jarmarku dorocznym; Uposażenie rajcy miejskiego: 34 talarów i 20 srebrnych groszy, stołowe - 1 talar i 24 srebrnych groszy, 1 wiadrunek owsa, 1/2 wiadrunku pszenicy, 22 sążnie drewna, 2 zagony kapusty i tyle samo buraków. Do tego zwolnienie domu z wszelkiego czynszu i podatków.

Rotbart Franz (Rupertus), ur. w 1479 roku w Szprotawie jako syn tutejszego farbiarza. Uzyskawszy godność magistra, został w 1520 roku powołany jako duszpasterz do Zgorzelca, gdzie zaczął głosić poglądy luterańskie. Wygnany ze Zgorzelca w 1523 roku, udał się do Lutra do Wittenbergi. Luter polecił go kościołowi Elisabethkirche we Wrocławiu, w którym nauczał przez 2 lata. W 1525 roku powrócił do Zgorzelca, gdzie przez 5 lat umacniał reformację. Z powodu ożenku opuścił Zgorzelec po raz drugi. Następnie przebywał w Wittenbergi, we Wrocławiu (1532), w Kożuchowie (1540-42) i znów we Wrocławiu. Zm. pod koniec lutego 1570 roku.

Rozbiórka fortyfikacji Szprotawy. W latach 1719-25 rada miejska sprzedała baszty i przyczółki przy murze miejskim na rzecz mieszkańców. W 1826 roku zburzono wieżę Bramy Głogowskiej wraz z zabudową towarzyszącą. W 1832 roku wysadzono pozostałości Bramy Głogowskiej. W 1844 roku otwarto furtę w ciągu obecnej ul. Andersa (Herrnstrasse) - przy Baszcie Zachodniej. W 1846 roku zburzono Bramę Żagańską. W 1848 roku rozebrano mury obronne na odcinku od kościoła ewang. do obecnej ul. Świerczewskiego, potem kolejne odcinki. Na końcu splantowano wały obronne zasypując znajdujące się przed nimi rowy. Wały ciągnęły się wokół miasta na przedpolu murów obronnych. Utworzone w ten sposób wolne miejsce zagospodarowano w formie parków i promenad. Z fortyfikacji obwodowych pozostawiono pewne elementy Bramy Żagańskiej, ciąg murów z basztami wzdłuż ul. Ogrodowej oraz ciąg murów z basztami wzdłuż fragmentu ul. B.Kozaka.

Rów Mikołaja w Szprotawie (Niklas-Graben), ciek w pradolinie rzeki Bóbr o długości kilku km. Wypływa w okolicy lecznicy dla zwierząt przy zachodnim końcu ul. Niepodległości, płynie wzdłuż ul. Żagańskiej i Podgórnej, wpada do Bobru na wysokości dawnej huty. Sztuczne stawy hodowlane/wędkarskie w początkowym biegu. Mosty: ul. Żagańska, ul. Sobieskiego. Wraz z Bobrem właściwym okala dawną wyspę ciągnącą się od Fabryki Świec na wschodzie do Zespołu Szkół na zachodzie. Wywiera wpływ na mikroklimat tej części miasta.

Röszler Robert, dr filozofii, ur. 1 marca 1838 roku w Borku Strzelińskim (Grossburg). W latach 1851-60 pobierał naukę w magdaleńskim gimnazjum klasztornym we Wrocławiu. Poczym do roku 1864 uczęszczał do tutejszego uniwersytetu studiując filozofię. Promowany w 1865 roku. Pierwszą pracę jako nauczyciel podjął w szkole w Kamiennej Górze, potem w Raciborzu, następnie w Strzegomiu. W 1880 roku został dyrektorem gimnazjum w Szprotawie. Tu też zm. 20 maja 1883 roku. W 1885 roku szprotawski magistrat odsłonił tablicę pamiątkową Röszler`a przy obecnej ul. Sobieskiego. Z jego dzieł pisarskich należy wymienić: Närrsche Kerle, Schläsche Durfgeschichten, Aus Krieg und Frieden, Mein erster Patient. Jednak największym zainteresowaniem cieszyła się sztandarowa praca pt. Wie erwarb Sprottau

© Copyrights by Maciej Boryna

seinen Grundbesitz?, opisująca zwięźle dzieje Szprotawy pod kątem nabytków ziemskich.

Ruda (potok), lewy dopływ Bobru, do którego wpada pomiędzy Szprotawą a Małomicami, długość ok. 20 km. Pełni ważną rolę w hydrologii i ekosystemie północno-środkowej części Borów Dolnośląskich. Dawna nazwa rzeki - Raude wywodzi się najprawdopodobniej od jej rdzawo-brunatnego zabarwienia, związanego z występowaniem rud darniowych żelaza. Ruda wypływa ok. 1,5 km na zachód od wsi Bobrowice w gminie Szprotawa, płynie po pograniczu gmin Szprotawa i Małomice, wyznacza północno-środkową rubież Borów Dolnośląskich. Początkowo przypomina rów, przechodząc stopniowo w coraz szerszą formę, nie przekraczającą szerokości 4 m. Jej ważna funkcja wynika z odbierania wód od śródleśnych cieków. Przed ujściem do Bobru, na wysokości Szprotawy-Iławy, rzeka intensywnie meandruje, ponadto płynie wyżłobioną doliną głęboką na ok. 5 m. Cenny przyrodniczo obiekt krajobrazowy.

Rudawica w latach 1687-88 (Eisenberg, obecnie wieś w gminie Żagań). Patronat nad tutejszym kościołem sprawuje książę żagański (w 1679 roku jeszcze J.S. von Kittlitz na Małomicach). 5 chłopów, 7 zagrodników, 5 chałupników. 1 garncarz, 1 krawiec, 1 kowal. Młyn, kuźnica żelaza. W 1691 roku: folwark książęcy dzierżawiony przez barona von Silber, łącznie 93 mieszkańców.

Rudawica w latach 1786-87, wieś posiada kościół kat., plebanię, szkołę, folwark ziemiański, młyn wodny, sala wiejska. 7 chłopów, 22 zagrodników, 5 chałupników. Łączna liczba mieszkańców 228. Własność książęca.

Rudawica w 1840 roku, wieś należy do żagańskiej komory książęcej. 1 folwark, szkoła ewang. obsługiwana przez nauczyciela z osady Dobre nad Kwisą, szkoła kat., młyn wodny na 2 koła, tłocznia oleju, tartak, browar, palarnia, 2 gospody. Razem 42 chałupy. Nauczyciel ewang, nauczyciel kat., 3 rzemieślników, 1 kupiec. Łączna liczba mieszkańców: 321 (w tym 83 katolików). Kościół ewang. w Małomicach, kościół kat. parafialny na miejscu (z dobrami kościelnymi i lasem). Do parafii kat. przynależą także: Dobre nad Kwisą, Świętoszów, Łozy, Puszków, Żelisław, Trzebów, Pruszków, Lubiechów, Małomice (z nieużywaną kaplicą), Śliwnik i inne.

Rudziny (Reuthe, także Reuthau), niewielka wieś w gminie Niegosławice, położona przy trasie Niegosławice-Przemków. Zlokalizowana nieopodal rzeki Szprotawa, na wyspie w otoczeniu bagien i mokradeł. Na obrzeżu wsi znajduje się wczesnośredniowieczne grodzisko. Ruiny pałacu z pocz. XVI wieku, przebudowanego w XIX wieku. Zachowana brama z herbami. Zabudowania folwarczne. Przylegający doń zabytkowy park z 1. poł. XIX wieku.

Rudziny w latach 1786-87, wieś posiada pałac, 2 folwarki, szkołę, młyn. 3 służebnych chłopów, 20 zagrodników, 20 chałupników, 10 innych domów wraz z domem przewoźnika (Fährhaus), - razem 58 domostw i 365 mieszkańców. Niegdyś w posiadaniu rodu von Kittlitz, następnie von Lüttwitz, obecnie do hrabiego von Logau.

© Copyrights by Maciej Boryna

Rudziny w 1840 roku, wieś należy do królewskiego rotmistrza hrabiego A.L. von Logau und Altendorf. Posiada 65 domów, 1 pałac i folwark, 444 mieszkańców (w tym 18 katolików). Kościół ewang. w Przecławiu, kościół kat. w Niegosławicach. Szkoła ewang. (obejmuje gościnnie Niegosławice), 1 nauczyciel. 1 browar, 2 młyny (wiatraki), 2 gospody, 1 cegielnia. 3 rzemieślników, 5 kupców. 309 wołów. Do tego należy: kolonia przewoźników Fährhäuser (2 posesje chałupnicze).

Rusinów w latach 1786-87 (Reussenfeldau, obecnie wieś na prawach przysiółka w gminie Szprotawa), osadę zamieszkuje 20 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 80. Należy do hrabiny von Kosel, wcześniej do hrabiego von Reuss.

Rusinów w 1840 roku, wieś należy do G.H.Franke na Siecieborzycach. Przed 1820 rokiem wieś przynależała do powiatu żagańskiego. Posiada 20 domów, 103 mieszkańców (ewangelicy). Kościół ewang. w Siecieborzycach. 1 gospoda, 1 kramarz, 1 kołodziej.

Rybaki w latach 1786-87 (Fischendorf, dawna wieś na ziemi żagańskiej, obecnie część Żagania). Należy do komory żagańskiej. 4 chłopów, 4 zagrodników, 1 chałupnik. Łączna liczba mieszkańców: 72.

Rybaki w 1840 roku, wieś należy do komory żagańskiej. Sołtysówka, gospoda. Razem 16 chałup. 3 ławy wełniarskie. Łączna liczba mieszkańców: 98 (w tym 39 katolików). Kościół ewang. i kat. w Żaganiu.

Schron atomowy w Szprotawie, zlokalizowany w zachodniej części miejskiego kompleksu koszarowego, zbud. pod koniec lat 60-tych XX wieku przez wojsko sowieckie. Obecnym mieszkańcom znany jako dyskoteka „Bunkier”. Budowla naziemna, przysypana ziemią. Jako główny element konstrukcyjny zastosowano żelbetowe żebra jak w przypadku hangarów lotniczych. Schron był prawdopodobnie przystosowany do warunków skażenia radioaktywnego.

Serwis Samochodowy „Baryła & Tartakowski” S.J. Naprawa samochodów, serwis, sprzedaż części i akcesoriów samochodowych. Adres: ul. Kolejowa 3, 67-300 Szprotawa. Tel. (068) 376 41 83, 376 56 14, e-mail: barylaitartakowski@bosch-service.pl, www.barylatartakowski.bosch-service.pl.

Sichdichfür w latach 1687-88 (kompleks leśnych osad na ziemi żagańskiej, obecnie nie istnieją, za wyjątkiem Jamna koło Lipnej, aktualnie teren powiatu żarskiego i żagańskiego), włączony do parafii w Przewozie. Należy do księcia żagańskiego. Brak dalszych danych. W 1660 roku: folwark, 2 zagrodników, 1 chałupnik. W 1691 roku: folwark z 17 mieszkańcami.

Sichdichfür w latach 1786-87, należy do domeny książęcej. Wieś o zabudowie rozproszonej. Przynależą do niej osady: Passauf, Traunicht i Wirstu-besser. 1 folwark ziemiański. 14 zagrodników, 3 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 134 (parafia w Przewozie).

© Copyrights by Maciej Boryna

Sichdichfür w 1840 roku, należy do żagańskiej komory książęcej. Gospoda, smolarnia, piec Pechofen. Razem 38 chałup. Handlarz zbożem. Łączna liczba mieszkańców: 199 (w tym 6 katolików). Kościół ewang. i kat. w Przewozie. 145 wołów. Passauf: 1 zagroda, miał tu niegdyś mieszkać wartownik mający oko na cło. Traunicht (niegdyś wendisch Drawing, obecnie osada Jamno koło wsi Lipna): kilka zagród. Wärstdubesser: domek myśliwski.

Siecieborzyce w latach 1786-87 (Rückersdorf, obecnie wieś w gminie Szprotawa), największa wieś w dawnym Księstwie Żagańskim. Posiada kościoły kat. i ewang., 2 plebanie, 2 szkoły, 1 ziemiański dom mieszkalny z ogrodem, 4 młyny (wiatraki), młyn wodny, salę wiejską. 40 chłopów, 71 zagrodników, 54 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 1043. Właścicielem był hrabia H. von Reuss, obecnie hrabina von Kosel. Wieś zawiera część czynszową komory szprotawskiej.

Sieraków w latach 1786-87 (Zirkau, obecnie wieś w gminie Szprotawa), jest własnością komory szprotawskiej. Posiada szkołę. 11 służebnych chłopów, 23 chałupników, 4 inne domy, - razem 39 domostw i 236 mieszkańców.

Sieraków w 1840 roku, wieś należy do komory szprotawskiej. Posiada 38 domów, 283 mieszkańców (w tym 15 katolików). Kościół ewang. i kat. w Lesznie Dolnym. Szkoła ewang. tylko dla miejscowych. 1 gospoda. 1 kramarz, 1 kowal, 1 szewc. 213 wołów.

Silno Małe w latach 1687-88 (Klein-Selten, obecnie wieś w gminie Wymiarki). W 1688 roku była jeszcze wyludniona po Wojnie 30-letniej. W 1679 roku w księdze kościelnej w Przewozie zanotowano „ta miejscowość całkowicie wymarła" (totus desertus). Stan taki trwał jeszcze w 1694 roku. Dopiero w 1700 roku dokumenty donoszą o odbudowie i zwolnieniach podatkowych.

Silno Małe w latach 1786-87, wieś należy do domeny książęcej. 1 folwark ziemiański. 8 chłopów, 10 zagrodników, 2 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 131.

Sklep Elektro-Przemysłowy „Eldom" G.Zięba. Sklep z artykułami elektrycznymi i RTV-AGD w centrum miasta. Adres: ul. Świerczewskiego 11**,** 67-300 Szprotawa**.** Tel. (068) 376 27 82.

Sklep Fotograficzny „Mega Foto". Zakład fotograficzny i sklep z akcesoriami fotograficznymi w centrum miasta. Adres: ul. Bema 1**,** 67-300 Szprotawa**.**

Skład ogumienia i serwis „Bagum II" M.Słabosz (zał. 1956). Sprzedaż i serwis ogumienia, sprzedaż akcesoriów samochodowych i płynów eksploatacyjnych, felgi. Adres: ul. Koszarowa 25 a**,** 67-300 Szprotawa. Tel./fax (068) 376 40 90, 376 24 57**,** e-mail: bagum2@wp.pl**,** www.szprotawa.felgi.abc.pl.

Sowiny, patrz Iława – dzielnica Szprotawy.

© Copyrights by Maciej Boryna

Sprottauer Heimat- und Laubemuseum, placówka otwarta w 1928 roku staraniem dr F.Matuszkiewicza (1885-1956) przy wsparciu władz Szprotawy. Początkowo zlokalizowana w budynku obecnego Banku Zachodniego (dawny dom oficerski Offizierhaus) w Rynku, obok ratusza. Pierwsze zbiory do muzeum zgromadził Matuszkiewicz, a władze miasta wniosły pamiątki po H.Laube. W 1935 roku muzeum przeniesiono do budynku dawnego klasztoru magdalenek przy Pl. Kościelnym. Eksponaty: Parter: duże popiersie pierwszego dyrektora huty w Szprotawie – Lestikow`a (ręczna praca rosyjskich jeńców wojennych ze Szprotawy, I wojna światowa); stary sarkofag z dawnego majątku klasztornego w Witkowie; W korytarzu: stare płyty nagrobne, herb Szprotawy z piaskowca zdjęty z ratuszowego balkonu w 1934 roku; kolorowy obraz z herbem Szprotawy autorstwa nauczyciela z Laube Schule – F.Henschel`a; zdjęcia i obrazy Szprotawy; I piętro: obrazy nawiązujące do garnizonowej tradycji miasta, m.in. rodzina v. Steinman-Friderici, barona v.d. Goes, obóz wojskowy w Iławie z Wojny 7-letniej, plan drewnianych wodociągów miejskich z 1756 roku, plany miasta, tor paradny z 1750 roku, Plac Browarniany, dokumenty, zdjęcie płyty nagrobnej Berthold`a, portret przeoryszy B.Meissner (1771-1799); Pośrodku: zbiory starożytne z epoki kamienia, urny, przydatki grobowe (w oszklonej szafie i na stole); monety, pieczęcie, obrazy, rękopisy, księgi cechów i rzemieślników (w szklanej szafie), rękopis burmistrza Geiger`a, aparat ochronny przed cholerą Goes`a, gazety szprotawskie z lat 1842 i 1854; drewniane ołtarze mistrzów z Chich, Dzikowic i Gościeszowic; gadżety sławnych szprotawian (burmistrz Rűmpler, prof. Eberatus, Rektor Uniwersytetu w Lipsku – Preibisch, M.Moller, hrabia v. Herberstein, paleobotanik H.Göppert, pisarz L.Habicht, twórca pieśni o Nibelungach – K.Bartsch, R.Rössler); model pomnika „Möwe" O.Riedel`a, dzban z herbem miasta, 39 srebrnych monet, kule armatnie, kafle, naczynia gliniane, narzędzia kamienne; Pokój poświęcony Laubemu: 43 dyplomy z podpisami Bismarck`a, Treitschke, A. v. Menzel, G.Freitag i setki innych podpisów wielkich ludzi; listy, dzieła, rękopisy, zbiory, przedmioty osobiste, wspomnienia. Ponadto: prace Göppert`a, epigramy K.Bartsch`a, dzieła L.Habicht`a i R.Rössler`a. Nieznane są dokładne losy eksponatów z muzeum po 14 lutego 1945 roku.

Sprottauer Tageblatt (Wochenblatt), szprotawska gazeta lokalna, wydawana od 1839 roku, początkowo tygodnik, od 1928 roku dziennik ukazujący się 4 razy w tygodniu. Założona przez drukarza E.Raabe. Bogate i bezcenne źródło informacji o Szprotawie i powiecie szprotawskim. Siedziba mieściła się na rogu obecnych ulic Traugutta i Kasprowicza. Kilka numerów w zbiorach Muzeum Ziemi Szprotawskiej.

Stanów w latach 1786-87 (Rengersdorf, obecnie wieś w gminie Brzeźnica). Posiada kościół kat. filialny podległy Brzeźnicy. Szkoła, młyn (wiatrak). 14 chłopów, 17 zagrodników, 4 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 231. Własność klasztoru augustianów w Żaganiu.

Stanów w 1840 roku. Do 1810 roku wieś należała do klasztoru augustianów w Żaganiu, obecnie płaci czynsz królewskiemu urzędowi rentierskiemu Nowa Sól-Żagań. Szkoła kat. tylko dla miejscowych, młyn (wiatrak), gospoda. Razem 42 chałupy. Nauczyciel, 6 rzemieślników, 6 kupców. Łączna liczba mieszkańców: 355

© Copyrights by Maciej Boryna

(w tym 46 ewangelików). Kościół kat. na miejscu, podległy parafii w Brzeźnicy. Kościół ewang. w Chotkowie. 187 wołów.

Stara Jabłona w latach 1786-87 (Altgabel, w 1413 roku jako Antiqua Gabula, obecnie wieś w gminie Niegosławice). Składa się z 2 części. Górna wieś Ober-Altgabel należy do rodu von Knobelsdorff. Ziemiański dom mieszkalny, folwark, szkoła, gospoda, młyn (wiatrak). 6 służebnych chłopów, 7 zagrodników, 8 chałupników, 6 innych chałup, - łączna liczba mieszkańców: 210; Dolna wieś Nieder-Altgabel należy do rodu von Knobelsdorff. Kościół kat., plebania, szkoła, ziemiański dom mieszkalny, folwark, gospoda, młyn (wiatrak). 3 służebnych chłopów, 11 zagrodników, 5 chałupników, 5 innych chałup, - łączna liczba mieszkańców: 164, razem 62 dymy.

Stara Jabłona w 1840 roku, składa się z dolnej i górnej wsi. Do 1820 roku wieś należała do powiatu kożuchowskiego. Szkoła ewang. tylko dla miejscowych. Razem 60 chałup. Nauczyciel. Łączna liczba mieszkańców: 482 (w tym 7 katolików). Kościół ewang. w Przecławiu, kościół kat. w Miłakowie. Na miejscu ruina spalonego kościoła kat. z 1 łanem dóbr kościelnych. Dolna wieś należy do L. von Knobelsdorff. 1 folwark; Górna wieś należy do M.E.Fiedler z domu Zacher i posiada 1 folwark, 2 młyny (wiatraki), browar, palarnię, 2 gospody oraz 2 kupców i 4 rzemieślników.

Stara Kolonia Laski w 1840 roku (Alte Forstkolonie, obecnie dzielnica Żagania - Kolonia Laski, niegdyś odrębna osada, zwana również Alter Kauz). Należy do komory żagańskiej. Razem 9 chałup. 21 ław bawełniarskich, 18 ław lniarskich. Łączna liczba mieszkańców: 68 (w tym 1 katolik). Kościół ewang. i kat. w Żaganiu.

Stara Kopernia w 1840 roku (Küpper bei Sagan, obecnie wieś w gminie Żagań). Składa się z wsi środkowej, dolnej i górnej. Wieś środkowa w administracji rady Amtsrat Priwerschen Minorennen. Pałac, folwark, 2 młyny wodne, tłocznia oleju, 2 gospody. Razem 47 chałup. 10 rzemieślników. Łączna liczba mieszkańców: 278 (w tym 160 katolików). Kościół ewang. w Witkowie i Żaganiu. Kościół kat. we wsi górnej. 495 owiec, 144 woły. Do tego przynależy kolonia Charlottenthal (Nieradza) z 21 domami i 104 mieszkańcami (w tym 11 katolików), 3 rzemieślników; Wieś dolna posiada 2 części: 1) Należąca do komory szprotawskiej: młyn wodny, gospoda, - razem 26 chałup. 3 ławy lniarskie, 3 innych rzemieślników, 1 kupiec. Łączna liczba mieszkańców: 121 (wszyscy ewangelicy). Kościół ewang. w Żaganiu, kościół kat. we wsi górnej. 2) Należąca do A.Neumann na Dzietrzychowicach: folwark, młyn wodny, gospoda, - razem 13 chałup. 4 rzemieślników, 2 kupców. Łączna liczba mieszkańców: 73 (w tym 3 katolików). Kościół ewang. w Żaganiu, kościół kat. we wsi górnej. 56 wołów. Do tego przynależy kolonia Butterkretscham, - niegdyś gospoda, a obecnie kuźnia; Wieś górna posiada 2 części: 1) Należąca obecnie do domeny królewskiej, wcześniej do klasztoru augustianów w Żaganiu. Gospoda, kuźnia. Razem 20 chałup. 4 ławy bawełniarskie i lniarskie. Łączna liczba mieszkańców: 129 (w tym 63 katolików). 127 wołów. Kościół ewang. w Żaganiu, kościół kat. na miejscu. 2) Należąca do Uttech. Szkoła ewang. od 1743 roku, szkoła kat., gospo-

© Copyrights by Maciej Boryna

da. Razem 71 chałup. Nauczyciel szkoły ewang., nauczyciel szkoły kat., 23 ławy lniarskie i bawełniarskie, 9 innych rzemieślników, straganiarz. Łączna liczba mieszkańców: 352 (w tym 154 katolików). Kościół ewang. w Żaganiu. Kościół kat. na miejscu z 1 łanem dóbr kościelnych i lasem. 185 wołów. Do tego przynależy folwark Sandvorwerk.

Stara Wieś w latach 1687-88 (Altdorf, od 1931 roku część Starego Żagania, niegdyś odrębna osada). W 1679 roku przy kościele w Starym Żaganiu wymienia się czynszowników: folwarki Puschvorwerk, Annenvorwerk i Blümelsvorwerk. Jako Blümelsvorwek należy rozumieć Starą Wieś.

Stara Wieś w 1840 roku, należy do komory żagańskiej. Sołtysówka, młyn Luntzmühle, młyn wodny, - razem 3 chałupy. Łączna liczba mieszkańców: 27 (w tym 8 katolików). Kościół ewang. i kat. w Starym Żaganiu.

Stary Żagań w latach 1786-87 (Altkirch, obecnie wieś w gminie Żagań). Należy do komory żagańskiej. Posiada kościół kat. filialny powiązany z klasztorem augustianów w Żaganiu. Szkoła. 1 chłop, 3 zagrodników, 4 chałupników. Łączna liczna mieszkańców: 56.

Stary Żagań w 1840 roku, wieś należy do komory żagańskiej. Szkoła kat. dla dzieci parafialnych. Razem 14 chałup. Nauczyciel. Łączna liczba mieszkańców: 94 (w tym 38 katolików). Kościół ewang. w Żaganiu, kościół kat. parafialny na miejscu, bez plebani i dóbr kościelnych. Proboszcz kat. jest równocześnie przełożonym szpitala i kościoła św. Ducha w Żaganiu i tam mieszka.

Staw Głęboki (Seufzen), położony na południe od wsi Lubiechów, w Borach Dolnośląskich.

Staw Myśliwski (Krimm-Teich), położony na południe od wsi Lubiechów, w Borach Dolnośląskich, nieopodal na północ od Stawu Głębokiego.

Stawy Bobrowickie, obiekt przyrodniczy i kulturowy, jeden z 10 cudów Borów Dolnośląskich, położone na północ od Szprotawy, na terenie gminy Małomice (Nadleśnictwo Szprotawa). Wzmiankowane w szprotawskich aktach miejskich z XVI wieku. Stanowią kompleks śródleśnych dawnych stawów hodowlanych, spiętych w system paciorkowy. Są jednymi z najbardziej wartościowych elementów biosfery i podlegają ochronie obszarowej w formie użytków ekologicznych. Użytek ekologiczny Żurawie Bagno jest siedliskiem roślin terenów podmokłych, miejscem lęgów i bytowania ptactwa oraz łowiskiem orła bielika. Natomiast użytek Łabędzi Staw obejmuje przestrzeń otwartą w zwartym kompleksie leśnym, z roślinnością wysoką wód stojących. Jest to miejsce lęgów i bytowania żurawia, łabędzia niemego i innego ptactwa wodnego, a jednocześnie łowisko orła bielika. Źródliska stawów zlokalizowane są w miejscu zwanym Czarne Bagno. Nad stawami znajduje się wiata odpoczynkowa i dostrzegalnia ppoż. W pobliżu: Wały Śląskie, dawny tartak i stacyjka kolejowa.

© Copyrights by Maciej Boryna

Steller Georg, ur. 14 maja 1906 roku w Janowcu (obecnie w gminie Małomice), syn rolnika Adolfa i Idy z domu Werner. Gospodarstwo Stellerów znajdowało się w Janowcu Górnym, na granicy z obrębem wsi Witków. W latach 1912-1915 G.Steller uczęszczał do szkoły podstawowej w Chichach. Zgodnie z zamiarem rodziców miał przejąć w przyszłości gospodarkę, rozpoczął więc naukę w szkole rolniczej w Legnicy. Jednak w 1919 roku przeniósł się do legnickiego liceum. Maturę zdał w 1925 roku w Legnicy. W latach 1925-1930 studiuje matematykę, fizykę i geografię na uczelniach w Dreźnie, Berlinie, Heidelbergu i we Wrocławiu. W 1930 i 1932 roku we Wrocławiu zdaje egzaminy na kolejne stopnie nauczycielskie. Lata 1932-1934 przepracował jako nauczyciel w gimnazjum w Chojnowie. Uczył także w liceum jeleniogórskim oraz w szkole im. Laube`go w Szprotawie. Od 1935 roku przez kilkanaście miesięcy pracował w kuratorium w Bolesławcu. Natomiast okres 1938-1945 to etat w gimnazjum żagańskim, chociaż w rzeczywistości podczas II wojny światowej pełnił funkcję meteorologa w okręgowych stacjach meteorologicznych, między innymi w Dreźnie, Wrocławiu, pod Kijowem i Charkowem oraz na lotnisku w Szprotawie. Od 1946 roku ponownie naucza. Najpierw w Magdeburgu, potem w Tangerhütte, Tangermünde, Düsseldorfie. Zm. 10 kwietnia 1972 roku. Dla regionu zasłużył się przede wszystkim jako autor wielu wartościowych opracowań historycznych. Wykaz najbardziej znanych opracowań: Dorf u. Rittergut Wichelsdorf (o wsi i pałacu Wiechlice), Machenau u. Deutschmachen (o Moczyniu koło Żagania), Bauerndorf u. Heidestädtchen, zwei Untersuchungen über Ebersdorf u. Freiwaldau im Gebiet Sagan-Sprottau (o Dzikowicach i Goździcy), Alte Papiermühlen in den Kreisen Sagan u. Sprottau (o młynach papierniczych w pow. żagańskim i szprotawskim), Zwei Dorfstudien aus Westschlesien Hartau u. Langheinersdorf Kr. Sprottau (o Borowinie i Długiem w pow. szprotawskim), Rückersdorf Kr. Sprottau, Die Geschichte des Ortes u. seiner Kirche (o wsi i kościele w Siecieborzycach w pow. szprotawskim), Der Gutshof auf der Fürstentumsgrenze u. der Girbigsbach als Zankapfel (o granicy księstw na Młynówce), 700 Jahre Girbigsdorf (o Bobrzanach), Das Johnsdorfer Schloss auf dem Schlossgut Girbigsdorf (o zamku w Janowcu), Dittersbach bei Sagan (o Dzietrzychowicach koło Żagania), Beschreibung der schlesischen Kreise Sagan u. Sprottau, razem z K.Handke (o powiecie żagańskim i szprotawskim), Unsere Sagan-Sprottauer Heimat, razem z F.Matuszkiewiczem (o historii ziemi żagańskiej i szprotawskiej), Die friderizianische Siedlung Reussenfeldau Kr. Sprottau (o kolonii Rusinów w pow. szprotawskim), Arthur Heinrich, der Saganer Heimatforscher (o regionaliście z Żagania Arturze Heinrichu), Die Bauern des Fürstentums Sagan um 1700 (o rolnikach w Księstwie Żagańskim), Graf Promnitz-Sorau contra Saganer Regierung (hrabia Promnitz z Żar przeciw administracji żagańskiej), Kastellanei und Stadt Sagan (o kasztelani i mieście Żagań), Der Adel des Sorauer Weichbildes um die Wende des 15. Jahrhunderts (o szlachcie żarskiej na przełomie XV/XVI wieku), Mit Soldaten und Schusswaffen auf evangelische Kirchgänger (o konfliktach religijnych), Die Zufluchtskirche Ablaßbrunn (o kościele granicznym w Studnicy), Das Fürstentum Sagan vor und nach dem Dreißigjährigen Kriege (Księstwo Żagańskie przed i po Wojnie 30-letniej), Die Saganer Schuster und Schneider kämpfen um ihr Recht (żagańscy szewcy i krawcy walczą o swoje prawa), Rückersdorfer Bauern kämpfen! (o buntach rolników z Siecieborzyc).

© Copyrights by Maciej Boryna

Straszów w latach 1786-87 (Gross-Selten, obecnie wieś w gminie Przewóz). Posiada kościół kat. filialny podlegający parafii w Przewozie. Plebania, szkoła, folwark ziemiański. 21 chłopów, 16 zagrodników, 10 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 315. Wieś należy do domeny książęcej.

Strzelnica Komarowo pod Szprotawą, kompleks strzelniczy obejmujący baraki mieszkalne i techniczne, stanowiska strzeleckie, świetlicę itp. Położony w lesie na południe od miasta. Obecnie nieczynny. Teren Nadleśnictwa Szprotawa (gmina Małomice). Na podstawie map i materiału budowlanego określa się chronologię obiektu na lata 30-te XX wieku. Przedłużeniem obecnej ul. 3-ego Maja w Szprotawie dojeżdżało się do wartowni usytuowanej na skraju lasu (Borów Dolnośląskich), dokładnie nad potokiem Ruda. Do czasów współczesnych zachowały się fundamenty budynków i niewielkiego schronu. W odległości ok. 300 m od posterunku wartowniczego rozpościerały się koszary. W promieniu ok. 1 km można natknąć się na fundamenty różnych budowli. Największa jest 3-komorowa zadaszona strzelnica z podłużnymi wałami (kulochwytami). Strzelnica była okazyjnie używana po 1945 roku (wyryte na cegłach daty i podpisy w języku rosyjskim). Od lat 80-tych XX wieku ulega systematycznej dewastacji. Pod względem turystycznym strzelnicę wykorzystuje się m.in. jako miejsce na odpoczynek i schronienie przed deszczem. Ten zabytkowy obiekt wymaga zabezpieczenia i remontu.

Studnica w latach 1687-88 (Ablassbrunn, obecnie wieś w gminie Brzeźnica). Kościół filialny podległy kościołowi w Chotkowie. Właścicielem wsi jest C.M.Röder. Wieś posiada 1 chłopa z łanem ziemi oraz 1 zagrodnika.

Studnica w latach 1786-87, wieś należąca do komory szprotawskiej. Posiada pusty ziemiański dom mieszkalny. 1 chłop, 10 zagrodników. Łączna liczba mieszkańców: 75. Kościół w Chotkowie.

Studnica w 1840 roku, wieś należy do komory szprotawskiej. 11 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 65, którzy uczęszczają do kościołów ewang. i kat. w Chotkowie. Ruina dawnego kościoła kat. została rozebrana, a teren po nim oddano pod sołtysówkę.

Studnie artezyjskie w Iławie (Iława – obecnie dzielnica Szprotawy), lokalna osobliwość hydrogeologiczna. Wzmiankowane w XVI i XVII wieku. Za pośrednictwem drewnianych rurociągów dostarczano wodę do miasta i zamku. Rurociąg biegł z Górnej Iławy, przez rzekę Szprotawę przy obecnym moście Göpperta`a, do głównego zbiornika w rynku, skąd woda była rozdzielana na poszczególne ulice.

Studzianka (Armadebrunn, wieś na terenie powiatu szprotawskiego, obecnie nie istnieje), miejscowość była zlokalizowana w Borach Dolnośląskich na południowy-zachód od Przemkowa. Założona w 1. poł. XVIII wieku (wcześniej być może posterunek graniczny), przy granicy dawnego Księstwa Głogowskiego, uwidoczniona na mapie Schubarth`a z 1739 roku. Położona przy starej drodze z Leszna Górnego do Chojnowa (Haynauer Strasse). Ucierpiała w wielkim pożarze lasu w sierpniu 1904

© Copyrights by Maciej Boryna

roku. Na południe od wsi stacyjka kolejowa przy linii Legnica-Żagań (zniszcz. po 1992 roku). Po 1945 roku wieś znajdowała się na terenie sowieckiego poligonu wojskowego, została doszczętnie zniszczona. Obecnie teren Przemkowskiego Parku Krajobrazowego.

Studzianka w latach 1786-87, należy do baronatu przemkowskiego, do barona von Seherr-Toss. Posiada 1 wolnego zagrodnika, 13 chałupników, 2 inne domy, łącznie 16 domostw i 94 mieszkańców.

Studzianka w 1840 roku, wieś należy do baronatu przemkowskiego, do hrabiego H.B. v. Block-Bibran na Modłej. Posiada 23 domy, 173 mieszkańców, w tym 2 katolików. Podlega kościołowi ewang. i kat. w Przemkowie. Własny cmentarz na miejscu. Szkoła ewang. wyłącznie dla miejscowych, nauczyciel opiekuje się codziennie również szkołą w Pogorzelach (Neuvorwerk). Młyn (wiatrak) i palarnia wapna.

Sucha, potok-rów, prawy dopływ Szprotawy, ujście we wsi Sucha Dolna. Źródło przy głazie Flins, na północny-zachód od wsi Długie. Długość ok. 20 km.

Sucha Dolna w latach 1786-87 (Nieder-Zauche, także Sprottisch-Zauche, obecnie wieś w gminie Niegosławice), posiada pałac, folwark, młyn. 17 zagrodników, 7 chałupników, 7 innych domów, - razem 38 domostw i 228 mieszkańców. Własność starosty von Eckartsberg.

Sucha Dolna w 1840 roku, wieś należy do majora i deputowanego powiatowego von Eckartsberg. Posiada 44 domy, 1 pałac, 2 folwarki, 367 mieszkańców (w tym 1 katolik). Kościół ewang. w Gościeszowicach, kościół kat. w Niegosławicach. Szkoła ewang. także dla dzieci wsi Krzywczyce. 1 nauczyciel. 1 młyn (wiatrak), 1 młyn konny, browar, 2 gospody. 7 rzemieślników, 5 kupców. 1100 owiec. Do tego należy: kolonia Krzywczyce (Eckartswaldau), 32 domy, 218 mieszkańców (w tym 29 katolików), kościół kat. w Niegosławicach, palarnia, 4 rzemieślników, 13 kupców.

Synagoga w Szprotawie, stojąca przy obecnej ul. B.Kozaka (naprzeciw dawnego Placu Browarnianego), została przebudowana w latach 30-tych XX wieku (po „kryształowej nocy” w 1938 roku) na cele mieszkaniowe.

Szczegóła Hieronim, prof. historii, ur. 24 września 1931 roku. Ukończył studia historyczne w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie. Po studiach pracował jako nauczyciel w technikum rolniczym w Szprotawie. Pracę doktorską obronił w 1963, rozprawę habilitacyjną w 1970, tytuł profesora nadzwyczajnego otrzymał w 1975, a profesora zwyczajnego w 1987 roku. Był pierwszym rektorem Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Zielonej Górze (1971-1975) i w latach 1981-1984, 1996-1999. Jest autorem 30 książek, ponad 400 artykułów naukowych i ponad 200 artykułów popularno-naukowych. Do czasu przejścia na emeryturę pracował w Instytucie Historii Uniwersytetu Zielonogórskiego. Mieszka w Zielonej Górze. Niektóre publikacje: Z przeszłości Szprotawy, Szprotawa i okolice (współautor), Szprotawa w

© Copyrights by Maciej Boryna

Polsce Ludowej, Związek Walki Młodych na Ziemi Lubuskiej, Koniec panowania piastowskiego nad środkową Odrą, Czerwoni marszałkowie: elita armii radzieckiej 1937-1941 (współautor), Przeobrażenia ustrojowo-społeczne na Ziemi Lubuskiej w latach 1945-1947, Zielona Góra. Rozwój miasta w Polsce Ludowej, Pogranicze polsko-niemieckie w okresie transformacji 1991-1997 (współautor), Powstanie Wielkopolskie nad środkową Obrą (współautor), Armia Stalina w okresie pokoju (współautor), Armia rosyjska po upadku ZSRR, Szprotawski epizod Zjazdu Gnieźnieńskiego (red.), Szprotawa w kręgu europejskich idei zjednoczeniowych (red). Odznaczony medalem za zasługi dla miasta i gminy Szprotawa (2004).

Szczepanów w latach 1687-88 (Zeipau, także Zeippau, obecnie wieś w gminie Iłowa). Włączona do parafii w Koninie Żagańskim. Należy do wdowy U.Kolbe.

Szczepanów w latach 1786-87, wieś należała do hrabiego von Tottleben, obecnie do komory książęcej. 1 folwark ziemiański, młyn wodny, sala wiejska. 10 zagrodników, 16 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 124.

Szczepanów w 1840 roku, wieś należy do żagańskiej komory książęcej. 1 folwark, młyn wodny na 3 koła, tartak, gospoda. Razem 31 chałup. 24 ławy lniarskie, 4 innych rzemieślników. Łączna liczba mieszkańców: 220 (w tym 4 katolików). Kościół ewang. i kat. w Koninie Żagańskim. 700 owiec, 80 wołów.

Szklarki w latach 1786-87 (Klein-Gläsersdorf, obecnie wieś w gminie Przemków). Należy do baronatu przemkowskiego, do barona von Seherr-Toss. Posiada 1 wolny majątek, 7 służebnych rolników, 2 zagrodników, 11 chałupników, 9 innych domów, - łącznie 30 domostw i 173 mieszkańców.

Szklarki w 1840 roku, wieś należy dóbr przemkowskich, do barona H.B. von Block-Bibran na Modłej. Razem 24 chałupy. Kowal, 9 kupców. Łączna liczba mieszkańców: 226 (w tym 10 katolików). Kościół ewang. i kat. w Przemkowie.

Szpital w Szprotawie, znajduje się na wschodzie miasta, przy obecnej ul. Henrykowskiej, oddany do użytku 19 marca 1929 roku. Masywna budowla, oblicowana cegłą klinkierową, skierowana frontem na południe. Początkowo jako szpital powiatowy (Kreiskrankenhaus Sprottau). W chwili otwarcia bardzo nowoczesna placówka, na ponad 100 łóżek. Środki na budowę szpitala pochodziły m.in. z datków od mieszkańców powiatu szprotawskiego. Obecnie placówka gminna, obsługująca również chorych z terenu Przemkowa, Niegosławic i Małomic.

Szprotawa i okolice, tytuł pierwszego szprotawskiego powojennego opracowania historyczno-turystycznego, wydanego w 1962 roku pod szyldem Lubuskiego Towarzystwa Kultury. Autorami tekstów są H.Szczegóła oraz Z.Misiołek. Była to jedna z pierwszych tego typu publikacji na Ziemi Lubuskiej. Autorzy, oprócz opisu proponowanych 9 tras turystycznych, zapoznają czytelnika z rzeźbą terenu, klimatem, bogactwami naturalnymi, szatą roślinną etc. Ponadto rys historyczny oraz rozdział podsumowujący pierwsze 15 lat po II WŚ na ziemi szprotawskiej.

© Copyrights by Maciej Boryna

Szprotawa i okolice, magazyn popularno-naukowy wydawany przez Towarzystwo Bory Dolnośląskie od 2003 roku. Do 2006 roku ukazało się 7 numerów.

Szprotawa - inwestycje komunalne XIX/XX wieku. 1833-36: Wybrukowanie ulic (modernizacja): obecne Świerczewskiego, Młyńska, Głogowska; 1844: Wybrukowanie (modernizacja) obecnej ul. Katedralnej; 1844: Budowa mostu przez rzekę Szprotawę przy furcie zachodniej, na miejscu wcześniejszej kładki; 1854: Rozpoczęcie budowy gimnazjum za 44.400 marek; 1854: Budowa nowego masywnego mostu przed Bramą Głogowską, na miejscu wcześniejszego mostu garncarzy; 1855-56: Wybrukowanie (modernizacja) pozostałych ulic w centrum miasta; 1862-63: Przebudowa ratusza; 1863-64: Budowa gazowni za 122.000 marek; 1867: Budowa nowych wodociągów za 60.000 marek; 1869: Przyłączenie do obrębu miejskiego wsi Kunichen, przedmieścia górnego i ulicy kamiennej, zabudowanie dzielnicy w ciągu obecnej ul. Niepodległości; 1868-70: Budowa rozległych koszar oraz lazaretu za 400.000 marek; 1874: Miasto wydaje obligacje inwestycyjne; 1884: Sprzedaż huty w Lesznie Górnym za 70.000 marek; 1888-89: Budowa rzeźni miejskiej za 87.000 marek; 1889: Nabycie lasu klasztornego Nonnebusch za 20.000 marek; 1889-90: Budowa nowej poczty; 1891: Budowa masywnego mostu przez rzekę Szprotawę, od 1895 im. Laube`go; 1892: Skanalizowanie miasta; 1895: Oddanie do użytku wieży ciśnień; 1899: Budowa remizy strażackiej; 1902: Wyłożenie ulic śląską kostką brukową; 1903: Podwyższenie wieży ciśnień; 1903: Budowa stacji przepompowej za 50.000 marek; 1905: Budowa nowego gazogeneratora; 1906: Budowa zimowej szkoły rolniczej za 21.000 marek; 1906: Budowa łaźni miejskiej za 61.000 marek; 1907: Budowa nowego mostu przez Bóbr przy młynie dolnym oraz regulacja Bobru.

Szprotawa – rzeka (Sprotte), prawy dopływ Bobru. Źródliska w okolicy wsi Brunów-Ogrodzisko na północ od Polkowic, ujście w mieście Szprotawa. Długość 57,5 km. Płynie przez obszary województw dolnośląskiego i lubuskiego. W połowie biegu znajdują się Bagna Przemkowskie i rezerwat ornitolog. Stawy Przemkowskie. Obszar chronionego krajobrazu. Przez mieszkańców Szprotawy nazywana dla odróżnienia Szprotką. Największe dopływy: Szprotawka, Sucha, Kamienny Potok. Ciek nizinny o łagodnym nurcie i piaszczysto-mulistym dnie, o szerokości do ok. 7 m, bez pielęgnacji szybko zarasta roślinnością rzeczną i jeziorną. W mieście Szprotawa rzeka pełniła funkcję fosy. Płynie po północno-wschodniej rubieży Borów Dolnośląskich przez miejscowości: Parchów, Buczyna, Przemków, Sucha Dolna, Cieciszów, Wiechlice, Henryków.

Szprotawa w Polsce Ludowej, książka pod redakcją H.Szczegóły, wydana przez Lubuskie Towarzystwo Kultury, Zielona Góra 1967. Nakład 1530 egz., 183 str., ilustracje czarno-białe. Jedna z pierwszych powojennych pozycji poświęcona historii Szprotawy i dawnego powiatu szprotawskiego. Zawiera zwięzły rys najdawniejszych dziejów oraz obszerne informacje na temat powojennych wydarzeń, m.in.: powstanie władzy ludowej i początki życia społeczno-kulturalnego, stosunki ludnościowe w powiecie szprotawskim w latach 1945-1965, rozwój przemysłu, rolnictwo, oświata i kultura, kultura fizyczna i turystyka, warunki socjalno-bytowe, bibliografia

© Copyrights by Maciej Boryna

szprotawska. Stanowi cenny przekaz uwarunkowań społeczno-gospodarczych i politycznych kształtujących się w pierwszych 20 latach po II wojnie światowej w mieście i powiecie.

Szprotawka (Sprottischwaldau, także Sprottischwalde, obecnie wieś w gminie Szprotawa, na prawach przysiółka), miejscowość zlokalizowana ok. 7 km na wschód od miasta, w Borach Dolnośląskich, przy drodze krajowej nr 12. Założona w 2. poł. XVIII wieku przez radę miejską Szprotawy jako osada kolonistów. Przez osadę wiódł Trakt Solny, obecnie oznakowany w postaci szlaku turystycznego żółtego. Na północ od wsi znajduje się zabytkowy cmentarz. Na wschodniej rubieży wsi do 1945 roku stał pomnik martyrologiczny ku pamięci mieszkańców poległych w I wojnie światowej. W czasach III Rzeszy do miejscowości przylegał obóz pracy RAD. W lesie na północ od osady zabytkowy cmentarz. W południowo-zachodnim narożniku wsi posowiecki bunkier nieznanego przeznaczenia. Ok. 500 m na zachód od wsi, przy szosie do Szprotawy, znajduje się pomnik z kampanii napoleońskiej (1813), a także pomnik przyrody „buk trębacz" (chroniony przed 1945 rokiem). Ok. 500 m na wschód od wsi dostrzegalnia ppoż. Nadleśnictwa Szprotawa. Okolica słynie z jagód i grzybów.

Szprotawka w latach 1786-87, założycielem wsi w 1770 roku i właścicielem jest komora szprotawska. Wieś posiada 16 wolnych zagród z integralnymi działkami rolnymi. 81 mieszkańców.

Szprotawka w 1840 roku, wieś należy do komory szprotawskiej. Posiada 20 domów, 139 mieszkańców (w tym 1 katolik). Szkoła ewang. tylko dla miejscowych, obsługiwana codziennie przez nauczyciela z Leszna Dolnego. 1 gospoda, 1 handlarz drewnem, 1 stolarz, 1 kołodziej.

Szprotawskie epizody Wojny 7-letniej. 16 sierpnia 1759 roku: Oddział huzarów Zieten`a schwytał kilku Austriaków. Na polach Puszczykowa doszło do ostrej potyczki, jednakże bez rozstrzygnięcia. Prusacy pogalopowali w kierunku Iławy; 18 sierpnia: Potyczki patroli pruskich i austriackich na polach koło Polkowiczek. Prusacy schwytali Austriaka oraz szpiega, których powiedli do Szprotawy. W Lesznie Górnym oddziały Zieten`a przekroczyły Bóbr. Zajęły Leszno Dolne i Dziećmiarowice, następnie Wiechlice i Iławę. Większe związki oddziałów pomaszerowały na Bolesławiec; 21 września: Pod miasto podeszło austriackie komando i zażądało 5 tys. chlebów, 300 wiadrunków owsa oraz dużej ilości siana, mąki, kaszy i grochu. Przypadki oporu karano śmiercią. Pod wieczór nadeszła wiadomość, że król pruski jest pod Żaganiem, a pół godziny później jego huzarzy pojawili się w Szprotawie; 18 września 1760 roku: Grupa Kozaków domagała się 4000 talarów i mnóstwo chleba. Miasto wypłaciło jedynie 600 talarów. Po dwóch dniach powrócili razem z rosyjskimi huzarami. Mimo obietnic, nie obeszło się bez grabieży, gwałtów i mordów. Miasto musiało wydać Rosjanom 15 tys. chlebów.

Szprotawskie epizody Wojny 30-letniej. Od 19 grudnia 1622 do 8 marca 1623 roku: W mieście kwateruje część regimentu hrabiego C.H. von Dohna; 19 sierpnia

© Copyrights by Maciej Boryna

1626: Do Szprotawy przybywa Wallenstein wraz z wojskiem w liczbie 50 tys. żołnierzy, w mieście tworzy swoją kwaterę; 17-19 sierpnia 1627: Przez Szprotawę maszerują wojska Wallenstein`a w kierunku na Cottbus. Wallenstein gościł w mieście 17 sierpnia; Wrzesień 1627: Przez Szprotawę maszerują najemni Chorwaci; 2 listopada 1628: Do miasta przybywa 300-osobowa kompania regimentu Riechtenstein`a pod komendą kapitana von Moers`a; 19 kwietnia 1631: W Szprotawie kwaterują regimenty pod dowództwem pułkownika von Schaumburg`a**;** 9-10 października 1633: Żołnierze Wallenstein`a plądrują miasto; 10 czerwca 1634: Szprotawę zdobywają Szwedzi dowodzeni przez pułkownika Torstenson`a; 23 lipca 1635: Do miasta wkracza regiment pod dowództwem hrabiego von Colloredo; Luty-marzec 1636: W Szprotawie kwateruje regiment dowodzony przez pułkownika von Coronini; 6 lutego-4 marca 1637: W mieście stacjonuje regiment podpułkownika Einhaeufen`a; 20 września-2 listopada: W Szprotawie kwateruje kompania szermierzy; Maj 1639: Do miasta wkracza szwedzki generał major Torstenson; Sierpień 1642: Miasto i zamek uparcie bronione przez szwedzkiego pułkownika Schulmann`a ulega oddziałom dowodzonym przez podpułkownika von Buruay; Wrzesień 1642: Ponowne zajęcie Szprotawy przez Szwedów. Plądrowanie miasta; 5 grudnia 1643: Do miasta weszło komando Chorwatów z żądaniami kontrybucyjnymi. Komando zostało pobite na mokradłach pomiędzy Iławą a Polkowiczkami (na obecnym Grzęzawisku Chorwackim).

Szprotka, patrz: Szprotawa – rzeka.

Szubienica w Szprotawie (Galgen). Szprotawski historyk dr F.Matuszkiewicz w 1908 roku pisze, że znajdowała się bezpośrednio przy drodze ze Szprotawy do Wiechlic, po lewej stronie. W jego czasach na miejscu, gdzie niegdyś stała, były wyrobiska żwiru.

Śliwnicki Staw, hodowlany zbiornik wodny, położony na południowo-zachodniej rubieży wsi Śliwnik.

Śliwnik w latach 1786-87 (Schadendorf, obecnie wieś w gminie Małomice). Posiada folwark, szkołę, wolny majątek. 5 służebnych chłopów, 8 zagrodników, 13 chałupników, 6 innych domów, - razem 37 domostw i 204 mieszkańców. Należy do hrabiego von Dohna.

Śliwnik w 1840 roku, wieś należy do hrabiego zu Dohna na Małomicach. Posiada 39 domów, 1 folwark, razem z kolonią Fabianshof 333 mieszkańców (w tym 13 katolików). Kościół ewang. w Małomicach, kościół kat. w Iławie i Rudawicy. Szkoła ewang. tylko dla miejscowych, 1 nauczyciel. 1 kramarz, 1 gospoda, 1 kowal. 255 wołów. Do tego przynależy kolonia Fabianshof, 1 dom, 5 mieszkańców (w tym 1 katolik).

Średniowieczne fortyfikacje Szprotawy. Historycy są zgodni, że pierwsze umocnienia w granicach obecnego starego miasta musiały powstać już w połowie XIII wieku, w czasie niemieckiej lokacji miasta. Wynikało to także z komunikacyjnego i

© Copyrights by Maciej Boryna

handlowego znaczenia miejscowości. Pod koniec XIII wieku wzmiankowany jest tutejszy kasztelan Pannewitz. Według dr F.Matuszkiewicza był to pierwotnie wał ziemny z drewnianą palisadą. Szprotawa była obronna również z natury, zlokalizowana na wyspach w rozlewisku u ujścia rzeki Szprotawy do Bobru. Kwestią otwartą pozostaje istnienie umocnień z okresu przedlokacyjnego. Na siłę obronną średniowiecznej Szprotawy składały się przede wszystkim: mury obronne z basztami, otoczenie przez rzeki i mokradła, zamek wkomponowany w linię murów obronnych, 2 silnie ufortyfikowane bramy miejskie - Żagańska i Głogowska. Charakter obronny posiadała również kamienna wieża kościoła Wniebowzięcia N.M.P. Dotychczas nie ustalono, czy i jaką rolę w systemie obronnym mogły odegrać podziemne korytarze. Z okresu późniejszego pochodził poświadczony źródłowo barbakan na wyspie młyńskiej. Fortyfikacje odegrały rolę w XV wieku w czasie walk o sukcesję głogowską, jak również podczas oblężenia węgierskiego. Ponadto w czasie Wojny 30-letniej, kiedy szczególną rolę przypisuje się szprotawskiemu zamkowi. W XVIII wieku na zgliszczach zamku wzniesiono kościół ewang. W XIX wieku rozebrano wiele średniowiecznych budowli obronnych. Do czasów współczesnych przetrwały: fragmenty murów obronnych z basztami, wieża obronna kościoła, elementy Bramy Żagańskiej, fragmenty zamku, pozostałości fosy.

Świętoszów w latach 1687-88 (Neuhammer, też Neuhammer a. Qu., niegdyś wieś w Księstwie Żagańskim, obecnie wieś w gminie Osiecznica). Włączona do parafii w Rudawicy. Własność księcia żagańskiego. Posiada 1 kuźnicę, młyn. 4 chłopów, 1 zagrodnik. W 1691 roku: 40 mieszkańców.

Świętoszów w latach 1786-87, wieś należy do domeny książęcej. Posiada 1 folwark ziemiański, piec hutniczy, młyn wodny. 4 chłopów, 2 zagrodników. Łączna liczba mieszkańców: 79. Podlega parafii w Rudawicy.

Tajemnice militarne Szprotawy na Dolnym Śląsku, publikacja autorstwa M.Boryny, Szprotawa 2006. Format A5, objętość 45 stron, ilustracje czarno-białe. Pierwsze polskojęzyczne opracowanie wyjaśniające okoliczności powstania niemieckiego lotniska wojskowego pod miastem oraz funkcjonowania międzynarodowego obozu jenieckiego z czasów I wojny światowej. Publikacja zawiera ponadto informacje o nieistniejącym zamku w Szprotawie oraz opisuje tzw. kord ze Szprotawy - unikatowy w Polsce eksponat białej broni z XVI wieku. Pozostałe rozdziały dotyczą m.in. ucieczki Niemców ze Szprotawy w lutym 1945 roku i wydarzeń frontowych w regionie w 1945 roku.

Tajemnice Szprotawy i okolic, publikacja autorstwa M.Boryny, Zielona Góra 2001, ISBN 83-913508-1-9, 151 str., format B-5. Odsłania wiele zapomnianych wątków z dziejów ziemi szprotawskiej, zawiera m.in. osiągnięcia ostatnich badań archeologicznych i historycznych. Najciekawsze rozdziały dotyczą poszukiwania grodu Chrobrego, a także zamku szprotawskiego, Wałów Śląskich, lokalnego hutnictwa, martwych wsi. Do tego: kalendarium historyczne, kolonizacja niemiecka, legendy.

© Copyrights by Maciej Boryna

Towarzystwo Bory Dolnośląskie, stowarzyszenie zał. w 2001 roku, działające na rzecz ochrony zabytków i przyrody, nauki i badań oraz promocji regionu Bory Dolnośląskie. Siedziba w Szprotawie. Założyciel Muzeum Ziemi Szprotawskiej, projektant Parku Słowiańskiego w Szprotawie, wydawca publikacji popularnonaukowych i turystycznych. Programy badawcze: Wały Śląskie, Zamek Szprotawski, Flins. Wielozakresowe programy edukacyjne. Redaguje portal internetowy Radio Bory Dolnośląskie. Adres korespondencyjny: Osiedle Słoneczne 6/17, 67-300 Szprotawa. Tel. (0) 600 831 786, mail: borydolnoslaskie@interia.pl, http://tbdwitryna.w.interia.pl.

Trzebów w latach 1687-88 (Tschiebsdorf, także Zibsdorff, obecnie wieś w gminie Żagań), miejscowość włączona do parafii w Rudawicy. Należy do księcia żagańskiego. 15 chłopów, 7 chałupników. W 1691 roku: 76 mieszkańców.

Trzebów w latach 1786-87, wieś należy do domeny książęcej. Posiada salę wiejską. 15 chłopów, 17 zagrodników, 4 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 206, uczęszczający do kościoła w Rudawicy.

Trzebów w 1840 roku, wieś należy do żagańskiej komory książęcej. Szkoła ewang. tylko dla miejscowych, obsługiwana przez nauczyciela z Żelisławia. Piekarz, 2 rzeźników, 1 szklarz, 4 ławy lniarskie, 5 innych rzemieślników. 1 młyn (wiatrak), gospoda, kuźnia. Razem 48 chałup. Łączna liczba mieszkańców: 336 (w tym 29 katolików). Kościół ewang. w Małomicach, kościół kat. w Małomicach. 131 wołów.

Ursinus Benjamin (Behr), ur. 5 lipca 1587 roku w Szprotawie. Studiował na Uniwersytecie w Marburgu. Na początku pracował w gimnazjum w Bytomiu Odrz., potem był marszałkiem dworu w Pradze. Działał także jako nauczyciel w gimnazjum w Linz oraz Berlinie. W 1630 roku został profesorem matematyki na Uniwersytecie we Frankfurcie nad Odrą. Tam zm. 27 września 1633 roku. Jego matematyczne rachunki, logarytmy itp. uczyniły Ursinusa sławnym wśród matematyków.

Wał kamienny koło Międzylesia, położony pomiędzy wsiami Międzylesie (gm. Niegosławice) a Długie (gm. Szprotawa), kamienny**,** o wysokości ok. 90 cm i szerokości ok. 85 cm u podstawy. Jego długość całkowita przekracza 0,5 km, a sam wał nie wszędzie jest dobrze zachowany. Zabytkowy wał graniczny, o nieustalonej chronologii. Najprawdopodobniej oddzielał parcele Międzylesie od Długiego. W pobliżu odcinek traktu leśnego z kamieniami drogowymi.

Wały Śląskie, wały ziemne zlokalizowane w północnej części Dolnego Śląska. Biegną odcinkami przez teren obecnych województw Lubuskiego i Dolnośląskiego. Zachowane odcinki spotykamy m.in. w lasach na południe od Przemkowa (ciąg południowy) i na południe od Szprotawy (ciąg środkowy), a także na zachód od Kożuchowa (ciąg północny). Zakończenia wałów znajdują się przy rzekach, bagnach i mokradłach. Budowa poprzeczna odcinków jest zróżnicowana, od jednego do trzech wałów przedzielonych rowami. Szerokość potrójnej formy od 18 do ok. 44 metrów. Maksymalna wysokość zachowanego wału mierzona od dna rowu wynosi

© Copyright by Maciej Boryna

ok. 2,5 metra. Niemieccy i polscy badacze próbowali identyfikować zabytek jako budowlę obronną lub zaporę graniczną z Okresu Wpływów Rzymskich albo wczesnego średniowiecza lub późnego średniowiecza. Popularnym aczkolwiek nieudowodnionym było przeświadczenie, iż są to budowle obronne z czasów Bolesława Chrobrego, wymierzone przeciwko Niemcom. W latach 1999-2009 Wały Śląskie badał społeczny opiekun zabytków M.Boryna, prowadząc swoje prace pod szyldem Towarzystwa Bory Dolnośląskie i Muzeum Ziemi Szprotawskiej. Dokonane przez niego odkrycia archeologiczne i archiwistyczne przemawiają za późnośredniowieczną metryką zabytku. Zdaniem tego badacza jest to zapora graniczna Księstwa Głogowskiego, wznoszona w XIV/XV wieku. Podsumowaniem tychże badań jest praca pt. „Wały Śląskie. Tajemnice dawnych granic”. Ostatnimi pracami archeologicznymi na Wałach Śląskich były przeprowadzone w grudniu 2008 wykopaliska sondażowo-ratownicze na stanowisku Sieraków, pod patronatem Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk Oddział we Wrocławiu. Aktualnie nie wszystkie odcinki Wałów Śląskich są wpisane do rejestru zabytków. Prawdopodobnie najdłuższy ziemny zabytek archeologiczny Polski.

Weidner Johannes (Starszy) ze Szprotawy, dr filozofii i medycyny, ur. 18 sierpnia 1548 roku w Szprotawie. Studiował na Uniwersytecie w Bazylei, gdzie uzyskał podwójną godność doktorską. Następnie pełnił praktykę lekarską w Żaganiu, Górze i ostatecznie w Szprotawie, udzielając się również jako pisarz. Z jego zainteresowań najważniejsze były astronomia i chemia. Jego największe dzieło to „De arte chymica eiusque cultoribus”. Zm. 24 września 1612 roku.

Wiechlice, wieś w gminie Szprotawa, położona ok. 4 km na wschód od miasta, przy szosie do Niegosławic, nad rzeką Szprotawa. Wzmiankowana w 1260 roku jako Vechlic, będąc zobowiązana do dostaw zboża na rzecz kościoła maryjnego w Szprotawie. Dobra rycerskie w Wiechlicach zostały poświadczone w 1538 roku, kiedy były w posiadaniu von Kittlitz`a. Od początku XVII wieku do roku 1718 władał nimi ród von Haugwitz, a następnie von Stosch, od 1762 roku von Studnitz, a od 1778 von Niebelschütz. Wieś graniczy od południa z pasem startowym byłego lotniska wojskowego. Pałac z końca XVIII wieku wraz z zabudowaniami gospodarczymi, obecnie własność prywatna. Wiechlice są wyjątkowe ze względu na zabytkowe kamienne drogowskazy, których naliczono łącznie 9 egzemplarzy. Na północno-wschodnim krańcu wsi, na wzgórzu, zniszczony poniemiecki cmentarz ze zgliszczami kaplicy rodowej ostatnich właścicieli wsi - Neumann`ów. Uwagę zwraca malowniczy krajobraz doliny Szprotawy. Jedna z legend wiąże z Wiechlicami ukrytą przez wojska napoleońskie kasę wojenną. Do 1945 roku jako Wichelsdorf. Patrz także: Pałac w Wiechlicach oraz Kamienny drogowskaz w Wiechlicach (nach Freystadt).

Wiechlice w latach 1786-87, wieś posiada 1 ziemiański dom mieszkalny, szkołę, gospodę, 2 młyny. 12 służebnych chłopów, 9 zagrodników, 22 chałupników, 24 inne domy, - razem 72 domostwa i 325 mieszkańców. W przeszłości dobra wiechlickie należały do rodu von Stosch, następnie do von Studnitz, von Niebelschütz, von Vitzthum. Ostatnio do G.S.Neumann, który je nabył za 29 tys. talarów.

© Copyrights by Maciej Boryna

Wiechlice w 1840 roku, wieś należy do deputowanego powiatowego H.Neumann. Posiada 74 domy, 1 pałac, 1 folwark, 466 mieszkańców (w tym 27 katolików). Kościół ewang. i kat. w Szprotawie. Szkoła ewang, zał. ok. 1741 roku, także dla dzieci z Henrykowa. 1 nauczyciel. Cmentarz symultaniczny. 1 młyn wodny na 3 koła, 1 tartak, 1 młyn konny, tłocznia oleju, palarnia, 2 gospody. 3 rzemieślników, 3 kupców. 500 owiec. Bielarnia jest nieczynna. Do tego należą: domy folwarczne lub nowe domy, zwane też Neumannswalde (Dzikowice-Meksyk). 6 domów, 32 mieszkańców.

Wieża ciśnień w Szprotawie, zlokalizowana przy ul. Sądowej 3, w centrum miasta. Obiekt wpisany do Gminnej Ewidencji Zabytków pod nr 43/2475. Budowla na planie koła o średnicy 10 metrów, oblicowana żółtą cegłą klinkierową. Niższe kondygnacje dzielone na pomieszczenia. Najwyższa kondygnacja - rozszerzona (późniejsza) stanowiła pomieszczenie na zbiornik wodny. Data od strony południowej „Erbaut 1867”.

Wieża rycerska w Witkowie, położona w środkowej części wsi, nad potokiem Młynówka. Zbudowana ok. połowy XV wieku, z kamienia polnego, w okresie późniejszym uzupełniona cegłą. Stała na dawnym pograniczu pomiędzy Księstwem Żagańskim a Głogowskim. W XVI stuleciu do wieży dostawiono budynek gospodarczy. Całość otaczały mur i fosa (współcześnie zachował się fragment muru z przekutym otworem okiennym). We wnętrzach unikatowe polichromie z końca XV wieku, obrazujące scenę pasyjną - Chrystusa na Krzyżu, Madonnę i Jana Ewangelistę, ponadto fragment architektury - miasto lub zamek z trębaczem oraz relikty wizerunku św. Jerzego. Podziemny tunel łączący wieżę z budynkiem przedmurza. Po roku 1945 obiekt stopniowo popadał w ruinę. W latach 1978-1984 przeprowadzono częściowy remont zabytku, zdjęto większość elementów ozdobnych z piaskowca. Obiekt jest obecnie własnością prywatną. Wpisany do rejestru zabytków. Charakterystyczny element lokalnego krajobrazu kulturowego. Obecnie zaniedbany.

Wilczyce w latach 1786-87 (Barge lub Bargvorwerk, dawna kolonia wsi Bukowina Bobrzańska w gminie Żagań). Posiada 1 folwark ziemiański, 2 młyny. Zamieszkuje ją 10 zagrodników, 5 chałupników, razem 83 mieszkańców. Podlega parafii w Bukowinie Bobrzańskiej. W 1776 roku właścicielem osady była hrabina von Schönaich, potem baron von Arnold i ostatnio spadkobiercy barona von Menge. Patrz także: Bukowina Bobrzańska i Wilczyce w 1840 roku.

Wilkierz Szprotawy z początków XIV wieku, zbiór praw regulujących życie w średniowiecznej Szprotawie, ustanowiony przez samych mieszczan. Oto niektóre z jego punktów: Nikomu nie wolno ściąć więcej jak 4 buki, które należy zabrać do 4 tygodni pod karą 1 marki; Żadnemu rybakowi nie wolno łowić na sieć o małych oczkach; Padnięte bydło należy wywieźć z miasta pod karą 6 groszy; Każdy obywatel zobowiązany do gaszenia pożaru powinien posiadać w gotowości 1 beczkę wody pod karą 6 groszy; Zabrania się cięcia drzew w lesie w okresie wegetacji; Zabrania się zbierania żołędzi; Nikomu nie wolno gościć u siebie więcej jak 4 gości pod karą 4 groszy; Pod karą 4 groszy zabrania się noszenia broni w porze wieczornej; Jeśli

© Copyrights by Maciej Boryna

ktoś warzy piwo w dzień wolny (zakazany), ten powinien warzyć w dzień następny; Kto nie skorzystał ze swojego dnia warzenia piwa, ten płaci 3 grosze, jeśli o ten dzień prosił.

Wilkocin w latach 1786-87 (Wolfersdorf, obecnie wieś w gminie Przemków), miejscowość należy do barona von Seher-Toss na Przemkowie. Posiada 1 folwark, 1 młyn, 1 wolny majątek. 4 zagrodników, 8 służebnych chłopów, 12 chałupników, 15 innych domów. Razem 43 dymy. Łączna liczba mieszkańców: 215.

Wilkowisko w latach 1687-88 (Wolfsdorf, obecnie wieś w gminie Iłowa), miejscowość włączona do parafii w Koninie Żagańskim. 9 chłopów, 2 chałupników. Prawo patronackie sprawuje hrabia B.E. von Promnitz na Żarach.

Wilkowisko w latach 1786-87, wieś należy do domeny książęcej. 10 chłopów, 5 zagrodników, 1 chałupnik. Łączna liczba mieszkańców: 87 (parafia w Koninie Żagańskim).

Wilkowisko w 1840 roku, wieś należy do żagańskiej komory książęcej. 1 gospoda. 1 szewc, 12 ław lniarskich. Razem 26 chałup. Łączna liczba mieszkańców: 134 (w tym 7 katolików). Kościoły ewang. i kat. w Koninie Żagańskim. 108 wołów.

**Willa Rümpler`a**, znajduje się przy obecnej ul. Niepodległości 16, zbud. w 1869 roku, eklektyczna. Typ architektury rezydencjonalnej, bardziej przypomina pałac aniżeli willę. Bogato zdobiona elewacja frontowa, klatka schodowa, sala kolumnowa (niegdyś sala lustrzana). Należała do Rümpler`a – właściciela fabryki świec. Po 1945 roku siedziba prezydium rady narodowej, obecnie biblioteka miejska. Wpisana do Gminnej Ewidencji Zabytków pod nr 7/2475.

Willa starostwa powiatowego w Szprotawie. Wśród szprotawian bardziej znana jako willa nad basenem. Charakterystyczny element miejskiego krajobrazu. Stylowy budynek stoi na szczycie skarpy, w którą wkomponowano basen miejski. Zbudowany na pocz. XX wieku. Zlokalizowany przy obecnej ul. Kopernika 37. W 1. połowie XX wieku (do 1945) siedziba starosty powiatu szprotawskiego, a także zimowej szkoły rolniczej. Do 2003 roku ośrodek szkolno-wychowawczy. Od 2009 roku własność prywatna. Budynek ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków pod nr 46/2475.

Winne Wzgórze w Szprotawie (Weinberg), zlokalizowane w widłach ulic Warszawskiej i Widok we wschodniej części miasta, na wysokości cmentarza komunalnego. O tym, że istniało, dowiadujemy się jedynie z mapy Regler`a z XVIII wieku, na której oprócz nazwy naniesiono małe paletko winorośli. Nie wiadomo, czy w XV wieku i później w okolicach Szprotawy winiarstwo rozwijało się tak dobrze jak w innych częściach ówczesnego Księstwa Głogowskiego. Jeszcze niedawno przy Winnym Wzgórzu znajdowała się przykryta ziemią kamienno-ceglana piwniczka winna. Niestety na pocz. XXI wieku prywatny inwestor dokonuje rozbiórki zabytku.

© Copyrights by Maciej Boryna

Witków w latach 1786-87 (Wittgendorf, obecnie wieś w gminie Szprotawa), miejscowość należy do komory szprotawskiej. Posiada kościoły kat. i ewang. 2 plebanie, 2 szkoły, 2 folwarki ziemiańskie, sala wiejska, 2 młyny (wiatraki), 1 młyn wodny. 27 chłopów, 44 zagrodników, 2 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 719.

Witków w 1840 roku, wieś należy do komory szprotawskiej. Przed 1818 rokiem przynależała administracyjnie do powiatu żagańskiego. 2 folwarki, szkoła ewang. tylko dla miejscowych (zbud. w 1539 roku), budynek szkoły kat., młyn wodny, 2 młyny (wiatraki), palarnia, 2 gospody. Razem 133 chałupy. Nauczyciel, 3 ławy lniarskie, 5 innych rzemieślników, 18 kupców. Łączna liczba mieszkańców: 810 (w tym 28 katolików). Kościół ewang. parafialny na miejscu, kościół kat. na miejscu z niewielkimi dobrami kościelnymi. 1050 owiec, 491 wołów.

Witoszyn Dolny w latach 1786-87 (Nieder-Hartmannsdorf, obecnie wieś w gminie Wymiarki), miejscowość posiada kościoły ewang. i kat., do których uczęszczają również mieszkańcy Witoszyna Dolnego. 2 plebanie, 2 szkoły, 2 ziemiańskie folwarki, młyn wodny, sala wiejska. 17 chłopów, 18 zagrodników, 5 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 339 (razem z kolonią Lindorf). Należy do komory książęcej.

Witoszyn Górny w latach 1687-88 (Ober-Hartmannsdorf, obecnie wieś w gminie Wymiarki), miejscowość stanowi własność księcia żagańskiego. W 1626 roku panem majątku był A. von Diherr, w 1674 – Ch.Brux, obaj ławnicy wiejscy. Włączona do parafii w Witoszynie Dolnym. W 1691 roku wspomniane są folwark ziemiański i 78 mieszkańców.

Witoszyn Górny w latach 1786-87, wieś posiada folwark ziemiański. 22 chłopów, 11 zagrodników, 1 chałupnik. Łączna liczba mieszkańców: 237. Należy do komory książęcej.

Wrzesiny w latach 1687-88 (Wachsdorf, także Waxdorf, obecnie wieś w gminie Brzeźnica). Miejscowość stanowi własność C.M. von Röder. Wieś posiada 13 chłopów, 18 zagrodników, 5 chałupników, - wszyscy luteranie uczęszczający do kościoła w Krzystkowicach.

Wrzesiny w latach 1786-87, wieś należy do komory szprotawskiej. Posiada kościół kat. filialny, połączony z Chotkowem. Plebania, szkoła, folwark ziemiański, sala wiejska, młyn (wiatrak), młyn wodny. 13 chłopów, 24 zagrodników, 2 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 318.

Wrzesiny w 1840 roku, wieś należy do komory szprotawskiej. Płaci czynsz urzędowi rentierskiemu Nowa Sól-Żagań. 35 ław lniarskich, 13 innych rzemieślników. 1 folwark, młyn wodny na 2 koła, młyn (wiatrak), gospoda. Razem 66 chałup. Łączna liczba mieszkańców: 389 (w tym 24 katolików). Kościół ewang. w Chotkowie, kościół kat. i niewielkie dobra kościelne na miejscu. 570 owiec, 419 wołów.

© Copyright by Maciej Boryna

Wspomnienia milicjantów ze Szprotawy, na podstawie wywiadów z byłymi funkcjonariuszami Milicji Obywatelskiej, przeprowadzonych w 1979 roku przez funkcjonariuszki KRM Szprotawa: Według Jana Snity (w Szprotawie 1952-66) w latach 1952-66 w KPMO Szprotawa pracowali: Kowalski Marian, Kozieł Stefan, Fastyn Marian, Stambulski Bolesław, Kowalczyk Czesław i inni; Kowalczyk Czesław ur. w 1924 roku (w MO Szprotawa od 1945/6) powiedział: Brał udział w akcji, w której poległ wicestarosta szprotawski Leon Bacior i starszy sierżant Łowigus Franciszek oraz w śledztwie dotyczącym morderstwa 6-osobowej rodziny Misków; Tadeusz Marciniak (w MO Szprotawa od 1946 do 1975 roku) powiedział: W wieku 19 lat pracownik UB. Szefem UB był wtedy podporucznik Gramza, pracowali tam także: Sędzielewski Tadeusz (zginął w 1947 roku), Giedrys Czesław, Jasiak Jan (zbrojmistrz), Binder Longin i Zofia, Wawrzyniak Leon, Kulba Jerzy, Andruszaniec Stanisław, Kociecki Tadeusz, Żółtek Czesław, Panek Jan, Kabza i Wójcik Józef. – nie wszyscy pracowali w UB do emerytury; Kozieł Stefan (w MO Szprotawa od 1946 roku) powiedział: Towarzysz Fastyn Marian był kierowcą i razem z tow. Bendkowskim jeździli w teren na zebrania. Jego pierwszym przełożonym był komendant posterunku MO w Szprotawie tow. Karapczyński, a komendantem powiatowym MO był Andruszkiewicz (który wyjechał później do Lublina). Koledzy z pracy: tow. Mirek Stanisław zam. Przemków, Kowalski Marian, Kowalczyk Czesław, Stambulski Bolesław, Panek Jan i Mieczysław zam. Szprotawa, tow. Taraszka Jan zam. Zielona Góra i wielu innych. Był też komendant Kasprzyk; St. sierż. Stambulski Bolesław (w MO Szprotawa od września 1946 roku) powiedział: Komendantem powiatowym był w 1946 roku por. Andruszkiewicz, jego zastępca był por. Kożdon i chor. Gromadzik, referentem służby zewnętrznej był st. sierż. podchorąży Pluskota Ryszard, referentem służby śledczej był Kicia. Pamięta też innych: Kowalski Marian (początkowo personalny, potem komendant posterunku miejskiego…), Mazurek Władysław (komendant posterunku gminnego), Chmiel Józef (wyjechał ze Szprotawy), Maćkowiak (przeniesiony do Wrocławia), Szarecki Jan (przeniesiony do Wrocławia), Górny Józef (zwolniony, wyjechał), Taraszka Jan (przeniesiony do Zielonej Góry), Szczepańczyk Stanisław (przeniesiony do Zielonej Góry), Snita Jan, Leciej Stanisław, Panek Stanisław i jego syn Mieczysław. W 1946 roku grasowała pod Witkowem uzbrojona banda. Wiosną 1946 roku zamordowano pracownika UB Łowigusa (w mieszkaniu w Szprotawie) oraz zastrzelono wicestarostę koło kładki za Bobrem. Tej samej nocy były też inne napady, m.in. na stróża PGR Iława; Por. Kowalski Marian (w MO Szprotawa od lutego 1946 do 1970 roku) powiedział: W 1946 roku trafił do Szprotawy do plutonu operacyjnego pod dowództwem plut. Konopczyńskiego. Zastał już zorganizowana jednostkę, w której służyli: komendant powiatowy tow. Gołda, a po nim por. Andruszkiewicz Jan, dalej Kowalczyk Czesław, Żurek Mieczysław, por. Jankowski Mikołaj. Jesienią 1946 roku przyjął się Kozieł Stefan, Taraszka Jan, Kożdon Tadeusz. W UB pracował wówczas Andruszaniec Stanisław, Wawrzyniak Leon.

Wymiarki w latach 1687-88 (Wiesau, obecnie wieś gminna w powiecie żagańskim, w Borach Dolnośląskich). Miejscowość włączona do parafii w Witoszynie Dolnym. Podlega księciu żagańskiemu. 5 chłopów, 6 zagrodników, 1 chałupnika. W 1691 roku zamieszkiwana przez 55 mieszkańców.

© Copyrights by Maciej Boryna

Wymiarki w latach 1786-87, wieś razem z kolonią Seedorf posiada 1 folwark ziemiański, młyn wodny. 9 chłopów, 22 zagrodników, 7 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 279, uczęszczający do kościoła w Witoszynie Dolnym. Wieś należy do komory książęcej. Do wsi przynależy „oberża morderców" (Mordkretscham).

Wymiarki w 1840 roku, wieś należy do żagańskiej komory książęcej. 1 folwark, młyn wodny na 2 koła, tartak, huta szkła z 17 robotnikami, 3 gospody. 18 ław bawełniarskich, 4 ławy lniarskie, 7 innych rzemieślników. Razem 69 chałup. Łączna liczba mieszkańców: 506. Kościoły ewang. i kat. w Witoszynie Dolnym. 213 wołów. Do tego przynależą: leśniczówka, gospoda Mordkretscham, kolonia Seedorf z folwarkiem.

Wysoka w latach 1786-87 (Weissig, obecnie wieś w gminie Przemków), miejscowość należy do dóbr przemkowskich, do barona von Seherr-Toss. Posiada 2 folwarki, kościół kat. filialny, 2 plebanie, szkołę, 3 młyny. 8 służebnych chłopów, łącznie 7 zagrodników, 24 inne chałupy. Razem 77 dymów. Łączna liczba mieszkańców: 440.

Wysoka w 1840 roku, wieś należy do dóbr przemkowskich, do barona von Block-Bibran na Modłej. Folwark, szkoła ewang. tylko dla miejscowych, cmentarz symultaniczny, 3 młyny wodne, gospoda. Razem 63 chałupy. Nauczyciel, 5 rzemieślników, 1 kramarz. Łączna liczba mieszkańców: 513 (w tym 18 katolików). Kościół ewang. w Pogorzeliskach, kościół kat. na miejscu z 206 morgami ziemi ornej, lasów i łąk. 500 owiec, 331 wołów. Do tego przynależy kolonia Neumühle (młyn wodny z trzech wyżej wymienionych).

Wzgórza Dalkowskie – etymologia. Wzgórza Dalkowskie według obecnego podziału fizycznogeograficznego stanowią mezoregion w południowo-zachodniej Polsce, w północno-środkowej części Wału Trzebnickiego. Zgodnie z aktualną definicją, ciągnie się on niejednostajnie spod okolic Nowogrodu Bobrzańskiego po Chobienię. Łączna długość łańcucha niewielkich malowniczych wzniesień (do 223 m n.p.m.) wynosi ok. 90 km. Określanie mianem Wzgórz Dalkowskich całego tego obszaru ma charakter umowny. Tak rozległy obszar posiada wspólny mianownik geologiczny, wyznaczając maksymalny zasięg spiętrzenia moren końcowych w stadiale Warty ok. 200-180 tys. lat temu, które zostały wyciśnięte podczas zlodowaceń południowo- i środkowopolskiego. Do 1945 roku nazwą Wzgórz Dalkowskich, niem. Dalkauer Berge, określano jedynie niewielkie osobliwe zgrupowanie pagórków pomiędzy miejscowościami Dalków (niem. Dalkau) a Mieszków (niem. Meschkau), na zachód od Głogowa. Owe pagórki spod Dalkowa wchodziły w skład niedużego pasma Gór Kocich, niem. Katzen-Gebirge, ciągnących się spod Śremu po okolice Bonowa, tak samo jak niewielkie zgrupowanie Wzgórz Bonowskich, niem. Baunauer Berge.

Zabytkowe pompy wodne w Szprotawie, znajdują się na terenie czynnego kompleksu uzdatniania wody pitnej, na skwerze pomiędzy budynkami przy ul. Młynarskiej 5. Pompy są wpisane do Gminnej Ewidencji Zabytków pod nr 33/2475. We-

© Copyrights by Maciej Boryna

dług źródeł, zakład ujęcia wody przy ul. Młynarskiej rozpoczął działalność w 1895 roku. Natomiast w 1903 roku pisze się o postawieniu nowych urządzeń.

Zaginiony manuskrypt dr F.Matuszkiewicza ze Szprotawy. Szprotawski prawnik i historyk F.Matuszkiewicz w 1942 ukończył dzieło zatytułowane „Alt-Sprottau, eine historische Ortskunde", traktujące o geografii historycznej dawnej Szprotawy. Manuskrypt zaginął w 1945 roku, po zajęciu miasta przez wojska radzieckie, a następnie przez administrację polską. W 1967 roku wdowa po historyku, Eva, udzieliła następującej informacji: „...Mój mąż nie mógł nic uratować ze swoich prac. Reprezentant władz polskich, starosta, który mieszkał w naszym domu, miał przekazać wszystko, co jeszcze zostało w mieszkaniu, książki i rękopisy, do szprotawskiego archiwum. Swoje bogate „katalogi" Matuszkiewicz ukrył w krypcie kościoła ewang. w Szprotawie. Około 1960 roku polski archiwista znalazł w krypcie rzekomo tylko 3 zabrudzone kartki." Nie wiadomo, co dokładnie zostało zdeponowane w krypcie kościoła ewang. Krypty są obecnie zasypane. Śp. L. Milczarek, wieloletni pracownik szprotawskiej ekspozytury archiwum państwowego przyznał, iż w latach 60-tych XX wieku z krypty kościoła uratowano zabytkowe księgi, korzystając z podziemnego korytarza. Jedną z pozycji prywatnych zbiorów Matuszkiewicza posiada Muzeum Ziemi Szprotawskiej. Jest to anonimowa kronika miasta spisywana w XVIII wieku. Relacje powojennych mieszkańców miasta dostarczają informacji, pozwalających potwierdzić istnienie skrytki Matuszkiewicza. Mowa w nich również o obrazach, mapach (muzeum posiada także zabytkowe obramowanie obrazu z sygnaturą królewskiej galerii narodowej w Berlinie).

**Zaginiony pomnik H.Laube`go w Szprotawie.** Mieszkańcy Szprotawy pod koniec XIX wieku odsłonili pomnik ku pamięci urodzonego w tym mieście H.Laube`go (1806-1884), wybitnego dramaturga, poety, działacza politycznego i dyrektora teatru wiedeńskiego. Pomnik stanął nad rzeką Szprotawą przy obecnej ul. Traugutta, przed mostem noszącym imię artysty. Naturalnych rozmiarów pomnik przedstawiał Laube`go siedzącego na bogato zdobionym fotelu, wspartym na masywnym sygnowanym i zdobionym cokole. Monument otaczało stylowe metalowe ogrodzenie. Po II wojnie światowej pomnik zaginął. Jego poszukiwanie od 2007 roku prowadzi Muzeum Ziemi Szprotawskiej. Niewykluczone, że szczątki pomnika znajdują się nadal na terenie miasta, zasypane na jednym ze splantowanych po 1945 roku gruzowisk lub zostały wtórnie użyte do celów budowlanych.

Zagóra w 1840 roku (Beiseritz, obecnie wieś-przysiółek w gminie Niegosławice). Kolonia jest podzielona na 2 części. Przynależąca do Bukowicy posiada 2 młyny wodne. Razem 6 chałup. Łączna liczba mieszkańców: 67; Przynależąca do Zimnej Brzeźnicy posiada 2 młyny wodne. Łączna liczba mieszkańców: 10.

Zajazd „Dworek". Restauracja, drink-bar, ogródek, pokoje, organizacja imprez. Adres: ul. Kożuchowska 2, 67-300 Szprotawa. Tel. (068) 376 20 83, e-mail: zajazddworek@interia.pl, www.zajazddworek.pl lub www.dworek.dl.pl.

© Copyrights by Maciej Boryna

Zakłady Usługowe „Zachód" Sp. z o.o. Oddział w Szprotawie. Wywóz nieczystości stałych i płynnych, kompleksowe usługi porządkowe, utrzymanie letnie i zimowe dróg, chodników i placów. Adres: ul. Kochanowskiego 2, 67-300 Szprotawa. Tel. (068) 376 27 42, e-mail: marketing@zuz.com.pl, www.zuz.com.pl.

Zamek Szprotawski. Jego powstanie można wiązać z księciem Przemkiem Szprotawskim, który według źródeł postawił w latach 1273-1285 drewniane wieże warowne w Szprotawie i Żaganiu. Nie można jednak wykluczyć, że szprotawska warownia powstała na wcześniejszym założeniu grodowym. W 1296 roku dokumenty wspominają tutejszego kasztelana - W. von Pannewitz`a. Jego warowna wieża mieszkalna otoczona była wtedy najprawdopodobniej owalnym wałem ziemnym z palisadą, a całość oddzielał od miasta głęboki rów. Na placu stały ponadto zabudowania gospodarcze. Dostęp do kasztelani odbywał się przez budynek bramny, przekroczywszy wcześniej przerzucony przez fosę most, być może już wtedy zwodzony. W lipcu 1304 roku w szprotawskim zamku przebywał książę Konrad II. Forteca nie została zdobyta siłą podczas oblężenia węgierskiego w grudniu 1488 roku. Powstanie zamku w formie murowanej należy identyfikować z okresem przebudowy palisady miejskiej na mur z kamienia. Nie ma wśród historyków zgodności co do dokładnej daty budowy murów. Prace rozpoczęto nie wcześniej jak pod koniec XIII wieku, a trwać mogły nawet do wieku XV. Zamku nie oszczędzały pożary miasta, w związku z czym ulegał on także późniejszym przebudowom, także w oparciu o obowiązujące trendy budowlane. Na zamku w Szprotawie rezydował po 1476 roku książę Jan II Żagański. Książę ten po opanowaniu ziem księstwa nakazał wzmocnienie jego obronności. To właśnie do tego okresu można odnosić dobudowanie od strony południowej kamiennej bastei oraz drugiego rzędu murów, równolegle do skrzydeł zamku. Miało to miejsce w wielu zamkach, jak np. w sąsiednim Kożuchowie. Po drugim rzędzie murów mamy dziś pozostałość z prawej strony bastei, w postaci wystających poza lico muru kamieni. Dzięki wysuniętej bastei można było skuteczniej bronić murów z zastosowaniem broni palnej. Względnie szczegółowy opis zamku znajdujemy w inwentarzach z 1598 i 1612 roku. Mowa w nich o budynku bramnym i opuszczanym z niego moście zwodzonym, tylnym moście prowadzącym do ogrodów i zamkowych młynów, kuchni, 2 pomieszczeniach magazynowych. W tym czasie zamek był w większości murowany, posiadał 4 izby (2 kondygnacje po 2 izby, na dole o sklepionych sufitach) i jedno pomieszczenie w bastei. Dachy był kryte gontem i dachówką. Już wtedy zamek był w złym stanie technicznym. Do 1745 roku zachowała się od strony miasta głęboka na 6 metrów fosa, którą zasypano przy budowie kościoła ewang. Tu też miał stać jeszcze szachulcowy mur. Zamek uległ zniszczeniu w okresie Wojny 30-letniej, kiedy to w 1642 roku do uparcie bronionego miasta pod dowództwem szwedzkiego pułkownika Schumann`a wkraczają cesarskie oddziały z podpułkownikiem von Buruay. Wcześniej, w sierpniu 1626 roku, urządza na zamku swoją główną kwaterę słynny Wallenstein. W dniu 19 czerwca 1672 roku miał miejsce wielki pożar miasta, podczas którego już mocno sfatygowany zamek spłonął. Jeszcze w tym samym roku na jego zgliszczach powstaje słodownia, a w 1747 kościół ewang. Budując kościół wykorzystano południową część fundamentów dawnego założenia zamkowego. Fosę od strony miasta zasypano. Zespół ds. rekonstrukcji zamku przy Muzeum Ziemi Szprotawskiej usta-

© Copyrights by Maciej Boryna

lił, m.in. na bazie śladów archeologicznych i XVIII-wiecznych rycin, że wieża mieszkalna najprawdopodobniej miała podstawę prostokąta i stała pośrodku placu, być może nieco bliżej muru południowego. W narożu południowo-zachodnim przy samym murze udało się uchwycić fragment przyziemnego magazynku lub lochu. Niewykluczone, że wieża przylegała do muru południowego. Archeolodzy w 2000 roku odkryli w strefie centralnej niewielki fragment kamiennej posadzki i jakichś konstrukcji kamiennych, podobnież przy murze wschodnim. Należy dodać, że równając teren pod budowę kościoła usunięto bezpowrotnie większość śladów. Zainteresowani mogą obejrzeć w muzeum eksponaty z zamku, tj. fragmenty naczyń, antałków, zdobionych kafli piecowych i cegieł, a przede wszystkim podjętą próbę miniaturowej rekonstrukcji autorstwa K.Wachowiaka. Fragment zamku zdaje się być widoczny na starym malowidle ściennym w zakrystii kościoła farnego. Patrz także: Kościół Bożego Miłosierdzia w Szprotawie.

Zamek Janowiecki, wzniesiony na planie kwadratu o wymiarach ok. 20x20 m, z małym zamkniętym dziedzińcem. Stanowi przykład budowli renesansowej. Murowany cegłą i kamieniem polnym, o 3 kondygnacjach. Parter posiada częściowo sklepienia krzyżowe na późnogotyckich żebrach, a w części sklepienia krzyżowe, renesansowe. Po obu stronach ściany wschodniej znajdują się wykusze o kwadratowym przekroju. Pod rynną okapową pas w rodzaju sgraffito. Starszy wizerunek zamku (ukazany na obrazie wiszącym w jednym z budynków na poligonie świętoszowskim) zawierał jeszcze wieżyczki zwieńczające wykusze. Wynika z tego, że budowa zamku mogła być rozciągnięta w czasie i że pochodzi on z 1. połowy XVI wieku. W owym czasie zamek reprezentował w okolicy typ państwowej siedziby możnowładczej, kiedy to lokalne siedziby budowane były jeszcze z drewna albo fachwerku. Z dokumentu z 1560 roku wynika także, że zamek w Janowcu już istniał. Jednak z innego dokumentu dowiadujemy się, że w roku 1544 był jeszcze w trakcie budowy. Rozpoczęcie prac budowlanych należy lokować w przedziale czasowym 1541-1543. W 1593 roku S. von Nechern sprzedaje Chichy, Bobrzany i Janowiec baronowi D. von Kittlitz z Małomic. Z czasów Kittlitz`ów pochodzi wiele opisów janowieckiego zamku. W roku 1635 nazywa się go folwarkiem średnim, a 1 maja 1680 roku zamkiem janowieckim (Johnsdorfer Schloss). W 1656 roku w zamku urządzono żagańską kancelarię rządową, kiedy w Żaganiu żniwo zbierała zaraza. 21 stycznia 1680 roku umiera baron J.Z. von Kittlitz, ostatni z małomickiej linii. Zamek przejął wtedy żagański sąd książęcy, a majątek zmarłego został szczegółowo zinwentaryzowany. Po II wojnie światowej zamek był użytkowany przez państwowe gospodarstwo rolne. W latach 1979-1980 dawną rezydencję zabezpieczono z funduszy konserwatorskich. W roku 1983 zabytek przeszedł w ręce prywatne. W pewnych okolicznościach powraca do Skarbu Państwa. W latach 90-tych XX wieku oraz na początku obecnego stulecia nikt się nim nie opiekował. Nagminnie dewastowany szybko popadł w zupełną ruinę. Wskutek interwencji społecznych opiekunów zabytków z Muzeum Ziemi Szprotawskiej w 2008 roku ustalono aktualnego zarządcę ruiny (starostę żagańskiego) i zarządzono urzędowe oględziny. Powiatowy inspektor budowlany stwierdził, iż pozostałe jeszcze mury w każdej chwili mogą runąć.

© Copyrights by Maciej Boryna

Zegar słoneczny w Szprotawie, znajduje się na szczycie elewacji dawnej szkoły ewang. przy Pl. Ewangelickim 2, vis a vis kościoła poewang. Szkołę budowano w latach 1773-74.

Zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy Park Słowiański w Szprotawie – środowisko kulturowe. „Jest w pobliżu miasta takie miejsce, które posiada coś z dobroczynności przyrody. Odnajdziemy je idąc kwadrans w dół Bobru. Nazywa się klasztornym buszem. Śpiewają tam zięby, kosy i słowiki. Jest tam też wzniesienie porośnięte przez wysokie świerki, a pod nim aż po rzekę rozciąga się niski gąszcz. Połyskujący Bóbr płynie tu wartko w wąskiej rynnie i jest ostoją dla różnego ptactwa wodnego. Wygląda tu ładniej niż gdziekolwiek indziej." Tak napisał o parku urodzony w Szprotawie poeta, pisarz i dramaturg H.Laube (1806-1884) w opowiadaniu „Schatten Wilhelm", którego akcja rozgrywa się w naszym mieście na początku XIX wieku. W tej romantycznej scenerii główny bohater, młody mistrz murarski Schatten, spotyka się po raz pierwszy z ukochaną D.Lamprecht. Busz klasztorny, o którym jest tu mowa, to obecny Park Słowiański za kładką przy Osiedlu Słonecznym. W stanie pierwotnym przedstawiał starą dąbrowę rozlokowaną w pradolinie Bobru. W średniowieczu wchodził w skład głogowskiej domeny książęcej, od 1405 roku był parcelowany pomiędzy szprotawian. W 1486 roku wspomina się jego użytkownika - szprotawianina D.Josta, zmarłego bezpotomnie. Następnie omawiane grunty powróciły do domeny. W roku 1488, z nadania księcia Jana, należały do kapitana K. von Braun`a. W latach 1508-1721 były własnością szprotawskiego klasztoru magdalenek. To dlatego nosiły do 1945 roku nazwę Nonnenbusch, co oznacza w dosłownym tłumaczeniu busz zakonnic. W 1721 roku klasztor sprzedał go miejskiemu notariuszowi o nazwisku Frömichen. W międzyczasie przeszedł w ręce fiskusa. Miasto nabywa go od państwa w roku 1889 za kwotę 20 tys. marek, przystępując od razu do wytyczenia promenad. Trzy lata później towarzystwo upiększania miasta buduje kładkę przez Bóbr, skracającą drogę do parku. Brak tego dodatkowego przejścia zarzucał w swoim opowiadaniu sam H.Laube. Szprotawianie spełnili niniejsze „żądanie", jak też i te dotyczące utworzenia wygodnych promenad spacerowych. Do parku zalicza się również tzw. Grzęzawisko Chorwackie (Kroatenlache), bazujące na korycie starego Bobru, które nazwę swą wzięło od pobitych w tym miejscu w XVII wieku zaciężnych Chorwatów. Opracowania niemieckie wspominają o obiektach archeologicznych na terenie parku, z których najpokaźniejszy jest Gród Chrobry (pot. górka miłości). Oczko wodne z tzw. wsypą zaręczynową. Na samej wyspie posadowiono małe zadaszenie w kształcie grzybka. Jedno z nabrzeży oczka podwyższono, tworząc miejsce widokowe. W bezpośrednim sąsiedztwie odsłonięto kamienny obelisk poświęcony Bismarck`owi. W części wschodniej park rozświetla duża polana. Przez park wiedzie stara droga z miasta do nieistniejącej już papierni w Iławie. W latach 30-tych XX wieku park figuruje już jako obszar chroniony (Naturschutzpark). Wtedy też planowano zbudowanie drugiej kładki na wysokości miejskiej rzeźni. Burmistrz Jurk przedstawił projekt wykorzystania parku na cele rekreacyjno-sportowe. Wracając jeszcze do postaci H.Laube`go, w swoim czasie dyrektora teatru wiedeńskiego, przyjaźnił się on z księciem Pückler`em z Łęknicy – założycielem słynnego Parku Mużakowskiego (obecnie na liście UNESCO). Sam książę gościł w Szprotawie, ściągając tłumy gapiów. Niewykluczo-

© Copyright by Maciej Boryna

ne, że H.Laube pokazał mu swoje ulubione miejsce w rodzinnej okolicy. Laube spędził w posiadłości Pückler`a wiele czasu jako więzień polityczny (m.in. sympatyzował z polskimi powstańcami). Szprotawianie urządzając park, zastosowali się do sugestii Laube`go jak też niewątpliwie inspirowali się wtedy już znanym parkiem Pücklera. Wydany w 1989 roku przez wydawnictwo Bergstadtverlag W.G.Korn w Würzburgu tomik biograficzny I.Langner (1899-1987) pt. „Dzieciństwo na Śląsku" (Jugend in Schlesien) wymienia szprotawski busz klasztorny jako istotny i charakterystyczny element krajobrazu miejskiego. ZPK Park Słowiański (86 ha) utworzono uchwałą Rady Miejskiej w Szprotawie z dnia 31 maja 2007 roku, dokumentację projektową parku opracował w czynie społecznym M.Boryna z Towarzystwa Bory Dolnośląskie.

Zimna Brzeźnica w latach 1786-87 (Kaltenbriesnitz, obecnie wieś w gminie Niegosławice). Do 1818 roku miejscowość należała do powiatu kożuchowskiego. Właścicielem jest pan von Heithausen. Posiada kościół kat. filialny i drugi kościół (nieczynny), plebanię, szkołę, ziemiański dom mieszkalny, 2 folwarki, 1 wolny majątek, 2 młyny wodne, 2 młyny (wiatraki). 4 służebnych chłopów, 28 zagrodników, 14 chałupników, 8 innych chałup. Razem 62 dymy. Łączna liczba mieszkańców: 393.

Zimna Brzeźnica w 1840 roku, wieś należy do O. von Heuthausen. Pałac ziemiański, folwark, szkoła ewang., 2 młyny wodne, 2 młyny (wiatraki), tartak, browar, palarnia, 2 gospody, cegielnia. Razem 79 chałup. Nauczyciel, stolarz, kowal, 10 kupców. Łączna liczba mieszkańców (włącznie z 5 koloniami): 515 (w tym 41 katolików). Kościół ewang. w Dalkowie, kościół kat. w Miłakowie. We wsi pozostałości kościoła (z dobrami kościelnymi i lasem). 8000 owiec, 188 wołów. Do tego przynależą: Część kolonii Zagóra: 2 chałupy, 10 mieszkańców (w tym 2 katolików), młyn wodny, tartak; Kolonia Berghäuser: 3 chałupy, 18 mieszkańców; Kolonia Georgendorf: 13 chałup, 55 mieszkańców (w tym 19 katolików); Gospoda Letzter Heller: 1 chałupa, 7 mieszkańców; Kolonia Neuhäuser: 2 chałupy, 14 mieszkańców.

Źródło Schaller`a (Schallerbrunn), skrzyżowanie leśnych dróg na południe od Stawów Bobrowickich w Borach Dolnośląskich, na trasie starej drogi do Borowego Zdroju (Koberbrunn). W pobliżu źródło oraz mokradło (Schalastersee).

Żaganiec w latach 1687-88, (Hermsdorf, także Hermsdorf bei Sagan, obecnie wieś w gminie Iłowa). Miejscowość podlega parafii w Żaganiu, posiada kościół na wzgórzu Bergelkirche. Właścicielem jest pan von Promnitz.

Żaganiec w latach 1786-87, majątek ten należy do komory książęcej. Posiada 1 młyn wodny. Zamieszkały przez 13 chłopów, 5 zagrodników, 3 chałupników. Łączna liczba mieszkańców: 125. Podlega parafii w Żaganiu.

Żaganiec w 1840 roku, wieś należy do żagańskiej komory książęcej, do księżnej D. von Talleyrand. Szkoła ewang. tylko dla miejscowych, młyn wodny na 3 koła, tartak, gospoda. Nauczyciel, 33 ławy bawełniarskie, 6 rzemieślników, 5 kupców. Razem 34 chałupy. Łączna liczba mieszkańców: 275 (w tym 21 katolików). Kościoły

© Copyrights by Maciej Boryna

ewang. i kat. w Żaganiu. 136 wołów. Do tego przynależą folwarki: Neuvorwerk i Dominial-Vorwerk.

Żaków w latach 1687-88 (Saatz, obecnie część Iłowej, niegdyś odrębna osada). Wieś włączona do parafii w Koninie Żagańskim. Należy do hrabiego B.E. von Promnitz na Żarach. 4 chłopów, 3 zagrodników.

Żaków w latach 1786-87, właścicielem wsi był hrabia B. von Promnitz, obecnie jest hrabina von Kospoth. 1 folwark ziemiański, młyn wodny. 4 chłopów, 13 zagrodników. Łączna liczba mieszkańców: 81 (należących do parafii w Koninie Żagańskim).

Żaków w 1840 roku, miejscowość należy do hrabstwa iłowskiego, do hrabiego S. von Kospoth. Młyn wodny na 3 koła, tartak, gospoda. Razem 26 chałup. Piekarz, krawiec, 3 kupców, 10 ław bawełniarskich. Łączna liczba mieszkańców: 152 (wszyscy ewangelicy). Kościół ewang. w Koninie Żagańskim. 116 wołów. Do tego przynależy folwark Amalienhof.

Żelisław w latach 1687-88 (Silber, także Sylhen, obecnie wieś w gminie Małomice). Włączona do parafii w Rudawicy. Należy do księcia żagańskiego. Posiada 14 chłopów, z których 7 należy do dominium w Chrobrowie. W 1691 roku wieś zamieszkuje 72 mieszkańców.

Żelisław w latach 1786-87, wieś należy do domeny książęcej. Posiada salę wiejską. 12 chłopów, 7 zagrodników. Łączna liczba mieszkańców: 164, uczęszczających do kościoła w Rudawicy.

Żelisław w 1840 roku, wieś należy do żagańskiej komory głogowskiej. Szkoła ewang., gospoda. Razem 36 domów. Nauczyciel (obsługujący także Trzebów, zajmujący się pszczelarstwem), bednarz. Łączna liczba mieszkańców: 240 (w tym 13 katolików). Kościół ewang. w Małomicach, kościół kat. w Rudawicy. 161 wołów.

© Copyrights by Maciej Boryna

Podziękowania

Autorzy serdecznie dziękują za pomoc w wydaniu Encyklopedii
Ziemi Szprotawskiej i Żagańskiej następującym osobom i podmiotom:

Zakłady Usługowe „Zachód" Sp. z o.o. Oddział w Szprotawie
ul. Kochanowskiego 2, 67-300 Szprotawa
Tel. (068) 376 27 42
e-mail: marketing@zuz.com.pl
www.zuz.com.pl

Gazeta Lubuska (Media Regionalne Sp. z o.o. Oddział w Zielonej Górze)
al. Niepodległości 25, 65-042 Zielona Góra, skr. pocztowa 120
tel. (068) 324 88 00 (centrala), e-mail: redakcja@gazetalubuska.pl
www.gazetalubuska.pl

Zajazd „Dworek" Z.D. Mysłowscy
ul. Kożuchowska 2, 67-300 Szprotawa
tel. (068) 376 20 83, e-mail: zajazddworek@interia.pl
www.zajazddworek.pl lub www.dworek.dl.pl

Hurtownia „Na skarpie" B.Wojciechowska
ul. Krasińskiego 20, 67-300 Szprotawa
tel./fax (068) 376 48 84, e-mail: naskarpieszprotawa@interia.pl
http://naskarpieszprotawa.w.interia.pl

Skład ogumienia i serwis „Bagum II" M.Słabosz (zał. 1956)
ul. Koszarowa 25 a, 67-300 Szprotawa
tel./fax (068) 376 40 90 lub 376 24 57, e-mail: bagum2@wp.pl
www.szprotawa.flgi.abc.pl

Sklep Elektro-Przemysłowy „Eldom" G.Zięba
ul. Świerczewskiego 11, 67-300 Szprotawa
tel. (068) 376 27 82

PHU Hurtowania Papiernicza „Dubiel" W.Dubiel
ul. Przejazdowa 7, 67-300 Szprotawa
tel. (068) 376 07 28

Fundacja Bory Dolnośląskie
ul. Żeromskiego 25, 68-120 Iłowa
tel./fax (068) 377 47 17, e-mail: bory.dolnoslaskie@wp.pl
www.borydolnoslaskie.org

© Copyrights by Maciej Boryna

Hotel „Martpol"
ul. Głogowska 1, 67-300 Szprotawa
Tel. (068) 376 26 28, e-mail: hotelmartpol@interia.pl
www.hotel-martpol.xwp.pl

Hotel & Restauracja „Piastowska"
ul. Keplera 27, 68-100 Żagań
Tel. (068) 367 04 59, e-mail: hotelmartpol@interia.pl
www.piastowska-zagan.xwp.pl

Sklep Fotograficzny „Mega Foto"
ul. Bema 1, 67-300 Szprotawa

Serwis Samochodowy „Baryła & Tartakowski" S.J.
ul. Kolejowa 3, 67-300 Szprotawa
tel. (068) 376 41 83, 376 56 14, e-mail: barylaitartakowski@bosch-service.pl
www.barylatartakowski.bosch-service.pl

Asko-Vogel & Noot Sp. z o.o.
ul. Jesionowa 2 a, Wiechlice, 67-300 Szprotawa
tel. (068) 376 43 36, fax 376 00 99, e-mail: szprotawa@vogel-noot.com
www.vogel-noot.com

Powszechna Spółdzielnia Spożywców „Społem"
Ul. Odrodzenia 3, 67-300 Szprotawa
tel./fax (068) 376 25 05, e-mail: pssszprotawa@tlen.pl

Radio Bory Dolnośląskie
Osiedle Słoneczne 6/17, 67-300 Szprotawa
tel. 600 831 786, e-mail: borydolnoslaskie@interia.pl
www.radiobory.pl lub www.radiobory.dbv.pl

Fundacja Porozumienie Wzgórz Dalkowskich
ul. Głogowska 1, 67-124 Nowe Miasteczko
tel./fax (068) 38 88 431, e-mail: biuro@wzgorzadalkowskie.pl
www.wzgorzadalkowskie.pl

Gospodarstwo agroturystyczne „Nad Bobrem" M.J.Stachurscy
Bobrowice 36, 67-321 Leszno Górne
tel. (068) 376 60 30, kom. 601 752 810
www.nadbobrem.prv.pl

Zbigniew Czmuda Pałac Wiechlice
Wiechlice 45b, 67-300 Szprotawa
kom. 605 551 111

© Copyrights by Maciej Boryna